

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 8

АВГУСТ 1911

ГОД. XXXII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 19 јула 1911 године постављен је:

у Министарству просвете и црквених послова:

за секретара друге класе *Милан К. Петковић* професор крагујевачке гимназије.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 27. јула 1911 године, на предлог господива Министра просвете и црквених послова, а на основу чл. 4. Закона о средњим школама, решено је:

да се *четверта београдска гимназија, која је указом од 8. септембра 1910. године отворена као непотпуна средња школа, прогласи потпуном средњом школом.*

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 19 јула 1911 године, постављен је:

у Другој Београдској Гимназији:

за професора: *Михаило Недељковић*, секретар прве класе Министарства просвете и црквених послова, по службеној потреби.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 27 јула 1911 постављени су:

у Богословији Св. Саве:

за професоре *Милун Т. Ибровац*, професор III београдске гимназије, по службеној потреби, и *Радивој Илић*, професор Крушевачке гимназије, по молби;

за суплента: *Драгољуб Ј. Илић*, свршени ученик Универзитета.

у Првој Београдској гимназији:

за професоре: *Гаврило Јовановић*, професор Четврте београдске гимназије, и др. *Јован Максимовић*, професор Треће београдске гимназије, обојица по потреби службе.

у Трећој Београдској Гимназији:

за професора: *Александар М. Крстић*, професор Нишке гимназије, по молби;

за вишега учитеља пете класе *Бошко Ђ. Бошковић*, виши учитељ пете класе Нишке гимназије, по молби.

у Четвртој Београдској Гимназији:

за професоре: *Бошко Савић*, професор Треће београдске гимназије, *Петар Ј. Петровић*, професор Богословије Св. Саве, и *Јован Дравић*, професор Реалке, сва тројица по службеној потреби, и *Милан Милосављевић*, професор Нишке гимназије, по молби;

за сугленте: *Никола Завишић*, суглент Зајечарске гимназије, и *Димитрије Ј. Данић*, суглент Крушевачке гимназије, обојица по молби.

у Реалци:

за професоре: *Михаило Атанасијевић*, професор Шабачке гимназије, по молби, и *Миодраг М. Ибровац*, пређашњи суглент.

у Зајечарској Гимназији:

за суглента: *Светозар Матић*, свршени ученик Универзитета.

у Крагујевачкој Гимназији:

за професора: др. *Владимир Радовановић*, професор Смедеревске гимназије, по службеној потреби.

у Нишкој Гимназији:

за професоре: *Јордан Х. Видојковић*, професор Шабачке гимназије, *Стеван Маринковић*, професор Крагујевачке гимназије, и *Живко Н. Стевановић*, професор Алексиначке Учитељске Школе, сва тројица по службеној потреби;

за сугленте: *Милан Ђорђевић*, свршени ученик Универзитета и суглент Књажевачке приватне гимназије, и *Душан Пејовић*, свршени ученик Универзитета.

у Ужичкој Гимназији:

за сугленте: *Петар В. Поповић*, суглент Алексиначке Учитељске Школе, и *Сава Музикавић*, суглент Чачанске гимназије, обојица по службеној потреби, и *Душан М. Богосављевић*, свршени ученик Универзитета.

у Ваљевској Гимназији:

за професора: *Јован Николић*, професор Неготинске гимназије, по службеној потреби.

у Врањској Гимназији:

за професора: *Милош Анђелковић*, професор Нишке гимназије, по службеној потреби.

у Крушевачкој Гимназији:

за супленте: Душан Х. Илић, суплент Алексиначке гимназије, и Витор Јелисијевић, суплент Чачанске гимназије, обојица по службеној потреби.

у Лесковачкој Гимназији:

за професора: Стеван Живковић, професор Ужичке гимназије, по молби;
за суплента: Живко Јоксимовић, суплент Пиротске гимназије, по службеној потреби.

у Неготинској Гимназији:

за професоре: Коста Јовановић, професор Пиротске Гимназије, и Милан Димитријевић, професор Алексиначке гимназије, обојица по службеној потреби.

у Пиротској Гимназији:

за директора и професора: Урош Куборовић, директор и професор Врањске Гимназије, по службеној потреби.

у Смедеревској Гимназији:

за директора и професора Матеја Станојловић, директор и професор Пиротске гимназије, по службеној потреби.

у Шабачкој Гимназији:

за суплента: Љубомир Н. Рајић, суплент Ужичке гимназије, по службеној потреби.

у Учитељској Школи у Алексинцу:

за професора: Владимир Т. Стојадиновић, суплент исте школе.

у Неготинској Учитељској Школи:

за професоре: Милош Р. Милошевић, професор Крагујевачке Више Женске Школе, по службеној потреби, и Јован М. Поповић, суплент Пиротске гимназије.

у Београдској Вишој Женској Школи:

за професора: Владимир Т. Спасојевић, професор Прве београдске гимназије.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 31 јула 1911 године, постављени су:

у Другој Београдској Гимназији:

за професора: Владимир Ј. Радојевић, директор и професор Четврте београдске гимназије, по службеној потреби.

у Четвртој Београдској Гимназији:

за директора прве класе: Михаило Бобић, директор прве класе Нишке гимназије, по службеној потреби.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 августа, 1911 године, постављени су:

у Богословији Св. Саве:

за професора: *Аксентије Обрадовић*, суплент Друге београдске гимназије:

у Трећој Београдској гимназији:

за суплента: др. *Светозар Ристић*, суплент Пожаревачке гимназије по молби;

у Крагујевачкој гимназији:

за суплента: *Милан Николајевић*, свршени ученик Универзитета.

у Ужичкој гимназији:

за суплента: *Драгутин Бурић*, свршени ученик Универзитета.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 29 августа 1911 године постављени су

у Четвртој Београдској Гимназији:

за супленте: *Бранко Лазаревић* и *Сима Марковић*, свршени ученици Универзитета;

у Женској Учитељској Школи у Београду:

за управитеља друге класе *Љубомир М. Протић*, управитеља треће класе исте школе;

у Врањској Гимназији:

за директора и професора *Урош Кубуровић*, директор и професор Пиrotске Гимназије, по молби;

у Крагујевачкој Гимназији:

за професора: *Лука Јевремовић*, управитељ учитељске школе у пензији,

у Нишкој Гимназији:

за професора: *Аранђел Јотић*, професор Чачанске Гимназије, по службеној потреби.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 27 јула 1911 године, решено је:

да се *Ђура Врбавац*, професор Неготинске гимназије, и

Тоша Андрејевић, виши учитељ I класе Треће београдске гимназије, на основу § 70. закона о чиновницима грађанског реда, ставе у стање покоја с пензијом, која им припада по годинама службе.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА И НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 27 јула 1911 године, постављени су:

у Државној Штампарији:

за благајника шесте класе *Божидар Михаиловић*, благајник шесте класе Народног Позоришта, по староме;

у Народном Позоришту:

за благајника четврте класе, по новоме, *Михаило Вељковић*, благајника шесте класе Државне Штампарије, обојица по службеној потреби.

ДУХОВНИ СУДОВИ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 31 јула 1911 године, решено је:

да се ђакону *Бранку Поповићу*, писару треће класе Духовног суда епархије београдске, и

Атанасију М. Поповићу, писару треће класе Духовног суда епархије нишке, уваже оставке које су поднели на државну службу.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Унапређења, премештаји и пензионисања учитеља и учитељица средњих школа и Виших Женских Школа.

Господин Министар Просвете и Црквених Послова претписом својим ПБр. 12531 од 1 августа о. г. изводео је унапредити у:

Трећој Београдској Гимназији за учитеља друге класе г. *Драгомира Глишића*, учитеља четврте класе исте школе;

Ужичкој Гимназији за учитеља треће класе *Ристу Петрушевића*, учитеља четврте класе исте гимназије;

Чачанској Гимназији за учитеља треће класе *Милана Јевремовића*, учитеља четврте класе исте школе;

Шабачкој Гимназији за учитеља треће класе *Радослава Зоговића*, учитеља четврте класе исте школе.

Господин Министар Просвете и Црквених Послова претписом својим ПБр. 12530 од 1 августа 1911 год. изводео је поставити у:

Другој Београдској Гимназији за учитеља треће класе *Милана Вижатовића*, учитеља Крагујевачке Гимназије исте класе, по молби;

Трећој Београдској Гимназији за учитеља прве класе *Милана Милојевића* учитеља исте класе IV београдске Гимназије, по службеној потреби;

Четвртој Београдској Гимназији за учитеља прве класе *Владислава Штирског*, учитеља исте класе Друге Београдске Гимназије, по службеној потреби;

Крагујевачкој Гимназији за учитеља треће класе *Боривоја Раденковића*, учитеља исте класе Пиротске Гимназије, по службеној потреби;

Пиротској Гимназији за учитеља прве класе *Александра Пржића*, учитеља исте класе Лесковачке Гимназије, по службеној потреби;

Лесковачкој Гимназији за учитеља друге класе *Радована Каменовића*, учитеља исте класе Неготинске Гимназије, по службеној потреби;

Чачанској Гимназији за учитеља пете класе *Крсту Таловића*, дипломираног учитеља Гимнастике.

Господин Министар Просвете и Црквених Послова прегписом својим ПБр. 12529 од 1 августа 1911 године изволео је поставити у:

Женској Гимназији у Београду за разредне учитељице: *Надежду Милићку*, разредну учитељицу Више Женске Школе у Крагујевцу, по службеној потреби; *Милицу Кнежевићеву*, разредну учитељицу Више Женске Школе у Шапцу и *Јелену Б. Бошковић*, разредну учитељицу Више Женске Школе у Крагујевцу, обе по молби;

за учитељицу вештина *Љубицу Филиповићеву*, учитељицу вештина В. Ж. Школе у Крагујевцу, по молби;

у *Вишој Женској Школи у Београду*

за разредне учитељице *Бранку Толмачеву*, наставницу Више Девочачке Школе у Скопљу, по молби; *Даницу Бојићеву*, свршену ученицу Универзитета и *Олгу Глушчевићеву*, свршену ученицу Универзитета у Паризу.

у *Вишој Женској Школи у Крагујевцу*

за разредну учитељицу *Љубицу Радовановићку*, разредну учитељицу Женске Гимназије у Београду и *Мирославу Димитријевићеву*, разредну учитељицу Женске Гимназије у Београду с тим да се упути на рад у Вишу Женску Школу у Нишу, обе по службеној потреби;

за учитељицу вештина с платом од 1000 динара на годину *Даринку Фргуновићку*, учитељицу вештина Женске Гимназије у Београду по службеној потреби;

у *Вишој Женској Школи у Шапцу*

за разредну учитељицу *Драгу Јовановићеву*, свршену учитељицу Универзитета у Женеви.

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одлуком својом од 1 августа 1911 год. под ПБр. 12532 а на основи чл. 10 закона о уређењу Више Женске школе и чл. 33 закона о народним школама изволео је ставити у пензију госпођице *Станку Глишићеву* и *Даринку Николићеву* и г-ђу *Живку Петковићку*, разредне учитељице Више Женске Школе у Београду.

ПРАВИЛА ЗА РУКОВАЊЕ ШКОЛСКИМ ФОНДОВИМА

На основи чл. 19 закона о народним школама прописујем ова

Правила за руковање школским фондовима

Члан 1.

Фондом школске општине за издржавање сиромашних ученика и ученица своје школе и приређивање школских екскурција рукује школски одбор преко свога благајника (чл. 19 и тач. 1 чл. 58 закона о народним школама).

Члан 2.

Ни један издатак не сме се учинити из касе фонда без претходног решења школског одбора.

За издатке преко 50 динара у сеоским и 100 динара у варошким школским општинама, потребно је одобрење и окружног школског одбора.

Издаци преко 100 динара у сеоским и преко 200 динара у варошким школским општинама не могу се чинити без одобрења Министра Просвете.

Члан 3.

Школски одбор има права да прегледа фондовску благајницу кадгод нађе за потребно, али је дужан прегледати је свака три месеца.

У случају неисправности предузима кораке за обезбеђење фондовске имовине по одредбама закона о Уређењу Главне Контроле.

О стању благајне благајник подноси окружном школ. одбору и школском надзорнику тромесечне извештаје.

Члан 4.

Сва фондовска готовина осим 50 динара у сеоским и 100 динара у варошким школ. општинама, која сума остаје у каси — има се одмах по пријему предати Управи Фондова на прилод (Чл. 40. закона о уређењу Управе Фондова)

Члан 5.

Имовина школског фонда може се трошити само на помоћ и издржавање сиромашних ученика и ученица и на приређивање школских екскурзија.

За сиромашног ученика-ученицу сматра се онај ученик или ученица чији родитељи односно маса не плаћају више од десет динара непосредне порезе без личне.

Првенствено право на помоћ и издржавање има онај ђак чији родитељи односно маса плаћају мању непосредну порезу.

У случају једнаке непосредне порезе, бољи по успеху ђак има првенство на помоћ.

Екскурзије о трошку фонда не могу се чинити без претходног одобрења школ. надзорника односно окруж. школског одбора.

Члан 6.

Наставничко веће бира сиромашне ученике којима ће се давати помоћ из школ. фонда (тач. 8. чл. 69. зак. о нар. школама), а школски одбор према овим правилима о томе доноси коначну одлуку.

Члан 7.

Издржавање или помоћ не може бити у новцу.

Члан 8.

На издржавање сиромашних ђака не може се у општинама где фонд није достигао готовину од 1000 динара трошити више од једне трећине добивених прихода у претходној години. У општинама, где је фонд већи,

www.unil.rs може се на издржавање сиромашних ученика и екскурзије трошити највише половина прихода добивених за ранију годину.

Док фонд не достигне готовину од 1000 дин. не могу се чинити издаци на екскурзије.

Члан 9.

Фондовски новац не може се улагати у акције новчаних завода нити издавати приватним лицима под интерес.

Члан 10.

Фондовска потраживања по исправама, ако их фонд има, морају се у року од три месеца од дана ступања у живот ових правила наплатити и добивени новац предати Управи Фондава по чл. 5. ових правила.

Члан 11.

Све набавке из школског фонда врше се јавним надметањем или путем оферата.

Услове за набавку прописује школ. одбор и решава коме ће се уступити.

За вредност од 50 до 200 динара потребно је одобрење окружног школског одбора, а за веће набавке одобрење Министра просвете.

У случају да се нико од лицитаната не јави ни после две објаве за расписану набавку школски одбор може набавку уступити и без лицитације, а по решењу пуне седнице школског одбора, о чему мора известити и Окружни Школски Одбор.

Члан 12.

Сва примања и издавања из касе школског фонда морају се провести кроз дневник касе примања и издавања, који је потврдила среска власт.

Приходи од забава књижиће се по списковима, из којих ће се видети колико је и ко приложио, а те спискове ће оверавати школ. одбор.

Остали приходи књижиће се по изјавама приложника које ће благајник узимати од приложника, дајући им признанице на примљене прилоге.

Сва документа примања и издавања овераваће председник и пословођа школског одбора.

Рачунска се година свршава 1. јануара, када су благајник и управитељ школе дужни склопити рачун о примању и издавању за дотичну годину и пошто га прегледа и овери школски одбор послати окружном школском одбору на преглед и разрешење који ће га прегледати и у случају исправности дати разрешницу одговорном рачунополагачу.

За преглед ових рачуна у свему важе одредбе Закона о Уређењу Главне Контроле, којој се подноси и тужба за оштете фонда проузроковане неправилним радом школског одбора и благајника.

Члан 13.

Одредбе чл. 56, 57 и 60 закона о народним школама важе и за руковање школским фондом.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Члан 14.

На крају сваке године подносиће школски одбор Министру Просвете извештај о стању фонда. Овај извештај о стању фонда објављиваће се грађанству дотичне школске општине приликом светосавске прославе.

Члан 15.

За поклоне и завештања фонду важе ова правила ако поклонодавци и завештаоци нису другаче наредили.

Члан 16.

Према месним приликама школски одбор може доносити одлуке о нарочитој захвалности према приложницима у интересу снажења фонда, (као на пр. приређивање помена умрлима, држање слика и т. д.).

Члан 17.

Ако би се из једне школске општине издвојила нова школ. општина, онда ће о подели имовине фонда решавати окружни школ. одбор према прибраним доказима и III ставу чл. 18. закона о народним школама.

Исто тако окружни школски одбор ће одлучивати и о имовини школ. фонда оних школ. општина које се споје у једну школску општину.

Члан 18.

У случају привременог затварања школе у којој школ. општини имовином школског фонда руковаће по овим правилима одбор школе у коју буду упућена деца привремено затворене школе.

Само до отварања ове затворене школе, рачун о овоме фонду водиће се одвојено од рачуна фонда школе у коју су деца затворене школе упућена.

Из фонда школе која је затворена може се чинити помоћ само ђацима из школске општине у којој је школа затворена.

Члан 19.

Фондовима, који постоје а које нису основале школске општине, већ приватна лица или удружења за исту сврху, руковаће се по Правилима која је Министар за њихово руковање потврдио. Али све остале одредбе ових правила у погледу подношења рачуна и контролисања вредеће и за те фондове.

Члан 20.

Ова правила ступају у живот тридесетог дана од њиховог обнародовања у Српским Новинама. Од тада престају важити сва дотадања потврђена правила појединих фондова, које су основале школске општине,

ПБр. 10507.
5 јула 1911. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима свих средњих школа.

Родитељима, који своју децу ради школовања у другим местима морају одвојити од себе, велика је брига, код кога ће наместити децу без бојазни да им се не покваре или бар запусте као ученици. Природно је, што у решењу тога важнога питања радо прибегавају томе, да децу наместе код наставника. А то је донекле добро и за саму школу, јер има лакши надзор над децом и више јемства, да ће деца боље учити и лепше се владати. Али то може дати и повода за разне приговоре и сумњичења, ако само ти наставници, који примају децу на стан и храну, и старешине школа не учине све, да нема места оправданим замеркама. С тога, у интересу школе и самих наставника, наређујем, да је сваки наставник који прими децу на стан и храну дужан то одмах пријавити и разредном старешини и директору, који ће о томе известити Министарство, а ови да се старају да отклоне све што би могло дати повода озбиљним приговорима. Директаре пак овлашћујем, да могу, по своме уверењу или на основу доказа, ученицима наредити да се иселе од наставника (чл. 49. Правила о владању ученика средњих школа), па чак и наставницима одузети право држања ученика, о чему ће одмах известити Министарство.

ПБр. 12813.

3 августа 1911 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Љ. Јовановић, с. р.

Директорима средњих школа.

Данашњи *Дневник* показао се у употреби доста непрактичан нарочито што се из њега нема лак и јасан преглед ученичких изостанака, кривица и казни, као и напомена о раду и владању њихову. С тога замењујем *Дневник* трима новим књигама: *Бележником*, *Дневником* и *Разредницом*.

Бележник је књижица, коју носи сваки наставник собом и у коју убележава успех ученички и напомене о ученицима, па из ње у разредним већима и седницама професорскога савета даје мишљење о успеху и владању ученика. *Бележник* ће наставници марљиво водити и чувати, и биће га дужни стављати на расположење ради разгледања разредним старешинама и директорима.

Дневник је књига, коју наставници носе на час и у њу убележавају: шта су кога часа радили, који ученици нису дошли и напомене о ученицима за разредног старешину.

Разредница је књига, коју чува и води сваки разредни старешина за свој разред. У њој су распореди часова и писмених задатака разреда, у њу се уписују извршене екскурсије, рађени писмени задаци и пређена лектира, тако да је лако на крају тромесечја и на крају године за тромесечне и годишње извештаје имати потпун преглед. Најважније је у Раз-

редници што за свакога ученика има засебна страна, у коју се на крају недеље убележавају ученички оправдани и неоправдани изостанци и кривице и казне, а на крају свакога месеца, у седници разреднога већа, која се мора држати свакога месеца, напомене свих наставника о успеху и владању ученика, као и напомене кога су дана родитељи ученички извештени о томе. На крају Разреднице налази се довољно листова за записнике разредних већа. Пажљиво вођена и чувана, Разредница ће бити драгоцен и важна књига, из које ће се моћи увек видети све што је потребно о ученику за све време његова школовања.

Препоручујем г.г. Директорима да ове књиге од Државне штампарије набаве из канцелариских трошкова: Бележника онолико колико имају наставника, а Дневника и Разредница онолико колико имају разреда, и да поклоне нарочиту пажњу томе, како наставници и разредне старешине попуњавају и воде ове књиге.

ПБр. 12814.
3 августа 1911 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Директорима Гимназија.

Према прописима чл. 5 и 6 Закона о средњим школама трошкове око подизања и оправљања школских зграда сноси дела школска област. Ради тога потребно је да окружне скупштине оне области, којој дотични округ припада, сваке године уносе потребне суме на оправку гимназијске зграде као и за подизање или узимање под закуп нових одељења.

Препоручујем вам да предложите окружном одбору да у буџет сваке године па и 1912 уноси потребне суме које ће окружна скупштина одобрити за наведене потребе.

О извршењу ове моје наредбе поднећете ми на време извештај.

ПБр. 14894.
23 августа 1911 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Директорима средњих школа

Опште је мишљење да би требало укинути пријамни испит у средњим школама, на интензивним радом у првом разреду извршити за прва два тромесеца одабирање деце која имају подобности за даље школовање (чл. 42. Закона о средњим школама). Али је пријамни испит предвиђен Законом о средњим школама (чл. 43—45) и мора се вршити савесно и озбиљно.

Ну да се овај испит олакша ученицима и створи могућност да се може у свима средњим школама свршити за три дана, колико је за њ предвиђено Законом, одлучио сам да се на томе испиту изостави испитивање из Историје за ученике који су учили основну школу у Краљевини Србији. Према томе ће се ученици из Краљевине Србије испитивати само из Српскога језика и Рачунице, а ученици који дођу из основних школа са стране још

и из Историје. Од ученика тражиће се тачно оно што је за ове предмете прописано (чл. 5 Правила о пријамноме испиту).

Састав комисије и поступак при испитивању и оцењивању остаје у свему како је то прописано (чл. 6—9 Правила).

ПБр. 12961.
5 августа 1911 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Свима окупљеним школским одборима, управитељима учитељских школа, надзорнику за град Београд

На основу чл. 54. закона о народним школама наређујем:

1. Да до 1 септембра ове године све учионице народних школа буду окречене и потпуно у ред доведене.

2. Да 1 септембра сви наставници народних школа буду на својој дужности.

3. Да до 5 септембра буде потпуно извршено уписивање ученика у главну уписницу и у разредне дневнике.

4. Да најдаље до 10 септембра све школе набаве најпотребнија средства за рад.

5. Да до тога дана све школе буду снабдевене потребном количном дрва за целу зиму.

Школски надзорник за град Београд, управитељи учитељских школа и председници окупљених школских одбора саопштиће ове наредбе свима наставницима народних школа у своме округу и свима председницима месних школских одбора, и постараће се да се оне у свему изврше. У сваком случају неизвршења наредбе узмеће реч од одговорног лица и послати Министарству с предлогом о величини казне.

ПБр. 14126.
15 августа 1911 године
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Директорима гимназија.

Поводом питања једнога директора гимназије: да ли ученици, на које се примењује чл. 37. Закона о средњим школама, могу полагаати разредни испит у истој школи, у којој су по други пут добили из вредноће оцену немарљив, — наређујем, да се таквим ученицима допушта да у почетку школске године полажу разредни испит у школи у којој су учили, али да морају продужити учење у другој школи.

ПБр. 4731.
18. августа 1911 године
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

Директорима гимназија, духовним судовима и свима просветним надлештвима.

Господин Министар Финансија обратио ми се 18. августа ове године ДРБр. 16633, овим писмом:

„Чланом 32. Закона о државном буџету за 1903 годину прописано је, да се поједини министри имају обраћати за отварање кредита код Гл. Државне Благајнице и појединих окр. благајница Министру финансија

То отварање кредита на начин како се сада врши задаје Држ. Гл. Рачуноводству и сувише посла, јер благајници појединих министарстава отварају ове кредите сваки час и у најмањим сумама с тога ми је част, господине Министре, замолити Вас за најстроже наређење вашег Министарства да се ово отварање кредита врши *један пут месечно*, јер би се тиме овај посао око отварања кредита знатно смањило.

Само у изузетним случајевима, који се морају нарочито и образложити, и то само за материјалне расходе може се отварање кредита вршити више пута преко месеца“

Препоручујем Вам да према овом тражењу г. Министра финансија у свему поступите и да за све потребне кредите, за месец који је на реду, подносите требовање једанпут месечно и то најдаље до 20 сваког месеца.

ПБр. 14521
27 августа 1911 год.
у Београду

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић, с. р.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ О КЊИГАМА

Решењем својим од 21 фебруара ове год. Пр. 3130 господин Министар просвете и црквених послова одобрио је, да се штампан *превод Цијеновог дела: „Основи физиолошке Психологије“*, од г. Јована Ђ. Јовановића, проф. Учитељске школе у Алексинцу, може препоручити као помоћна књига за ученике учитељских школа и набављати за библиотеке народних и средњих школа.

Решењем својим од 1. августа ове год. ПБр. 12059 господин Министар просвете и црквених послова одобрио је, да се друго издање књиге: „*Наука Хришћанска*“ за I и II разред од г. Јосифа Стојановића, професора Јагодинске Учитељ. Школе, може употребити као привремени уџбеник приватног издања у средњим школама.

Окружним школским одборима
(Саопштење о казни)

Одлуком г. Министра просвете и црквених послова од 28 јуна ове год. ПБр. 10347, кажњен је г. Миљко Грујић, учитељ у Жабарима, окр. пожаревачког, губитком петнаесто дневне плате у корист школског фонда, за то што је злостављао своје ученике, што се некоректно понашао према својој управитељу и што је непослушан према народбама претпостављених власти.

НАСТАВА И КУЛТУРА

Родитељска кућа као битни чинилац религијског васпитања омладине.

Из методике религијске наставе од **W. Bittorf-a**

ИЗВЕО **Вујица Петковић**, УЧИТЕЉ

По многим васпитачима важи религијска настава као најважнији наставни предмет у васпитној школи. Она ствара деци опхођење са морално-религијским карактерима и чини тако велики утицај на стварање личности. Непрегледан је број списа, који се баве њоме, и увек у нових она је предмет озбиљног промишљања. У погледу морално-религијског развитка појединаца и целине и с обзиром на променљиви свет, радови новог времена ревносно су се трудили, доказивали, како су од религијске наставе наших дана узели нове задатке на новим путевима. Градиво, које се већ данима средњег века традиционално потезало у нашој религијској настави, показује се при ближем испитивању за сваки нови задатак као неупотребљиво и мора се издвојити. Све се више крчи пут очигледности, да се на име првој настави у религији не сме дати тако градиво, за чије усвајање у дечјој свести недостаје потребна аперцептивна подлога; све енергичније захтева Методика нашег наставног предмета, да се при излагању градива строго узимају у обзир закони духовног усвајања. И кад се ми сад у пракси школског живота обазремо, како ћемо запазити ревностан труд, коме свагда одговарају теоријске наредбе! Колико нам се озбиљан показује васпитни рад на области религијске наставе, и ипак — колико мало успеха! Уз то долази још жалосна појава, да противници школе сву кривицу због опадања морално-религијског живота њој приписују, да се она често сама чини одговорном због морално-религијског недостатка нашег доба. Али то се исто тако мало слаже са правим стањем ствари, као кад би школа хтела да верује, да ваљаност наших генерација једино и само од њене радљивости зависи. Једно је исто тако лаж

као и друго. Поред школске nastave раде на религијском васпитању нашега рода још други чиниоци, чији утицај раније почиње, дуже траје и моћнији је, него школско васпитање. Најважнији чинилац за религијско васпитање омладине јесте неоспорно *родитељска кућа*.

„Васпитање је ствар породице, од ње полази и тамо се већим делом враћа“. Што овде Хербарт говори о васпитању у опште, то нарочито важи за религијско васпитање. То, што у човечјем срцу треба да постане снага и на што он увек треба да се обраћа у добрим и злим данима, за све то мора се зарана положити основа, јер по другим речима Хербартовим „никад неће религија у дубини срца заузети своје право место, које јој припада, ако њена основна мисао није једна од најстаријих, и ако та основна мисао није спојена и свезана са свим оним, што променљиви живот за собом оставља у средишној тачки личности“. „Ко се саглашује са Хербартовим мишљењем, мора и закључке из тога извести, да родитељска кућа мора рано поставити чврсту основу за религијско образовање и биће са њим истога уверења, да све што доцније школа има да ради у своме делању условљено је ранијим утицајима куће на религијско мишљење и осећање детета“. Пита се само како родитељска кућа мора бити створена и како се мора поступати, да би се тиме образовала она основна представа са прикладним осећањем и тежњама.

Песталоцију припада слава са свима почастима, што је очигледне објекте за развитак основног религијског искуства упутио породици. Одиста, дете види у одношају ка оцу и матери битне стране одношаја између Бога и човека. Дабоме, то се може само тада очекивати, ако је породица прави род, ако су чланови исте прожети везом топле љубави и ако су родитељи наоружани јасном хришћанском побожношћу. Где се ова претпоставка деси онако како се човек надао, ту се само по себи, без икаквих примена нарочитих метода вештине, врши религијско образовање деце у раној младости. Утицај е поља долази на сусрет и онако децјој потреби. А како се ова предиспозиција мало по мало развија код детета, Песталоције описује овако: „Ускоро видим осећања љубави, поверење, захвалност и хитрина послушности морају се у мени пробудити пре но што их могу према Богу применити. Људе морам волети, морам људима захваљивати, морам их слушати пре но што се могу тамо уздићи, да Бога волим, Богу да захваљујем, у Бога да се уздам и да му будем послушан, јер ко свога брата не воли, кога види, како ће волети оца свога на небу, кога не види?“ Овим је Песталоције показао пут, по коме се религијски квалитети у децје доба развијају и показао је, како своју негу морају наћи у породици. Размотримо тачније, како се појављују сви поједини знаци религијског развика код детета опхођењем са родитељима.

Дете ступа на свет немоћније од сваког другог створења. Од првог тренутка његовог живота обузима немоћно биће материна љубав. Радо се дозвољава детету, што сме, пре но што свести о себи и својим потребама има. У материној љубави мало по мало буди се код детета свест о самоме себи, са радосћу запажена, да није само мати његово једино и све, већ да је оно и самој матери најмилије. Тако се изводи на основи поверења први развитак дечји; тако постаје она потпуно тајна веза дечје љубави; дете учи у бољем смислу речи на својој матери веровати и верно примати, што му она даје.

Од ове основе је сад лако одвести дете к Богу, који све наше животе држи у руци и који нам своју очинску љубав показује и данима и часовима. Је ли мати таквим религијским смислом прожета, онда од тога врло лако прелази нешто и на дете. У вече му она склопи ручице на молитву према звезданом небу. Осећања су прелазна. Дабоме, дете пре свега још не зна на коју је молитву управљено, али осећа особено узбуђење, у коме се мати моли Богу са њим и клања пред небесним оцем, који је истина невидљив, али је ипак у свако доба у близини. Дође ли за кућу какав дан, о коме говоримо, који нам се не допада, онда и дете приноси по угледу на родитеље своју молитву пред праведног помагача, који нас не напушта. И весели догађаји дају на сличан начин прилике за молитву и што дете тек само осети, бива све разговетније: да се небесни отац за своју децу исто тако брине, као што се брину отац и мати за браћу и сестре, а да он мора ипак бити већи од ма ког оца на земљи. Тако се развија у детету осећање зависности, у коме Шлајермахер гледа биће религије, тако се развија ослањање на оца, тако се буди код детета можда и осећање захвалности према великој очинској доброти. Ну, у породици се не потпомаже само видна основа религијског духовног живота дечјег, већ је родитељска кућа такође место, где се основно морално искуство ствара. Пре но што се макар како може говорити о моралној разборитости, домаће васпитање већ се брине о припремама овог највишег ступња моралног развитка. Опхођењем са родитељима, браћом и сестрама и осталим укућанима код детета ће се пре свега изазвати представе о забрани и дозволи, и тако ће се подражавањем по навици образовати воља правичности. Пример је овде све. Дете се покорава у слепој послушности ауторитету својих васпитача; оно је морално ако је и докле је морална околина, у којој оно расте. Сећањем воље топи се ова мало по мало са представама од моралног свезаног осећања до општих моралних закона који важе; дете учи да поступа по наредбама. Не поступа ли оно увек добро, тако да његови родитељи, у којима оно гледа неку вишу силу, не могу бити задовољни, онда се одговарајућим казнама доводи дете до свести. Али друкчија је казна ако оно са својим оделом рђаво поступа, а друкчија ако своме

другу учини нешто на жао, или ако је слагало оца и матер. Из поступања својих родитеља запази дете ускоро, да је у последњем случају нарушило виши морални ред, у њему постаје свест о кривици. Сасвим природно види се, да се дете са својом дужном савесношћу пре свега обраћа родитељима, нарочито мајци, и то се догађа, што је сасвим карактеристично, такође тада, кад је погрешка била управљена према туђину.

Кад је дете у погледу свога моралног развића већ дотле дошло, онда је у рукама родитеља, да одавде заједно са њим учине битан корак такође и у религијском васпитању. Али се при том претпоставља, да је у срцу детињем мисао о Богу постала већ извесна сила. Ако дете и тада у своме осећању кривице бежи оцу или мајци, инак ће оно са својим родитељима опет прићи божанском оцу, противу кога је погрешило, и све више доћи до убеђења да му је доиста опроштен грех, који је оно учинило. Са тим схватањем пак налази се дете у центру Христове религије. Да би се пак дошло до овог развића, морају имати родитељи велики педагошки такт, који се не сме свуда претпоставити, пошто се ни сами позвани васпитачи не смеју хвалити да тим тактом увек располажу, иначе не би могао Ниче пребацити хришћанском васпитању, и то као да је у праву, да оно васпитава глаумце грехова.

Развија ли се морално-религијско васпитање у родитељској кући нормално, онда дете доноси из породице у школу богатство морално-религијског искуства. Тиме је за школско васпитање створена добра основа, која се ничим другим не може накнадити. „Само дух родитељске куће може васпитно делати. Овај дух прелази осећајем и доживљајем мало по мало и по спољашности неприметно на одрашћујућег, без нарочитих приреда и вежбања. Строга дисциплина очева, материна љубав, која се жртвује и никад не умара, доводе по себи дете к поштовању, и док оно научи поштовати оца и мајку, добије моралност сама у овој својој личној репрезентанти утицаја на дечји круг мисли. Је ли дете једном научило да пажљиво посматра углед, онда је прелаз ка осећању погрешке бар припремљен. При даљем развићу почиње онда дечак и девојчица мало по мало да предвиђају и појимају, да је извор свега вишег живота религијско веровање. И кад тада виде, како мисао на Бога и његовог сина Исуса Христа одређује мишљења и радње оца и мајке, онда и религијске представе добијају значај за њихов живот. На овај начин може се дете у породичном животу и у религији уживети. Ову нам је методу описао Песталоције у „Линхарду и Гертруди“. Срећна су она деца, која су произашла у таквим породицама, у којима се налазе све или бар доста погодаба за успешно морално-религијско образовање. Жалосно је само, што је ова срећа само малом броју деце додељена.

Са Трендорфом питамо ми даље: „Колико матера сличних Гер-
 труди? Колико породица одговарају макар и даље идеалној слици,
 коју Песталоције оцртава?“ Испитивања, која ми чинимо на почетку
 школовања, дају на то одговора, којих се мора стидети. Та испити-
 вања показују не само да су многа деца одрасла без оног морално-
 религијског узбуђења, већ такође доказују, да понека деца долазе из
 околине, која је рђавим странама утицала. Дух времена, који налази
 своју карактеристику у ометању религијских и моралних животних
 моћи и у грубом материјализму, везаном са површним моралом кори-
 снаости, ухватио је и затровао и наше породице у многе. Земљиште,
 из кога млада човечја биљка сише прву и трајну храну, покварено је.
 Породица се не плаши Бога и детету не усађује примером и поуком
 свети страх у срце. Напротив, колико безбожних говора чује безаз-
 лено дете, колико подсмевања дочује оно о религијском смислу и че-
 ститим лицима, колико примера отровних грдња и бестидног лагања,
 колико двосмислених говора прелазе у таквим породицама на нашу
 децу, а да се у томе ништа нарочито не нађе. Колико родитеља на-
 послетку уводе своју децу у бестидне веселе игре и лудорије и до-
 пуштају им ту, да под смехом морално затупеле и неразумне јавности
 прислушкују стидне покварености. Колико воде недељом и празником
 своје дечаке и девојчице од једне гостионице до друге и од једног
 позоришта најниже врсте до другог, а да и не мисле, да на овим ме-
 стима наваљују на дечју душу утиске, који убитачно утичу на исправ-
 ност смисла“.

Треба ли се под таквим околностима још чудити, ако нам за-
 влада права поквареност и код деце у младићско доба, која нису
 упућивана ни примером, ни поуком, ни казном на прави пут?

Осим описаних нерелигиозних породица, које за религијско-мо-
 рално образовање своје деце неће да се брину, има у садашњости, Богу
 је плакати, и таквих, које својој деци о религијско-моралној страни
 ништа не могу ни дати, било да им недостаје потребно време, било
 што немају за то потребне увиђавности. Тако, занимање одстрани
 многе очеве, да могу бити лично са својом децом врло мало или и
 никако. Али се са педагошке тачке гледишта мора онда највише за-
 жалити, ако су економски односи тако неповољни, да и мајка мора
 имати удела у заради свакидашњег хлеба и тако се породици оду-
 зима и њена материнска љубав. Овде лежи за Социјалну политику
 и Националну економију један захвалан задатак, чијим ће срећним
 решењем да се заустави даље пропадање породица и да се поправи
 морална поквареност и лажна религиозност, које сада снажно кора-
 чају. Па и у оним породицама, где отац и мати, незаузети сасвим
 бригом за хлеб, у својим рукама држе управљање и образовање своје
 деце, догађа се, да оно што дају морално-религијској страни васпи-

тања, није увек исправно. Шта више у добрим и такозваним „бољим породицама“, где отац и мати имају доста времена да буду својој деци вође к Богу, налази се често породичних духова, који не користе на- претку религијског живота у овом кругу. То, што се овде назива ре- лигијом, у многим случајевима је лажно хришћанство, без снаге и сока, које се, до душе, по спољашњој форми држи још чврсто, али је да- леко од тога, да сав живот учини светим и прожети духом онога, који могаше говорити: „Ја и отац ваш једно смо“, и „Што учините једноме међу овом мојом незнатном браћом, учинили сте мени“. Охо- лост, лажни појмови о части, потцењивање оних, са којима не стоје на истом социјалном ступњу, необузdana тежња ка богатству и слави, уз то ако икако може бити још прецењивање због уметности и науке, јесу све ствари, које упропашћују религијски васпитни рад куће.

Често се жале на то и ми смо мало пре поновили ту жалбу, да мајке наше радне класе и кад имају времена, ипак много пута нису упућене, да поставе основу за морално-религијско образовање. Овоме злом стању тражи се сада, да се помогне. У интересу доброг поро- дичног васпитања захтева се сарадња продужних школа за девојачко образовање. У овим школама треба да оне девојке које су за ту школу стасале, добију не само ваљану домаћинску наставу, већ да се одго- варајућим наставним градивом негују и све оне добре стране срца, које унутрашњи живот обогаћавају и оплемењавају. Продужним де- војачким школама треба поставити и основу за разумну домаћу педа- гогику. Време је, да и женско образовање у вишим круговима човечјег друштва пође другим путем. Свакојаким научним кинђурењем иде се овде на то, да се жена сврати с пута који јој сама природа одређује и упути оним правцем, који целокупном породичном животу, а нарочито простом и здравом породичном васпитању, задаје најтежи удар. Тако једна учена мати има времена за многе ствари, али телесно и духовно неговање свога детета предаје слушкињи или ком другом лицу које плаћа. Природно је, да у таквом детету, које је предато другој на чување, не може постојати ни онај однос према матери, који смо горе означили као основни за религијско-морално образо- вање. Што у многим породицама сиромашнијих кругова чини невоља, те се занемарује морално-религијско васпитање у кући, то је у по- неким породицама имућнијег стања последица удобности или тежње за мирним задовољством, уживањем. Садашње стање морално-рели- гијске невоље није плод тренутка, оно је производ лаганог развитка; противници религије односно официјалног хришћанства оздо, и удоб- ност и религијски индиферентизам озго, то су били утицајни чиниоци при том.

Наше посматрање показује, да школа од великог броја породица у погледу религијске основе не може много очекивати. Природно пот-

помажу оне лажну религиозност или су равнодушне према свакој религији и не потпомажу религијску наставу у школи; врло често родитељска кућа хранавом руком сруши све за неколико секунда, што школа створи недељама и месецима усрдним радом. Шта треба чинити, да се зло поправи? Понеки саветују овако: пошто кућа у погледу морално религијског васпитања често не испуњава своју дужност тако, да детету које полази у школу, не достају сва она искуства, која су за школску религијску наставу безусловно потребна, то онда мора школа да замени дом родитељски, она мора да предузима задатак дома родитељског и у срцу детињем да развије прве клице религијског живота. Ми пак од своје стране мислимо, да се овим путем не може поћи, а баш с тога не, што је наше мишљење, да у васпитању у опште, а нарочито у религијском васпитању има таквих задатака, који се само у родитељској кући могу решити. Постоји ли, дакле, у религијском погледу занемареност од стране куће, онда се то мора гласно и пред целим светом казати, породици морају позвани органи силно скренути пажњу на повреде њене дужности. Од ког и како да се ово учини, о томе ми овде нећемо даље говорити, нас интересује само шта школа има да чини у том погледу.

У давању одговора на то, како школа може да придобије родитељску кућу за своју службу, морамо пре свега уклонити с пута једно лажно схватање о држању учитеља, које се може десити не само у кругу лајика, већ и међу самим друговима. Понеки људи мисле, да је учитељ већ испунио своју дужност, ако је свој час одржао према звонцету. Они у њему не виде ништа друго до обављача часова, који на мање или више вешт начин учи децу азбуци, један пута један, и неким реченицама из катихизиса поред граматике и читања. Учитељ основне школе тера своје мисли по бездушним радњама, које не могу задовољити ни једнога, ма и у неколико образованог човека. Ко овако гледиште има о садашњем учитељу и после доказивања духовитих људи да није тако, ово је опет случај, тај може своја опажања и своје мишљење подврћи испитивању. Сви противници учитељског стања кажу: учитељ је од данас прави и истинити народни васпитач, он има одмах свој позив тачно да схвати и да га са одушевљењем ради, он није више само дечји учитељ, те да ограничава своју наставу према звонцету на четири зида своје учионице, већ је у исто време и народни учитељ. Учитељ народне школе је, како садашњи односи показују, понајвише из народа изишао, он својим додиривањем са народом познаје њихова гледишта, његову науку не ускраћују даље погрешке и будалаштине, а ни одлике нашег народног живота. После свега тога он је, дакле, позват зато, да ради не само наставно, већ и духовно у својој школској општини. А његова духовна радљивост мора се на то простирати, да заблуде, које с погледом на телесно и духовно ва-

спитање у породици буду, примером и речју одстри и на томе ради, да између домаћег и школског васпитања постави јединство. А како ће се оправити између куће и школе тесна веза, од које би у првом реду имала користити религијска настава? — Два средства можемо препоручити: I. Посећивање родитељских домова и II. Родитељски састанци.

I. Учитељево посећивање родитељских домова

Поред тога што је учитељево посећивање родитељских домова корисно и практично са гледишта, што је и религијска настава свих времена узимала у обзир индивидуалност, поред тога, дакле препоручују нам се та посећивања још и са другог гледишта, са гледишта *дисциплинског*. „Радите што сте дужни“, то је задатак, који учитељу при посећивању домова родитељских мора лебдети пред очима. Зато, што му за овај нигде ненаписани захтев недостаје сваки законски ослонац, зато је несразмерно тежи од наставе у школи, захтева извесну зрелост личности и претпоставља фини педагошки и друштвени такт. Не би било исправно на пример, кад би се хтело одмах при првом походу да сеје семе домаће педагогике. У опште породице нису одмах сасвим уверљиве о тачности педагошке истине, коју позвани васпитач изговори. Далеко пре пресретају они ову са извесним неповерењем. Тек кад учитељ годинама савесним, некористољубивим и непристрасним учењем и васпитним радом у општини стекне поверење родитеља, тек кад множина истих научи да увиди, да он при своме наставном и васпитном мерилу одиста само корист својих љубимаца има пред очима, тек тада је дошло време, кад он поучном речи при овоме посећивању родитељских кућа може добити и утицај на религијско-моралну страну породичног васпитања. Кад на име неки старији учитељ на основу свога богатог искуства пријатељски саветује људе, биће му они вечито захвални и што је главна ствар, радо ће га послушати. Ако он тада још уз то препоручени пут не изложи као непогрешан, већ заједнички са родитељима истражује и тражи да помогне, ускоро ће се сматрати као поверљиви пријатељ породице, и његов ће се савет радо послушати. Зашто се говори о тако мало последица од похађања родитељских домова, лежи можда у томе, што се у опште много песимистички мисли о нашем народу. Ми смо на против искусили, да се у најнижим слојевима нашега народа има срце за своју децу и за сваки савет, који доноси среће овој, захваљан је и ако се и она љубав и ова захвалност често невешто и сметено испољавају. Наше је чврсто уверење, да и онде, где се обрнуто дешава, родитељи највише желе добра својој деци. Ову особину нашега народа учитељ мора узети у обзир. На то мора наставити при својим обавештењима и васпитни рад у родитељској кући.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

II. Родитељски састанци

Као даље средство, којим школа може задобити утицај на религиозност куће и породично васпитање, именујемо још родитељске састанке. Њих сада по многим школама заводе, и у великим школским општинама приређује их или управитељ школе или се уступају појединим наставницима, да на једном састанку са родитељима деце свога разреда обаве разговор. Извесно су ови састанци, тачно праћени један благословен украс за школу и кућу. Ипак, не треба заборавити да похађање ових као и последице, које може имати изабрано пробрано предавање, великим делом зависе од агитационог рада, који учитељ претходно врши идући од куће до куће. У слици речено родитељски састанци представљају жетву сејања похађањем родитеља. Сустрет између родитеља и учитеља на родитељском састанку не сме бити први, они морају у мирној соби већ један другог познавати, јер ако ма где, то овде важи индивидуализирање. То је немогућно учинити на родитељском састанку. Напротив, јесу ли отац, мати и учитељ своје мисли у служби морално-религијског васпитања већ измењали у уском кругу породичном, онда ће родитељи не само радо ићи на позив за родитељски састанак, већ ће саслушано предавање, које се ипак увек само у главном може обавити, свакоме по нешто допринети и тако неће изостати његове последице, пошто може имати ваљаних обзира на процес аперцепције слушаца.

У сталном додиру између породице и школе, који се овде захтева, гледамо битни чинилац морално-религијског образовања нашег народа. Он представља вредноћу, унутрашњи школски рад, и заиста не сме се ценити мање од наставе за неодрасле, а постаће још моћнији, што га више помогне кућа. Све предавано наставно градиво, морално-религијске приче, све моралне максиме остају безутицајне, ако се не отклоне штетне последице родитељске куће и јавног живота.

Да ли то није нов терет, који се учитељима товари захтевом о похађању домова ђачких родитеља и о родитељским састанцима? Одговор је: онај учитељ, који о својој дужности као васпитач мисли, и до сад је позивао кућну сарадњу за посленост школе. Он сигурно није пропуштао у даним преликама да потражи родитељску кућу, како би са оцем и матером поразговарао о оном „тешком случају“. Дакле то, што се овде захтева у интересу религијског образовања, није нешто нечувено, већ нешто, што се давно практикује. Ново је само што се сваком васпитачу ствара врста дужности, да на себе узме морално побољшање нашег народа.

НЕШТО О ЖЕНСКИМ ШКОЛАМА НА СТРАНИ¹

Покушају да саопштим некоја од мојих опажања, која сам у великом свету на западу стекла, ма да не намеравам тиме да кажем да и ми Срби слепо попримамо све оно, што нам изгледа примамљиво код западних народа, јер држим да је за један народ само оно лепо и добро, што је из његових општих потреба никло, и што је његов сопствени дух створио. — Ми као млад народ, треба да пажљиво упремо поглед на народе напредније од нас и да примамо од њих оно, што нам доликује, што нам је неопходно потребно, да меримо наше врлине с врлинама великих народа; али их не смемо слепо подражавати да не постанемо смешни. Напреднији нам народи служе као огледало, у коме треба да видимо нас, нас младе и сиромашне Србе, те оно што од напреднијих примимо, треба добро да прожваћемо и сваримо да нам та корисна храна пређе у крв, у чисту српску крв. — Али, ако се и најбољи покушај какве особите новине противи природи Србиновој, треба га већ у клици утаманити, јер нас то угледање може само понизити. Треба све оно што личи на полутанство, на несходност смело одбацити. Површно и лакомислено тумарање за страним, води нас до ропског имитирања, а то значи до националне пропасти. —

Јаче него икада, треба да живимо у садашњости и да се вољно трудимо да нам млађа генерација буде срећнија од нас. Претешка је то задаћа и захтева непоколебљиво пожртвовање, јер је васпитање женскиња један компликован проблем.

Културне задаће женскиња су многобројне, јер жена данас припада двојаком животном кругу: друштву и породици, која је још увек њезина главна сфера. Али су социјалне прилике, у нашем веку ослободиле већи број женскиња од ситнога, једноликог кућњег рада, те се од тог броја женскиња траже шири, виши захтеви у погледу умноморалног рада. Па на који начин да доведемо нашу млађу генерацију до пута светлости, до ведријих висина?

У последњим годинама су многи културни народи утрошили доста снаге, борећи се да уведу неке потребне, хумане реформе, у наставни план за више женске школе. Они су осетили да *само* интелектуални правац васпитања не помаже данас културном женскињу, премда и најпримитивнији позив захтева умни рад. Увидело се да је женски подмладак и сувише претоварен енциклопедиским, прегледним знањем, а занемарује природену здраву моћ мишљења, оптерећује

¹ Ова тема нешто измењена и проширена била је предмет говора на дан Св. Саве ове год. у приватној женској гимназији у Београду.

памћење и развија рецeптивност, а не негује продуктивност. С тога се захтева данас у вишим женским школама напреднијих народа, покрај важног реално-практичног васпитања, и образовање унутрашњег живота, негa интимне душевне културе, и телесне хигијене. —

Особита се пажња обраћа на самосталан рад и развија енергија за продуктивност. — Отуда модерне језике деца уче и по ново-филолошкој методи: не обилазним путем помоћу матерњег језика, и превођењем на исти, већ правом стазом, говором, помоћу ува и говорних органа.

Граматичко знање постизава се тако рећи искуством. После савладаног језика долази на ред систематисање научених облика. Прво се примери добро учврсте, па се онда из њих изводе правила. Али и при таквом граматичком раду држе се наставници основног принципа: што мање граматичких правила, а што више практичне употребе самог страног језика. То је врло тешка задаћа за оне наставнике, који сами не владају потпуно страним језиком, јер се од њих захтева да се ослободе ограниченог превођења и да замене једностраност и сувопарност граматике богатом конверзацијом. Предмет рада за проучавање страног језика, није увек једна те једна врста опредељеног градива, честим понављањем уноси монотонију и тупи заинтересованост. Наставник се стара да се разговор развије спонтано, импровизирају се разне сцене, па или тренутно душевно расположење ученица или ма који утисак природе дају материјала за живахну и отмену конверзацију.

Нова метода захтева да сваки страни језик добије своје посебно поље, свој органски створени комплекс асоцијације у души самога ученика. На тај начин дете научи не само правилно читати и писати на страном језику, него може онда лако и говорити њим.

Културни народи, Немци, Французи и Енглези увидели су да не може свако интелектуално образовање имати свој властити циљ; опазили су дакле да се путем концентрације мора доћи до неког савршенства. Што су више у настави напредовали, тим је више избијало на површину да је женскињу, из разлога њезиног двоструког положаја, потребно стручно образовање. С тога су напреднији народи у својим женским великим школама уврстили, као органске чланове, нарочита посебна одељења за темељитије проучавање изабраних предмета. То су неке врсте семинара, који дају сваком женском детету прилике да настави образовање, према својим способностима, према своме дару и вољи, и тим путем унапреди културу личности, да јача своју индивидуалност.

На тај начин само ослобођава се један део њеног бића, њеног урођеног позива, тим путем јој се тако рећи њезин дар поклања и развија из везане у слободну снагу. Дете осети под таквим специфичким руковођењем срећу једног свесног умног живота, који хоће да

www.issn.org развије, прошири, утемељи, и који постаје богатији и личнији. Осећа чари ниансирања у борби за умну слободу, када јој признање личне способности пређе у активност и задобије смерно знање помоћних средстава, којима може прићи ка извору истине. —

Помоћу савесног психолошког испитивања, контролисања умних способности и јачине воље за учење, учитељи изводе само онај проценат женских радника на културно поље, који се за тај позив потпуно спремио. На тај начин ослобођава се људско друштво опасног умног пролетаријата и надрикрџице, који је код женскиња у толико опаснији у колико је њезин позив као мајке светији. Наставникова је дужност дати ученици просечну оцену, у погледу њезиних интелектуалних способности и изабрати само оне кандидаткиње за озбиљнији и одговорнији умни рад, које су за интелектуални напредак оспособљене потребном марљивошћу и природним даром.

Напреднији народи су опазили да је женскињу потребно рачунање са моментима њезине душе. Они су увидели да је жени дубока културна потреба лична слобода и да она исту не може само помоћу здравог разума постићи, него и помоћу унутрашњег живота, живота душе.

У круг женског васпитања на западу су увршћени поред предмета за развијање интелигенције и предмети за хармонични развитак душе детиње, да би се створила равнотежа између умнога и моралнога живота, јер само тим путем долази личност до својег потпуног развитака. — Тежиште душевног образовања обухвата естетика. Пробудити у детету вољу за лепим, непосредно и у најнезнатнијим моментима, при свакој прилици, обогатити му душу уживањем у простим и лепим појавама природе, у лепим делима уметности и литературе то је задатак естетичког васпитавања. — У немачким, француским и швајцарским а нарочито у енглеским школама, пази се, с неком особитом строгашћу, на одржавање примерног, тако рећи, салонског, понашања. И она најгора бедница, из тамних зидина лондонске сиротиње добија помоћу школе, отмено образовање. За време мог двогодишњег боравка у Лондону, имала сам прилике да видим, какав отмени утисак чине на нас деца лондонске сиротиње. Само по врло сиротињском одећу можете разабрати да је дете од оних гладних и жедних сиротана, јер му је понашање било онако исто лепо, као и у деце из господских кућа. — Ја сам виђала те мале сиротице, како с неком достојанственошћу савлађују бол и зловољу, а заслужени прекор примају са отменим, мирним изразом лица. Њих је красила неописана финоћа у тону говора, у гестикалацији, срећено држање и покрети, оправдана радозналост, а нарочито уљудност и неупадање у реч. Ја нисам никада могла опазити да би се једна мала Енглескиња у љутини раздерала на своју другарицу, или да ју је у мом присуству мрко погледала, а камо ли да би јој коју увредљиву реч рекла, или да би јој, рецимо, окре-

нула леђа. Никада ме ниједан разред није дочекао виком, нити ми је и једна девојчица пружила прљаву вежбанку. Ученице сматрају своју наставницу као свог најбољег пријатеља, и захваљују јој на уложеном труду оданом усрдношћу и поштовањем. Свако предавање примају оне као особиту награду, и за сваки задатак захваљују се посебно. Колико је то угодније расположење, него кад се чују у таквим приликама само уздаси и гуцњање. Мале Енглескиње су ми дале да осетим, колико је идеалан и захвалан наставнички позив, јер су уносице својим одличним понашањем, онај потребан отмени тон и дух, који треба да влада у свакој школској дворани. Родитељи и учитељи раде заједнички, јер сама настава без васпитне моћи, не оплемењује карактер, и не чини човека човеком.

Пријатно ме је изненадило и понашање малих Енглескиња у угодним приликама: при забави, игри. Оне се пријатељски заједно играју, и то с неким особитим достојанством и углађеношћу. — Поред тако образоване деце чисто се одмара душа човечја од ситних свакидашњих брига, јер ју крепи нада да је добро васпитан подмладак велика узданица и понос народа свог.

Та дисциплина социјалне углађености није једнострана, једнолична, није крута конвенционалност и нема у себи оног опасног формализма, у којем се крије подмуклост и неискреност човечје природе. То није опасна, површна кокетерија, која се, жалибоже, код нас угнездила. Напротив, она је права душевна хигијена и чува наша осећања од многих незгранних грешака.

Сваки онај, који воли и негује просту лепоту у тону говора, у кретању по друштвеним правилима, неће никада изазвати ни најнезнатнији несклад у кругу друштвеном. Васпитавањем укуса за лепо понашање, уносимо неку врсту стила у наш темперамент и савлађујемо у критичном моменту оно себично, грамжљиво наше „ја“. Често вођење контроле над немирним, неумесним изразима нашег осећања, постаје нашом другом нарави и помаже нам да одржимо победу над самим собом, у тренутцима гнева научимо се да савлађивањем угушимо сузе бола, те да не изазивамо непотребно сажалење у души ближњега, а уједно утамањујемо завист и грамжљивост за туђим. Унети уредност, учтивост, углађеност у понашање, то је један део практичне естетике.

Више морално схватање постизавају деца утврђивањем љубави за домовину и за човечанство, јачањем личнога поноса, развијањем воље за рад. Свака и најмања жртва за опште добро уважава се разним начинима. Немци и Енглези су се ослободили од сентименталног конзерватизма и празновере да је срамота радити, увидевши да нове економске прилике постављају нове задатке и школи и жени, те данас и најимућнији спремају своју децу за озбиљан рад. Ми ви-

димо данас богату Енглескињу у најтежем раду, као мисионарку и болничарку.

У Енглеској и у Уједињеним Државама Америке, има покрај виших женских школа, у којима се негује воља за рад и више разгранатих школа, тако званих женских казнионица за децу из господских, имућнијих кућа, коју су леност, прекомерне забаве и раскопан живот довели до рђавих мисли и бацили их у таму некултуре те постала несносан баласт, паразити и својих ближњих и људског друштва. У овим казнионицама добијају питомице озбиљну наставу, приморане су да упознаду одговорност рада и дужности, оспособљавају се за разне ручне радове, обављају све кућне послове, а по физичкој могућности и неке од баштенских. Стега методичног рада избрише многу љагу у темпераменту младог кривца, али за окорелу тврдоглавицу, коју не вређа презирање од стране њезине породице и њезиних наставника, сачуване су и неке од средовечних казни као: затвор и строги пост.

У морално васпитање спада такође упутство у разумевање социјалних дужности. У Лондону, Берлину и Цириху имају и ниже женске школе своју засебну организацију, те у извесне празничне дане походе болеснике и сиротињу. Тај начин васпитавања одговара захтевима унутрашње моралне природе, буди у деце симпатију према ближњему, и улива им поштовање да на пријатан, пристојан начин сиромашнијем ближњем помогну и да остентативним добротинствима не изазову понизност и понижење у срцу оних, који траже помоћи од њих. Пример их уверава да је добротинство само онда добротинство ако је жртва. Поред испуњавања виших моралних дужности захтевају се од млађе генерације и уважавање малих вредности. Луксузно одело и накит, који често воде до варварске неситости, забрањени су за школску дворану. У Енглеској се сматра једноставно укусно одело као нарочити спољашњи, школски украс и пази се да се школска младеж сачува од бруталности нервозне моде, бар у ношњи (Колико је невоље, тај страшни непријатељ, та ђудљива мода допринела српској жени, осећа добро сиромашни српски народ, који је постао робом развратног луксуза.)

И телесно васпитање има свој посебни ритам. Родитељи и школа имају одговорност за подмладак, они морају заједнички да раде и да се брину за деџи телесни живот, који је данас већој опасности подвргнут, него у пређашња времена. Један идеално широк простор, уз школску зграду, за свакодневну гимнастику и игре, има готово свака школа код западних народа. Слободно, поуздано, одважно кретање, постиже се помоћу гимнастике. Једанпут у месецу, и то недељом, одржавају се, тако звани, *Matinée*s, на којима деца излазе на јавност и показују успех свог рада. Изводе гимнастичке облике, по правилима естетике и уз музичку пратњу. Да би се код млађег женског нара-

штаја одржали здрави, грациозни и лепо покрети, уведена је у немачким и енглеским школама, естетска гимнастика, као облигатни предмет наставе.

Као важан фактор, за телесну хигијену сматрају се такође и излети, нарочито кад су лепо, сунчани дани. Том приликом развија се у души детета љубав ка кретању и ка природи. У летњем тромесечју избегава се, колико је год могућно, школска дворана и држе се предавања у свежем зеленилу. — Ми, Срби, стојимо тек на почетку познавања природе деце, јер је очевидно да нам школска деца кржљаве под прекомерним притиском разних школских предмета. Нама је неопходно потребно и пажљиво проучавање душе деце. Знамо да васпитање, које тежи савршенству ума и душе помаже данас развитак културног човека, с тога треба да настојимо да науком не дајемо нашем подмлатку само сухопарне научне податке, него да јој оплеменимо душу, очеличимо карактер и ојачамо њезин понос. С тога, што данас умни и душевни развитак наше млађе генерације родитељу и васпитачу поставља све теже, нежније и умније задатке, морамо све жртвовати да стечемо услове за васпитање душевне и умне хармоније њихове. Треба омладини помоћи да ојача своју природну моћ мишљења, да слободно развија свој укус, оплемени пута да постане умом и душом здравље. Морамо подмлатку прокрчити пута да постане умом и душом самосталан, да осети у души својој моћ културе, и тим добије снаге за даљи развитак умних и душевних способности. Јер свака врста доследне умне и душевне дисциплине даје потребну концентрацију за могући даљи напредак.

Садашње стање у васпитању наше женске омладине доста је непотпуно. Само се пази на развијање интелекта, те се дете оптерећује знањем, које има само незнатног утицаја на унутрашње душевно васпитање, на живот саме душе, и довољно не негује, не јача карактер. —

Хармонични развитак ума, душе и воље у религиозно-националном духу а на реално-естетској основи, која не занемарује ни телесну хигијену — то треба да нам је идеал васпитања, јер такво васпитање одговара и природи детињој и позиву наше младе Српкиње. —

Д-р Зора Прица.

ЂАЧКЕ ДРУЖИНЕ ПО НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

Мислим да нема ниједне наше потпуне средње школе која нема своју ђачку дружину са задатком: „да помаже научни, књижевни и уметнички развитак својих чланова“, дакле, самих ученика. Можда је у неких дружина овај задатак друкчије обележен, друкчије редигован,

написан с више или мање речи, с више или мање претенциозности, али је он, у главном, свуда једнак, и то онај који горе исписах. Ово је, најзад, са свим и природно, јер само такав смер и може одговарати месту и годинама оних који се удружују и пословима којима се они редовно баве по средњим школама, кад су већ та ђачка удруживања кренула тим, а не каквим другим (хуманим, спортовским итд.) правцем. Чланови дружина су, разуме се, сами ђаци, и то виших разреда, V-VIII, негде подељени на разне категорије (редовни, помагачи итд), али сви са „правом“ да учествују у дружинским, литерарним и уметничким састанцима, који се махом држе празничних и недељних дана. На састанцима се читају преведени или оригинални састави ученички: песме, приповетке, разни поучни и „научни“ чланци и расправе, па онда оцене и „критике“ свега тога итд. И кад све то ђаци износе без каквих великих претензија, када ти „научни“ и „литерарни“ послови не излазе из круга обичних ученичких знања и умења, кад се ђаци ограниче на превођење лакших и лепших ствари из туђих литература, која су приступачна њима и њиховом знању туђих језика, или баш и на „оригинална“ излагања и саопштавања онога што они одиста могу знати, и што знају, разумеју или осећају, онда се таквом ученичком раду у њиховим дружинама не може укратити нека врста наше симпатије, јер је посао на свом месту, искрен, и може бити користан. Ту су први покушаји слободнијег, самосталнијег кретања ученичког у ономе што су научили, у школи или и ван ње, и први огледи да се оно што се зна, на неки начин среди и изнесе. Ту су прве прилике да се стане на своје ноге, да се има „своје“ мишљење и да се оно уме и сме рећи и бранити пред једним често великим форумом, који је, истина, ђачки, али који уме да буде не само пажљив слушалац већ и оштар критичар, пред којим, дакле, треба пазити шта ће се рећи и имати слободе што рећи. И колико се и колико пута тек ту, на тим ђачким састанцима, у њиховим „научним“ преписима и споровима, обнови и утврди знање ког закона или правила, о коме се дотле имало само неко тамно и магловито сећање. Колико је и колико пута каква оштра „критика“ упутила каквог брзоплетника или незналицу да разгледа свој уџбеник, да тамо што доучи или научи, кад већ хоће да уђе у „литературу“. Ту се, најзад ученици, будући јавни раденици, навикавају да подносе и туђа мишљења, да један другог пажљиво и трпљиво слушају, да се добровољно подвргавају извесној дисциплини, која од њих полази, која је њихово дело, да се, једном речју, из раније вежбају и навикавају да буду sociable, што за наше друштвене прилике није неважна ствар итд.

Али и ова медаља има своје наличје, и то, на жалост, често много ружније него што ми мислимо да је или да може бити. И моје је уверење да од ових ђачких литерарних дружина по нашим средњим шко-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIJR.SR

лама може бити користи, или бар неће бити штете, само тако, ако се њима мудро и обазриво рукује, ако се над њима води паметан и пријатељски надзор — ја ово нарочито наглашавам — од стране школске власти, ако се има стално на уму њихов задатак, и ако им се не да да е правога пута скрену. Ученици, нећу рећи увек, и не сви, не воле овај надзор и контролу, и најсретнији су кад су на својим састанцима сами, те својим прохтевима и својим „критикама“ даду пуну снагу. И онда се често дешава да лични моменти преовладају, да се препирке изметну у свађе, да се, и ово је најгоре, у дружину увуку и спољашњи улични утицаји и односи, да се ученици поделе на две или више групе, и да се тада највећи број састанака и седница утроши на збацивање старе и бирање нове управе. Ту се онда, у пуном значају, изиграва „скупштина“, са свима њеним атрибутима, беседама, изјавама поверења или неповерења, нових избора итд. према ономе: wie die Alten sungen... А свега овога неће и не може бити ако директор и наставници не дигну руке од тога „дечјег посла“ и не допусте да у дружини иде како ђаци хоће и умеју. Ствар у опште није тако неозбиљна, како се то некима можда чини, да она не захтева пажњу и бригу школске власти и наставника, бар оних који не мисле да је њихов посао само за катедром и у лекцијама. Разуме се да овај надзор над радом у дружини, да упућивање, исправљање, сузбијање једних а подржавање других праваца у послу, мора ићи обазриво, неосетно, пријатељски, за поновим горњи израз, мора имати љубави и такта према деци и њиховим грешкама, бити без оног хладног туторисања, без оне службене контроле која се овде најмање трпи. Та мало мање званичности а мало више топлине и пријатељства није никад било на одмет ни за катедром, а то ли ће бити овде, у ђачкој дружини, која је више „њихова“ ствар, где су они код своје куће.

Али надзора и сталног упућивања није потребно да буде само онда кад је опасност да дружина скрене са свога пута. Има случајева да се дружина не греша о основна правила свога опстанка, да она привидно ради како треба, па ипак да од тог посла не само нема никакве особите користи, већ да буде непосредне штете. Мислим на онај неприродни, извештачени положај у који ове литерарне гимназиске дружине тако лако падају, доводећи у искушење своје чланове да пишу и говоре о стварима и о предметима у којима нису довољно обавештени, да третирају питања ван домашаја њиховог сазнања, да се уче да говоре о свему и свачему, да о свему имају „свој“ суд и „своје“ мишљење, да се, једном речи, уче и спремају да буду лаки и површни, да буду сваштари и позери. Јер се у ђачким дружинама хоће често да чују спевови који у себи немају ничега песничког; да се износе осећања која се нису осетила; да се причају приповетке из „живота“, у којима нема никаквог доживљаја, ни личног ни посматраног; ту се у рђавим

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

преводима или у рђавим компилацијама хоће да дају као своје разне филозофске и научне расправе, по темама које би једва биле савладане како треба и у много познијим годинама. И, можда, у овоме лежи главна махна и највећа опасност од ових литерарних ђачких дружина по средњим школама. Овде би било на свом месту упитати се: да ли оне нису намамљивање ученика на послове који, изузимајући можда ређе, спорадичке случајеве, још нису за њихове године и за њихову спрему? Да ли то нису оне вештачке, топле леје за прерано сазревање? Да ли се ту ауторитетом саме школе не указује ученицима да за „писање“, за литерарни и научни рад у опште, није баш потребно тако много претходног учења и студија, јер се, ето већ у V и VI разреду дају писати и приповетке, и расправе, и есеји итд? Да ли подржавањем послова ове врсте у ђачким дружинама, школа директно не одвлачи своје питомце од занимања и послова који би били и природнији и кориснији за њих и њихове године, од читања, од учења, од екскурзија, од гимнастике, од игре, од спорта? Да ли, једном речи, користи што их ђачке дружине какве су оне сада по средњим школама, дају ученицима, нису мање од штете коју оне стварају? И да ли су, дакле, оне у опште за средње школе, или та ђачка литерарна и научна вежбања треба пребацити на њихово природније место, на место највишег образовања, на Универзитет¹. Какав ће одговор доћи на ова питања, много зависи од непосредне школске власти, од оних наставника који рукују дружинама и руководе ђачким пословима на њима². И држим да би одговор могао бити све повољнији, ако би круг послова био ужи, школи и њеним задацима што ближи. Што скромнији обим рада, али што дубљи и темељнији сам рад; што простије и приступачније, ако хоћете што „неважније“ теме, али што боља

¹ На нашем Универзитету постоје два три ђачка удружења (правничко друштво, Панчић, Даничић) са сличним, литерарним сврхама. Али било што је у њима рад смишљенији и тежи, те и спорији, било да о тим радовима мање избија на јавност, тек изгледа да по средњим школама, судећи по годишњим извештајима школским, у којима се износе и радови ђачких дружина, ђачки „литерарни“ и „научни“ рад буја, а да на Универзитету после малаксава. То би било парадоксно, али и карактеристично за наше прилике и за наше школовање, ако би одста тако и било како изгледа да је. Па онда још нешто. Поред толико „литерарног“ рада по дружинама, често тако мало „писмености“ на матури!

² Сав овај посао око надзора и упућивања обично падне на наставника српског језика, јер се држи да све то спада у његов „делокруг“ као наставника литературе. Међутим то не стоји и не мора тако да буде. И ако је, нема сумње, брига о литерарном образовању ученичком у првом реду његова ствар, јер се непосредно везује за његов наставни предмет (школски задаци из српског језика у вишим разредима и нису ништа друго до упућивања у литерарне послове), ипак цео дух који веје кроз ђачку дружину, правац рада којим ће се она кретати није и не мора бити само његова ствар. За ону руководну идеју која ће се провлачити кроз цео дружински рад, толико је исто „надлежан“ и професор математике како и професор литературе.

и што савеснија њихова обрада; што даље од празних и безначајних израза, а што ближе оном ситном, стварном, обазривом послу факата и опажања. Такав рад, и упућивање на такав рад може донети стварне користи од гимназиских литерарних дружина и парализовати оне могуће опасности, природно везане за младе године и послове ове врсте. Такав рад у дружинама неће онда бити само ђачка дангуба и залудница, или, што би још горе било, расадница рђавих навика и неозбиљних радника.

Ја сам овде додирнуо само једну, литерарну страну наших средњошколских ђачких дружина, ма да се за њих везују и друге несумњиво добре и корисно установе. Ту су ђачке књижнице¹, ту су фондови за екскурзије, за помоћ сиромашним друговима, ту су, у последње време — и ако не непосредно везана за удружења, — гут-темплерске ложе итд. Па би се за њих могле везати и многе друге лепе и корисне намере: заветовања за лепо понашање и уљудност, удруживање против неовака и неуљудних израза, за физичко неговање и чување здравља, за разне хумане сврхе итд. Сва та удруживања са добровољним обавезама имају за ђачке увек своје нарочите дражи, које долазе од вољно примљених дужности, од оног самоопредељења које се том приликом од ученика тражи. Користи и резултати од ових, добровољно на себе примљених дужности, увек су несравњено већи него од оних школских наредба којима се нешто препоручује или забрањује. Не могу, а да на крају овог излагања о ђачким литерарним дружинама по нашим средњим школама, не изнесем и један одговор који сам, пре толиких година добио од директора једне прашке гимназије, када сам га запито о сличним установама по њиховим гимназијама. „Ми смо се, одговорио ми је од прилике, тога *излечили*; код нас по средњим школама нема ђачких удруживања са каквим *литерарним* и *научним* сврхама. Бади су ту да уче а не друге да уче. И кад шест дана озбиљно раде, онда им је седми дан потребан за одмор и разонођење“. Ја овај одговор само саопштавам, не коментаришући га и не дајући о њему свој суд².

¹ Да се код нас и најдешње установе изопаче, и често послуже сасвим супротно ономе чему су намењене, показују и наше ђачке књижнице по ср. школама. Ту ћете често наћи ствари каквих ваљада нема ни у једној ђачкој *школској* књижници на свету. Само један пример. У овогодишњем извештају шабачке гимназије стоји да је за ђачку књижницу ове године набављен и — *Сањин* од Арцибашева. Штета што није изнесена и статистика читаних књига; без сумње би то било „највише читана“ књига у тој школи. Према томе деца која *немају* ту *срећу* да уче гимназију бар ће бити поштеђена од те несреће да им *школа* пружа *Сањина* за лектуру.

² Не претендујући на исприност и на документованост горњег излагања, ја сам овим само хтео да покренем ово питање, а држим да оно заслужује какву исприност студију, засновану на ближем познавању ђачких радова по дружинама. Мени цела ова отвар не изгледа ни ситна ни незнатна да се њоме не вреди више позабавити, нарочито баш стога што су овде у питању оне ученичке године, када школа

Али док о вредности литерарних ђачких дружина по средњим школама може бити подвојених мишљења, према томе шта се и како се у њима ради, о другом једном удруживању средњошколских ученика, а по ономе како се *сада* у њему ради, не може бити подвојености да је — штетно. Мислим на једногодишња *матурантска* удружења. Ово су удружења свога рада, један чисто наш специјалитет. То је друштво које сваке године постаје и сваке се године растура; ту нема продужавања, нема традиције. Сви ученици VIII разреда наших средњих школа, једне школске године удруже се почетком шк. године у матурантско удружење за *ту* годину, с искључивом намером да у току те године прикупе новаца „ради путовања по српским земљама.“ И када о великом школском одмору изврше тај задатак, онда оно и престаје, да у новој школској години учини места новом удруживању на истој основи и с истим циљем, и тако редом. Ово је удруживање новијег датума, једва ако траје десетак година. У почетку је оно било на једној широј основи и са вишим циљем: то је требало да буде удруживање *свих српских* матураната, дакле и оних из српских средњих школа ван Краљевине, и не само са сврхом да се обиђе овај или онај крај српских земаља, него да се заснује неко ближе познанство, утврди чвршћа веза међу онима који из разних и растуриених српских школа почињу своје највише, академско образовање. Али је, ако се не варам, ова широка основа трајала само две три године, т. ј. само су крајем првих година свршени ђаци неколиких српских гимназија ван Србије амо долазили, с нашим се матурантима удружили и кроз Србију пропутовали, па је ово одмах за тим и престало. Зашто? Пре свега рекао бих да је и сама замисао у опште, а за ђаке у толико пре, неизводљива. Ту се нема, нити се може имати, каква стална тачка, какво тело, какав одбор који би посао из раније припремао и њиме стално руководио. Ту се увек почиње из почетка, увек нове генерације, нови споразуми о месту састанка, о циљу путовања, о начину и средствима за извођење итд. — да не спомињем оне друге тешкоће и сметње (политичке природе, материјалне итд.) које су ван домашаја ученичких, да их уклоне или обиђу. Отуда је и дошло то да је матурантско удружење на тој широкој, тако да кажем свесрпској основи, могло трајати само две три године².

можда највише може што да учини за формирање њихово као посленика и карактера. — За расправу овога и сличних питања још су најодеснија места професорски зборови, јер би се ту стекла различна наставничка искуства из разних ученичких дружина, и из ових обавештења несумњиво би изишла одлука која би била најближа истини и најбоље одговарала потреби наших средњих школа.

¹ И ја бих био задовољан када бих само ту идеалну сметњу, неостварљивост саме замисли, могао навести као узрок престанку удружења на оној широј основи. Али он, на жалост, има и другу, много ружнију страну. За престанак даљег долажења

Од тога се времена матурантско удружење ограничило на матуранте наших средњих школа. Ну очевидно је да се ово сужавање основе неће ни на овоме задржати. Ко је само један пут био на првим састанцима београдских матураната, када се за читаву годину дана у напред одређује пут и правац путовању, и када се имају на уму све оне различне жеље у том погледу, онда је јасно да је извођење матурантског путовања у великом стилу, тј. такво, које би обухватило највећи могући број србиских матураната немогућ; немогућ и по броју учесника и по циљу путовања, јер је он за сваку групу друкчији. Отуда је последњих година број учесника у матурантским путовањима све мањи, и од стотине чланова у почетку године, једва да их се на пут, крене дваестак, који, „путују у име свију“, и „у име свију“ утроше прикупљене суме.

Али није сам циљ и немогућност његова крајњег извођења, како се то до сада радило, оно на што бих ја желео да скренем пажњу. *Начин* којим се долази до средстава да се намера путовања оствари није такав да се он може и даље допуштати. Изузев нешто прилога што га сами ученици, као чланови удружења, у току године дају, и помоћи од министарства (просвете, и још кога) која, свакојако, није незнатна, један се део новца прикупља приређивањем концерата. Отуда у току сваке школске године имате читав низ матурантских концерата, којима се од ове две године придружују и матурантски концерти *женске* гимназије. Ја кажем концерти, и ако су то у самој ствари ђачке игранке, и то, разуме се, ђака оба пола¹. Од концертнога дела је тако мало и на то се тако мало полаже да се игранка после концерта тиме и правда што на концерте „нико не би ни дошао“ кад после концертног дела ње не би било. И кад се има на уму да су гости и походници ових концерата махом сами ђаци, чији прилози свакојако нису обиљни, и да, с друге стране, мора бити, и трошкова око приређивања концерта, онда изгледа да као чиста „добит“ од ових ђачких концерата остају саме игранке. И ако је тако, а изгледа да је тако, онда су средства и циљ матурантског удружења променила своја места: концерти нису за то да матурантском удружењу помогну да оствари свој циљ, него

у Србију матураната једне од иречанских гимназија, ја ћу овде навести речи њиховог професора г. Т. О. које ми је рекао после једног или два доласка тамошњих матураната у Србију и кратког пута по њој. „Ја не знам да ли ко овде код вас води бригу и ко руководи матурантским удружењем и њиховим путовањем по Србији; али ако наши ђаци буду овако у Србији пролазили као прошли пут, онда им ми не само не ћемо световати и допуштати долазак у Србију у том циљу, него ћемо им цео тај посао забранити. Они у Србију полазе с највећим одушевљењем и најлепшим идеалима, а враћају се разочарани и увређени. А то ми, из разлога који се лако дају разумети, не можемо допустити.“ Говор са овај односно на пут матураната по Србији оне године када су се наши матуранти, дошав до Параћина, ту завадили и своје госте просто — напустили.

Ја имам овде на уму концерте београдских гимназија.

је матурантско удружење ту, да би се у току године могле приредити неколике ђачке забаве. Па најзад нека и то буде. Али оно што је у свему овоме најчудније и најнеразумљивије то је, да су школске власти, и непосредне и посредне, од свега овога „посла“ дигли руке, као да се све то њих ништа не тиче. Ја не знам да ли ме један летимичан поглед по дворници, у којој је био приређен последњи концерт овогодишњих матуранткиња, није преварио, али ја бих рекао да на њему сем ученика и ученица оvd. ср. школа није било — ни наставника ни родитеља¹. Или зар да школска власт, као што треба и мора да буде, има у својим рукама и под својим надзором овај посао својих ученика, зар би се могло десити оно, што се одиста десило, (и што се држим, могло само код нас десити) да на једном концерту, који су београдски матуранти приредили у једној нашој вароши у унутрашњости један матуранат подвргне својој „оштрој критици“ (читај: грдњи) и школу, и њене уредбе и наставнике. „Ми смо се, причао је после директор, скаменили од чуда и нисмо знали шта да радимо. Професори се заузели код грађана да концерт походе, професорска је колегија, тако рећи, узела концерт под своју заштиту и своју моралну одговорност, а кад тамо, ми смо од нашег дојучерашњег ђака, пред оноликим светом, дочекани најгрубљим изразима и сумњичењима.“ Али, изгледа, да и ово још није најгоре. Ја нисам могао да проверим све оне неповољне гласове који су се чули после скоро сваког матурантског путовања: те овде је било свађе, тамо злоупотреба; онде опет остало неплаћених рачуна; једно путовање није, не знам због чега, извршено, те су новац, прикупљен за путовање, ђаци између себе поделили итд. И нека су све то само гласови, нека је од свега тога само нешто истина, па је опет ружно и не сме да буде. А свега тога не би било нити би могло бити, да ствар матурантског удруживања и свега онога што с тим и уз то иде, непосредна школска власт не напушта и не испушта из својих руку.

Нека ђаци раде, али нека раде под надзором и уз руковођење својих наставника. Све се то још ради под школским кровом и школа се томе не сме чинити невешта.

У опште, рекао бих, цео овај посао треба ставити на са свим другу и друкчију основу. Ако државна школска власт, непосредна и она виша, налази да ових путовања, ових ђачких екскурзија по ужој и широј отаџбини треба да буде, онда се она мора постарати и за њихово извођење. Тај се посао мора изводити систематски и с планом, а не остављати све случајностима и дечјој памети.

Ст. Л.

¹ У једном извештају о овогодишњим школским свечаностима у Швајцарској (*Самоуправа*, Бр. 152 од ове год.) стоји за женевску вишу женску школу ово: „после подне је била приређена играња, на којој су само ученице имале приступа“. „Упоредите ово са концертима и играњама које приређују ученице наших ср. школа, које махом походе само ученици и ученице без родитеља и наставника, па вам дешше илустрације наше брите о васпитању школске омладине, не треба.

ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

Виши течајни испити у школској 1910/11 години

1) Виши течајни испит имале су ове државне средње школе у школској 1910/11 години

- 1) *Прва Београдска Гимназија*
- 2) *Друга Београдска Гимназија*
- 3) *Трећа Београдска Гимназија*
- 4) *Женска Гимназија у Београду*
- 5) *Зајечарска Гимназија*
- 6) *Крагујевачка Гимназија*
- 7) *Нишка Гимназија*
- 8) *Пожаревачка Гимназија*
- 9) *Ужичка Гимназија*
- 10) *Београдска Реалка.*

II) Испитни одбори за виши течајни испит

- 1) *Прва Београдска Гимназија:*

У I одељењу био је изасланик господина Министра просвете и председника г. д-р *Јован Сперлић*, ванредни професор Универзитета, и

у II одељењу г. *Момчило Иванић*, професор гимназије у пензији.

У Испитном одбору I одељења били су: потпредседник г. *Сава Антоновић*, директор, а чланови: г. г. *Јован Шилихал*, професор, за немачки језик, *Милан Мајзнер*, професор, за латински и француски језик, *Михаило Ј. Борђевић*, професор, за историју, *Илија Н. Букановић*, професор, за математику и *Риста Ј. Одавић*, професор, за српски језик.

У Испитном Одбору II одељења били су: потпредседник г. *Дим. Милојевић*, професор, за латински језик и чланови г. г. *Милан Вељковић*, професор, за математику, *Светислав Максимовић*, професор, за немачки језик, *Владан Јовановић*, професор, за српски језик, *Радоје Дединац*, професор, за историју, и *Светислав Петровић*, професор, за француски језик.

Виши течајни испит за оба одељења одржат је у ове дане:

а) *писмени испити*: 31 маја из *српског језика*, 1 јуна из *француског и немачког језика*, 2 јуна из *математике* и 3 јуна из *латинског језика*.

б) *усмени испити*: од 6—8 јуна.

2) Друга Београдска Гимназија:

У испитном одбору били су: председник и изасланик господина Министра просвете г. *Јевга Стефановић*, редован професор Универзитета, потпредседник г. *Миливоје Симић*, директор гимназије; чланови г. г. *Стеван Фотић*, професор, за латински језик, *Никола Врсаловић*, професор, за математику, *Владислав Вулићевић*, професор, за француски језик, *Јован Канрга*, професор, за немачки језик, *Јермеја Живановић*, професор, за српски језик, и *Милош Зечевић*, професор, за историју.

Писмени су испити одржани: 31. маја из *српског језика*; 1. јуна из *немачког и француског језика*; 2. јуна из *математике* и 3. јуна из *латинског језика*.

Усмени су испити одржани 6., 7. и 8. јуна пре и после подне.

3) Трећа Београдска Гимназија:

У испитном одбору били су: председник и изасланик г. Министра просвете и црквених послова г. д-р *Јован Радонић*, ванредни професор Универзитета, потпредседник г. *Хенрик Лилер*, директор, и испитивачи: за српски језик: г. *Миливоје Башић*, професор; за немачки језик г. *Бошко Савић*, професор; за француски језик: г. *Милан Вујановић*, професор; за латински језик: г. *Живко М. Романовић*, професор; за математику: г. *Славко Ђ. Милић*, професор; за историју: г. *Милан А. Костић*, професор.

Испити су одржани: *писмени* 1., 2., 3. и 4. јуна, а *усмени* 7., 8., 9. и 10. јуна.

4) Женска Гимназија у Београду:

У испитном одбору били су председник и изасланик г. Министра просвете г. *Мирко Поповић*, начелник Министарства просвете, потпредседник г. *Никола Лазић*, директор, чланови: г. *Васа Димић*, директор у пензији, за математику, г. *Драгутин Антић*, професор, за хемију: и разредне учитељице г-ђе: *Драга Бурићева*, за француски језик, *Леопосава Бошковићева*, за латински језик, г-ђа *Круна Аћимовићка*, за историју, г-ђа *Леопосава Маринковићева*, за српски језик, г-ђа *Даница Срећковићка*, за физику и г-ђа *Д-р Добрила Ручићева*, за математику.

Писмени испити обављени су 31. маја из *српског језик*, 1. јуна из *математике*, 2. јуна из *латинског језика* и 3. јуна из *француског и немачког језика*.

Усмени испити држани су 6. и 7. целог дана и 8. јуна пре подне.

5) Зајечарска Гимназија:

У испитном одбору били су: председник и изасланик г. Министра просвете г. *Сава Урошевић*, редован професор Универзитета, потпредседник г. *Никола М. Ракић*, директор; чланови: г. *Рад. Лазревић*, проф., за математику, г. *Транд. Јеленковић*, проф., за латински језик, г. *Мих. Марковић*, проф., за историју с географијом, г. *Д-р Душан Пантелић*, проф., за немачки језик; и г. *Душан Р. Димић*, проф., за српски и француски језик.

WWW.UNILIB.RS Писмени испити били су: 31. маја из српског језика, 1. јуна из француског и немачког језика, 2. јуна из математике, и 3. јуна из латинског језика; а усмени испити 6. и 7. јуна.

6) Крагујевачка Гимназија:

У испитном одбору били су председник и изасланик г. Министра просвете г. д-р Бранислав Петронијевић, ванредни професор Универзитета, потпредседник г. Војислав Вуловић, директор гимназије, а чланови: г. Стеван Нешић, проф., за српски језик и књижевност; г. Михајло Стојанчевић, проф., за српску и општу историју са земљописом: г. Живојин Видановић, професор, за немачки језик; г. Живојин Томић, професор, за француски језик; г. Михајло Лукић, проф., за математику, и г. Глиша Годић, учитељ, за латински језик.

Писмени испит држан је 1, 2, 3 и 4 јуна, а усмени 8, 9 и 10 јуна.

7) Нишка Гимназија:

У испитном одбору били су председник и изасланик г. Министра просвете г. д-р Александар Белић, ванредни професор Универзитета, потпредседник г. Михаило Бобић, директор, и чланови: г. Годор Коблишка, професор, за латински језик, г. Милутин Кутлешић, професор, за немачки језик, г. Божа Миловановић, професор, за француски језик, г. Димитрије Премовић, професор, за математику, г. Милан Јел. Радојичић, сунлент, за српски језик.

Писмени испити зрелости били су: 31. маја из српског језика, 1. јуна из француског и немачког језика, 2. јуна из латинског језика, и 3. јуна из математике.

Усмени испити држани су 6., 7. и 8. јуна.

8) Пожаревачка Гимназија:

У испитном одбору били су председник и изасланик г. Министра просвете г. Бока Станојевић, редован професор Универзитета, потпредседник г. Милош Динић, директор гимназије, а чланови г. г. Милан Гајић, професор, за српски језик, Рудолф Бикловић, професор за немачки језик, Божидар Ђорђевић, професор, за латински језик и историју, Милан Петровић, професор, за математику, и Милан Милијашевић, сунлент, за француски језик.

Писмени испити држани су: 1. јуна из српског језика, 2. јуна из немачког и француског језика, 3. јуна из латинског језика и 4. јуна из математике. — Усмени испити су одржани 7. и 8. јуна.

9) Ужичка Гимназија:

У испитном одбору били су председник и изасланик г. Министра просвете г. д-р Михаило Петровић, редован професор Универзитета, потпредседник г. Михаило Р. Живковић, директор, а чланови г. г. Коста Николић, проф. за француски језик, Павле Вујић, професор, за математику, Мирко А. Поповић, професор, за историју, Стеван Мацура, виши учитељ, за немачки језик, Радивоје Караџић, сунлент, за латински језик, и Стеван Маленковић, учитељ језика, за српски језик с литературом.

Писмени су испити били: 1. јуна из српског језика; 2. јуна из математике; 3. јуна из немачког и француског језика и 4. јуна из латинског језика.

Усмени су испити били: 6. и 7. јуна.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

10) Београдска Реалка:

У испитном одбору били су: министарски изасланик и председник г. Драгутин Ђорђевић, ванредни професор Универзитета, п. председник г. Стеван Предић, професор, за немачки језик; чланови одбора: г. г. Јосиф Ковачевић, директор у пензији, за нацртну геометрију; Павле Софрић, проф., за историју; Чед. А. Петровић, проф., за хемџу; Мил. К. Драгутиновић, проф., за српски језик; Јеленко Михаиловић, проф., за физику; Јован Дравић, проф., за математику; Тјешимир Старчевић, проф., за француски језик.

Писмени испити одржани су 1, 2, 3 и 4 јуна.

Усмени испити 6, 7 и 8 јуна.

III) Писмени задаци

А) Српски језик

1) Прва Београдска Гимназија

I одељење: *Колико ко више од обшества ирима и ужива, толико су веће и важније његове дужности.*

II одељење: *Религија и народност.*

2) Друга Београдска Гимназија

„Добро је имати здраво тело, али је још боље имати здраву душу“
— Карлајл (у овоме погледу осврт на нашу омладину).

3) Трећа Београдска Гимназија

Културно развијање Српскога народа од доласка на Балканско Полуострво до данас (Страни утицаји које је претрпео за то време).

4) Женска Гимназија

Млада Срикиња на обали Дрине (мисли и осећања).

5) Зајечарска Гимназија

О раду и његовој користи у свакидашњем животу.

6) Крагујевачка Гимназија

Утицај празновернице на живот народни. Наша дужност у том погледу.

7) Нишка Гимназија

Labor omnia vincit improbus.

8) Пожаревачка Гимназија

За што волимо своју отаџбину?

9) Ужичка Гимназија

У чему лежи снага једнога народа?

10) Београдска Реалка

Пара у природи и индустрији.

Б) Немачки језик.

1) Прва Београдска Гимназија

I одељење: *Otto Lange: Aus Geschichte des 30-jährigen Krieges — Die Eroberung Magdeburg I. T. s. 570.*

II одељење: *H. Heine: Brockenreise. Die Sonne ging auf... mir ein rechter König.*

2) Друга Београдска Гимназија

Goethe, Briefe aus der Schweiz.

- 3) Трећа Београдска Гимназија.
Scheidler: Geschichte des Osmanischen Reiches, s. 89.
- 4) Женска Гимназија
Schiller: Die Erziehung bei den Griechen.
- 5) Зајечарска Гимназија
L. v. Ranke: Über die Epochen der neueren Geschichte s. 99—100.
- 6) Крагујевачка Гимназија
Schiller: Geschichte des 30-jährigen Krieges II B. s. 290.
- 7) Нишка Гимназија
 Die Jahre der Trübsal für Preussen s. 72.
- 8) Пожаревачка Гимназија
Oskar Weissenfels: Die Selbsterziehung.
- 9) Ужичка Гимназија
Ferd. Bässler: Der Libanon.
- 10) Београдска Реалка
Dr. Sanders: Deutsches Stil-Musterbuch s. 344, „Brief Schillers an Körner“.

В) Француски језик

- 1) Прва Београдска Гимназија
 I одељење: *Thiers*: Antologie des prosateurs francais, p. 44.
 II одељење: *Jouffroy*: Le but de la vie. Discours aux élèves.
- 2) Друга Београдска Гимназија
Félix le Dantec: Le progrès (Les influences ancestrales) стр. 224.
- 3) Трећа Београдска Гимназија
Julleville: Auteurs français XVII siècle p. 244.
- 4) Женска Гимназија
Thomas: Entretien de Marc-Aurèle avec lui-même.
- 5) Зајечарска Гимназија
Balzac: Attila, p. 56.
- 6) Крагујевачка Гимназија
M. d' Aubusson: La faculté d'imitation chez les oiseaux, p. 476.
- 7) Нишка Гимназија
Sarcey: Le siège de Paris, p. 55,
- 8) Пожаревачка Гимназија
E. Renan: Qu'est-ce qu'une nation?
- 9) Ужичка Гимназија
De Beaupré: Les vacances.
- 10) Београдска Реалка
Jouffroy: Discours de distribution de prix au lycée Charlemagne, p. 75.

Г) Математика

- 1) Прва Београдска Гимназија.
 I одељење; 1. Израчунати корене ових двеју једначина

$$x - 2 + \sqrt{2x^2 - x + 3} = 0$$

$$x - 2 - \sqrt{2x^2 - x + 3} = 0$$

2. Равностранни троугао ABC, чија је страна a , обрне се око праве Ax, која лежи у његовој равни и пролазећи кроз теме гради са AC угао од 30° . Израчунати површину и запремину обртног тела.

3. У троуглу ABC дата је страна a , и на њој углови BC. Израчунати величину одсецака, на које је подељена страна a унутрашњом и спољашњом симетралом угла A.

П одсељење: 1. Да се број 155 растави у три броја тако да они граде једну геометријску прогрессију, чији ће трећи члан бити за 120 јединица већи од првог, па онда да се између свака два члана реда уметне по један нов члан тако да нови ред буде такође једна геометријска прогрессија.

2. Једна пирамида има за основу правоугаоник са странама $a = 26$ m. и $b = 18$ m; свака њена бочна ивица $c = 38$ m. У ком растојању од врха требало би је паралелно са основом пресећи да би је поделили у два једнака дела по запремини?

3. У једном равнокраком троуглу је већа паралелна страна 12 m., растојање између паралелних 6 m. и једна од непаралелних страна 7 m. Колика је друга паралелна страна, дијагонале, површина и углови?

2) Друга Београдска Гимназија.

1. Неко хоће своју редовну полугодишњу ренту од 550 дин., коју има да ужива 16 година, да прода, и новац, који за њу добије, да изда под прост интерес, па онда да ужива само тај интерес, не крћећи капитал. Колико ће имати полугодишњег простог интереса, ако је проценат под сложеним интересом 5% , а под простим 8% ?

2. Колика је релативна висина брда, кад је базис, са кога се мери, водораван и у правцу осовине брда дугачак 45 m., а визирни зраци из крајњих тачака базиса ка врху заклапају са хоризонталом углове $\alpha = 28^\circ 56' 34''$ и $\beta = 33^\circ 42' 8''$?

3. Запремина управне зарубљене пирамиде са квадратним базисима, којима су стране $a = 10$ dm и $a_1 = 6$ dm, а бочна ивица $d = 8$ dm, једнака је запремини неке коцке. Колика је ивица коцке?

3) Трећа Београдска Гимназија.

1. Базен цилиндричкога облика пуни се кроз једну цев за два часа. Пун базен, кад не претиче вода, испразни се кроз лулу на дну за 4 часа, а до пола би се испразнио за $5\frac{1}{2}$ часова кроз лулу која се налази са стране (у средини). За које ће се време напунити празан базен, кад су отворене обе луле?

2. На којој даљини од темена равностранога троугла треба повући паралелну са супротном страном, па да се обртањем троугла око те праве добије 4 пута веће тело од онога, које би се добило обртањем његовим око осовине, која пролази кроз теме, а паралелна је супротној страни?

3. Полупречници три круга износе $r_1 = 4$, $r_2 = 4$, $r_3 = 5$, а центре су $O_1O_2 = 8$, $O_1O_3 = 9$ и $O_2O_3 = 10$ m. Наћи површину и стране онога троугла, чија су темена унутрашње тачке сличности тих кругова.

4) Женска Гимназија.

$$1. (x + 2a + b)^2 - 4(a + b)(x + 2a + b) + 3a^2 + 10ab + 3b^2 = 0.$$

2. У кругу полупречника r повучене су две паралелне тетиве (AB//CD) и то тако да $AB = s_1$ (страна упис. 6. угла) а $CD = s_2$ (страна упис. троугла). Колики је део кружне површине између тих тетива —

3. Решити троугао кад је дато $\alpha = 53^\circ 7' 40''$, $\beta = 59^\circ 28' 50''$ и $\rho = 4$ m.

5) Зајечарска Гимназија.

1. По једном зраку крешу се два тела М и N у истом правцу, обе пошав из исте тачке, на пр. А. Тело М пређе у првом секунду 11 m, а у сваком доцнијем 1 m мање; N почиње своје кретање 3 секунда доцнију од М и пређе у првом секунду 10 m, а у сваком доцнијем 1 m више, те с тога мора у једној тачки стићи оно прво М. Израчунати дужину АВ —

2. Правоугли троугао обрће се око нормале, која је подигнута на једну катету из крајње тачке хипотенузине. Колика је запремина обртног тела, ако је хипотенузина висина $h = 4$ и ако она са оном катетом, на којој је осовина нормална, образује угао $\alpha = 52^\circ 43' 15''$?

3. Права $3x + y = 25$ сече круг $x^2 + y^2 - 65 = 0$ у две тачке А и В. Наћи круг, који је описан око тетиве АВ, као око пречника.

6) Крагујевачка Гимназија.

1. Збир цифара једног четвороцифреног броја износи 18. Цифра јединица чини половину збира осталих трију, а цифра хиљада је половина цифре јединица. Најпосле кад се томе броју дода 3087 добива се број, коме су цифре обрнутог реда према цифрама *траженога броја*. Који је то број?

2. Правилан шестоугао са страном $a = 8$ см. обрће се око дијагонале која га полови. Наћи површину и запремину обртног тела.

3. Један угао правоуглог троугла је $\beta = 35^\circ 15'$. Кад се зна да је његова површина једнака с површином кружног исечка коме одговара средњи угао 2β а тетивна раздаљина од средишта $d = 48$ dm.; наћи катету према том углу.

7) Нишка Гимназија,

1. Одредити количину a тако, да један корен једначине

$$x^2 - \frac{15}{4}x + a^3 = 0$$

буде квадрат другог; израчунати затим оба корена те једначине.

2. У кругу полупречника r повучене су две тетиве АВ и CD, паралелне међусобом. Једна тетива АВ једнака је страни правилног уписаног шестоугла, а друга, CD страни уписаног равностраног троугла. Нацртати део кружне површине обухваћен између обе паралелне тетиве АВ и CD.

3. У тространој пирамиди ОА - ВС дате су ивице ОА - $a = 5$, ОВ - $b = 6$, ОС = $c = 4$, угао АОВ - $Q = 42^\circ 18' 27''$ (између a и b) и угао F = $38^\circ 14' 16''$, што га заклапа страна ОС с равни у АОВ. На страни АО узета је дуж AA' - $d = 1$. 27. на ВО дуж BB' = $V = 3$ '19 и повучене су дужи A'C, A'V' и V'C. Израчунати запремину тела AA' V'CB.

8) Пожаревачка Гимназија.

1. Између првог и другог члана реда $\frac{5}{32}, \frac{5}{2}, 40 \dots$ треба уметнути изврстан број чланова тако да са датим члановима образују нов ред. Сума уметнутих чланова јесте $2 \frac{3}{16}$; колико је чланова уметнуто и који су то чланови?

2. Пирамида са висином $h = 1.25$ има за основу правилан шестоугао са странама $a = 0.45$. На којој раздаљини од врха паралелно са основом треба пресећи пирамиду па да површина добивеног пресека буде једнака 525 cm^2 ?

Координате темена једног троугла су: А (1, 1), В (2, 3) и С (4, 1): одредити стране, углове, површину троугла и полупречник круга који је око троугла описан.

9) Ужичка Гимназија.

1. Из једне тачке А. крећу се два тела М. Н. у правцу А. Х. Тело М. креће се у првој секунди 11 метара и сваке следеће секунде 1 метар мање. Тело Н. отпочиње своје кретање 3 секунде доцније и креће се у 1. секунди 10 м. а у свакој следећој 1 м. више тако да прво тело достигне у тачци В. Да се израчуна дужина пута АВ.

2. Један правилан многоугао има 54 дијагонале. Колика је површина тога многоугла, кад је полупречник уписаног круга 10 м.?

3. У једном кружном сектору тетива износи (s) 3495,66 м. а нормала спуштена из средине лука до тетиве износи $\frac{1}{30}$ тетиве. Одредити полупречник, централни угао и површину кружног сектора.

10) Београдска Реалка.

$$1. \sqrt{1+x^3} + \sqrt{x(1+x)} = 1+x$$

2. Из једног бакарног ваљка, чија је дужина $l = 20$ см., а пречник 20 см. треба, да се извуче жица, чији ће пречник бити 1 см.; колика ће бити дужина те жице?

3. Наћи једначину круга, који пролази кроз тачке: $x_1 = 0, y_1 = 1$; $x_2 = 1, y_2 = 0$; $x_3 = 1, y_3 = 2$ и одредити површину тога круга.

4. Вентил тежине 1 кгр. затвара отвор од 1 dm^2 . Жели се, да се тај вентил отвара само кад наступи диференција притиска од 10 атмосфера. Колико га треба оптеретити?

Из научне геометрије:

1. Дата је правилна петострана пирамида са основом у хоризонталној пројекцијској равни, одредити њен пресек са једном равни, која пролази кроз средину пирамидине висине, која је паралелна са осовином а нагнута према хоризонталној пројекцији под углом од 45° . Нацртати мрежу тако пресечене пирамиде.

2. Дат је у простору равнокрак троугао, чија је основица паралелна са хоризонталницом, а њена је дужина $a = 4,5$ с. м. крак $b = 5$ с. м. Раван тога троугла нагнута је према хоризонталној пројекци. равни под углом од 45° . Око тога троугла описан је круг; нацртати пројекције троугла и круга и одредити њихову бачену сенку кад светлост пада нормално на раван троугла.

Д) Латински језик

1) Прва Београдска Гимназија.

I одељење *T. Livius*: *Missus Hanibal in Hispaniam... nullum iusiurandum, nulla religio.*

II одељење: *M. T. Ciceronis*: *Epistulae ad diversos, l. IV ep. V, al. 4.*

- 2) Друга Београдска Гимназија
T. Livius: Ab urbe condita, lib IV, c. 3.
- 3) Трећа Београдска Гимназија
Cicero: De senectute, c. XXII.
- 4) Женска Гимназија
M. T. Ciceronis: Orationes pro L. Murena, c. 16.
- 5) Зајечарска Гимназија
L. A. Seneca: De amico.
- 6) Крушевачка Гимназија
T. Livius: Ab urbe condita, l. VI c. 3. §§ 1—5.
- 7) Нишка Гимназија
C. J. Caesaris: Comentariorum de bello civili l. I c. 40.
- 8) Пожаревачка Гимназија
T. Livius: Ab urbe condita, l. XXIX, c. I до тач. 12.
- 9) Ужичка Гимназија
S. Crispi: Coniuratio Catilinae c. LXII.

IV) Ученици ослобођени усмених испита на Вишем Течајном Испиту

- 1) Прва Београдска Гимназија
Александар Банић, Вук Пуљевић, Милован Мијушковић, Милутин Бошковић, и Момчило Секулић.
- 2) Друга Београдска Гимназија
Будимир Христодуло, Михаило Којић.
- 3) Трећа Београдска Гимназија
Бранислав Цветановић, Велизар Герасимовић, Душан Поповић, Борђе Тасић, Михаило Тодоровић, Петар Станковић, Радмило Јовановић, Ставра Христић.
- 4) Женска Гимназија у Београду
Адела Пинкас-Штајн, Видосава Јовићева, Вукосава Ивковићева, Даринка Стојановићева, Јадвига Сондермајер, Радојка Миливојевићева.
- 5) Зајечарска Гимназија
Јеремија Петровић, Милан Антић.
- 6) Крагујевачка Гимназија
Драгољуб Божић, Живко Туцаковић.
- 7) Нишка Гимназија
Никола Буровић, Стојан Јовановић.
- 8) Пожаревачка Гимназија
Александар Комадина, Божидар Динић, Светозар Спасојевић.
- 9) Ужичка Гимназија
Божидар Трифуновић, Константин Перић, Милан Достанић, Милутин Божић.
- 10) Београдска Реалка
раго Јојић, Живко Живковић.

V) Ученици на вишем течајном испиту по успеху

НАЗИВ ШКОЛЕ	Број пријављених ученика	Ослобођени усмених испита	Призната зредост	Одбијени на 3 месеца	Одбијени на годину дана	Одбијени по чл. 23. Ђ.	Одустали од полагања	С в е г а	
Прва Београдска Гимназија	I . . .	30	5	16	4	3	2	—	30
	II . . .	28	—	14	7	5	1	1	28
Друга Београдска Гимназија . . .		30	2	16	6	6	—	—	30
Трећа Београдска Гимназија . . .		42	8	11	12	6	5	—	42
Женска Гимназија у Београду . . .		28	6	18	1	3	—	—	28
Зајечарска Гимназија		18	2	4	4	6	—	2	18
Крагујевачка Гимназија		36	—	12	3	6	1	12	36
Нишка Гимназија		23	2	10	5	2	2	—	23
Пољаревачка Гимназија		16	3	6	6	—	—	—	16
Ужичка Гимназија		27	4	6	—	9	1	—	27
Београдска Реалка		27	2	12	6	5	1	1	27
Св е г а		305	36	125	61	51	14	18	305

VI) Ученици на вишем течајном испиту по годинама рођења

НАЗИВ ШКОЛЕ	Било је рођених у години								С в е г а	
	1877	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892		1893
Прва Београдска Гимназија	—	1	3	—	3	6	7	9	1	30
	—	—	—	—	1	4	8	12	3	28
Друга Београдска Гимназија . . .	1	—	1	—	1	4	7	8	8	30
Трећа Београдска Гимназија . . .	—	—	—	4	4	5	9	15	5	42
Женска Гимназија у Београду . . .	—	—	—	—	—	—	11	14	3	28
Зајечарска Гимназија	—	—	—	—	1	4	5	6	2	18
Крагујевачка Гимназија	—	—	2	1	2	5	18	8	—	36
Нишка Гимназија	—	—	—	—	2	2	6	13	—	23
Пољаревачка Гимназија	—	—	—	—	1	2	5	7	1	16
Ужичка Гимназија	—	—	1	—	1	3	10	10	2	27
Београдска Реалка	—	—	—	—	—	4	6	15	1	27
Св е г а	1	1	7	5	17	39	92	117	26	305

Нижи течајни испит у школској 1910/11 години у државним и приватним средњим школама

I) Број ученика на нижем течајном испиту био је овај

у:

- 1) Првој Београдској Гимназији јавило се за испит 38, положило 37; 2) Другој Београдској Гимназији 64, 62; 3) Трећој Београдској Гимназији 31, 31; 4) Женској Гимназији 72, 64; 5) Зајечарској Гимназији 13, 12; 6) Крагујевачкој Гимназији 56, 56; 7) Нишкој Гимназији 34, 32;

Пожаревачкој Гимназији 19, 17; 9) Ужичкој Гимназији 33, 33; 10) Београдској Реалци 20, 18; 11) Ваљевској Гимназији 20, 20; 12) Врањској Гимназији 36, 30; 13) Јагодинској Гимназији 26, 24; 14) Крушевачкој Гимназији 30, 30; 15) Пиротској Гимназији 43, 33; 16) Чачанској Гимназији 19, 18; 17) Шабачкој Гимназији 24, 24; 18) IV Београдској Гимназији 35, 30; 19) Лесковачкој Гимназији 24, 24; 20) Неготинској Гимназији 22, 22; 21) Смедеревској Гимназији 19, 16; 22) Зделаровој Гимназији 6, 5; 23) Алексиначкој Гимназији 17, 17; 24) Књажевачкој Гимназији — — 25) Прокупачкој Гимназији 11, 10; 26) Ћупријској Гимназији 8, 8; 27) Приватној Женској Гимназији у Крушевцу 14, 14; 28) Приватној Женској Гимназији у Нишу 15, 15; 29) Приватној Женској Гимназији у Пожаревцу 15, 15; 30) Приватној Женској Гимназији у Београду 10, 10; 31) Приватној Женској Гимназији у Ваљеву 11, 11; 32) Приватној Женској Гимназији у Зајечару 11, 11; 33) Приватној Женској Гимназији у Лесковцу 13, 13; 34) Приватној Женској Гимназији у Неготину 8, 8; 35) Приватној Женској Гимназији у Пироту¹; 36) Приватној Женској Гимназији у Смедереву 8, 8; 37) Приватној Женској Гимназији у Ужицу 13, 13; 38) Приватној Женској Гимназији у Чачку 13, 12; 39) Вишој Женској Школи у Београду 58, 58; 40) Вишој Женској Школи у Крагујевцу 23, 23; 41) Вишој Женској Школи у Шапцу 19, 17;

II) Нисмени задаци из српског језика били су ови:

1) Прва Београдска Гимназија

Уписујте се у Гимнастичко друштво Душан Силни.

2) Друга Београдска Гимназија

I одељење: *Провести свога пријатеља кроз Београд и описати шта сте му казали.*

II одељење: *Јоцо Мошоринац*, епизода из мађарске буне (препричан догађај).

3) Трећа Београдска Гимназија

I и II одељење: *Једна између најлепших мојих успомена.*

4) Женска Гимназија

I одељење: *Страх.*

II одељење: *Успомене.*

5) Зајечарска Гимназија

На селу — Изнети своја опажања, утиске, осећања, размисљања и разматрања.

6) Крагујевачка Гимназија

Шта очекује од нас отаџбина?

7) Нишка Гимназија

Пред Теле-Кулом.

8) Пожаревачка Гимназија:

Бој на Варварину.

¹ Полагале испит у државној школи.

9) Ужичка Гимназија

Испричати један догађај из свога живота.

10. Београдска Реалка:

Моје напредовање у разумевању природних појава.

11) Ваљевска Гимназија

Како је постала Ђеле Кула?

12) Врањска Гимназија

Врање и његова непосредна околина — опис.

13) Јагодинска Гимназија

Устанак под Кара-Ђорђевићем 1804 године (узроци и последице).

14) Крушевачка Гимназија

Обичаји у очи Божића.

15) Пиротска Гимназија

Леонида код Термопила и Стеван Синђелић на Чегру (поређење),

16) Чачанска Гимназија

Дужности ученика: а) сирам куће и родитеља и б) сирам школе и наставника.

17) Шабачка Гимназија

Испричати какву познату народну причу.

18) Четврта Београдска Гимназија

Стање у Србији после пропаста 1813 године.

19) Лесковачка Гимназија

✓ *Марко Краљевић и Љутица Богдан (да се преприча).*

20) Неготинска Гимназија

Хајдук Вељко.

21) Смедеревска Гимназија

Рођење Јанковића Стојана.

22) Зделарова Гимназија

Ко крсно име слави оном и помаже.

23) Алексиначка Гимназија

Dulce et decorum esse pro patria mori.

24) Ђајевачка Гимназија

Прокупље и његова околина.

26) Гуријска Гимназија

Један излет с друговима.

27) Приватна Женска Гимназија у Крушевцу

Смрт Краљевића Марка.

28) Приватна Женска Гимназија у Нишу

Преобратити у прозу народну песму Смрт Краљевића Марка.

29) Приватна Женска Гимназија у Пожаревцу

Пчела.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB

30) Приватна Женска Гимназија у Београду.

Смрт мајке Југовића (по причању Љубе Дамњанове).

31) Приватна Женска Гимназија у Ваљеву

Писмо: Другарица пише другарици о нижем течајној испиту: зашто се полаже тај испит, његова вредност и осећање.

32) Приватна Женска Гимназија у Зајечару

Мајски дани.

33) Приватна Женска Гимназија у Лесковцу

О косовском боју (по народним песмама).

34) Приватна Женска Гимназија у Неготину

Ружан зајам лепо враћање.

35) Приватна Женска Гимназија у Пироту

36) Приватна Женска Гимназија у Смедереву

Да се преприча српска народна песма Диоба Јакишића.

37) Приватна Женска Гимназија у Ужицу

Илија Бирчанин по народној песми и предању.

38) Приватна Женска Гимназија у Чачку

Опис Косовског Боја и његове последице по судбину српског народа

39) Виша Женска Школа у Београду.

Описати неку знамениту личност из историје.

40) Крагујевачка Виша Женска Школа

Карактеристика Кара-Ђорђа Петровића.

41) Шабачка Виша Женска Школа

Описати један догађај.

*

Хербартова педагогика у Срба¹ — Ја сам још раније на овом месту реферовао о Хербартовој педагогици у Србији. То је било у VII. Семинарској свесци, стр. 258—262. Тада сам рекао да се не можемо похвалити да смо нешто велико на педагошком пољу урадили. Од тада је текло скоро петнаест година. За то време витлали су се на политичком небу Србије готово стално мутни облаци. Шта ће нам они донети, ми то не знамо. Али ми слутимо да не може овако дуго остати.² (Са свих страна наваљују на нас. Од многих „пријатеља“ ми не можемо мирно да живимо у нашој кући; о нашој браћи у другим државама (особито у Аустро-Угарској и Турској) не треба ни да говорим. Свима су још у свежој успомени: Велеиздајничка парница у Загребу, Фридјунгова парница у Бечу, анексија Босне и Херцеговине и притисак сиљних европских држава на нашу малу Србију, да изјавимо како наши национални интереси нису оштећени анексијом Босне и Херцеговине и т. д. и т. д.)

Сасвим је разумљиво што се ми при оваким приликама морамо да осећамо непријатно и да стално мислимо, особито у последње време, да морамо ући у рат. Али против кога управо треба да се боримо? Разуме се

¹ Извештај Љ. М. Протића у Јенаер Seminarbuch-у, св. XIV.

² Све што је горе у загради, било је изостављено у немачком тексту, ваљда случајно при штампању.

на то није лако одговорити, јер изгледа, бар мени, да је цео свет против нас, и да зато морамо од целог света бранити слободу, коју смо сами извојевали). Зато није никакво чудо, што се ми много бавимо политиком, и да је у сваки посао, на свако културно поље уносимо, па и тамо где нема наде за то. Да, ја отворено признајем, политика нам је много сметала у нашем заједничком, корисном раду, па нас је и оштетила. Али она треба и да нас гони да све више радимо за добро српског народа и наше стране, ну још потпуно неослобођене отаџбине.

Ваш ове године сећамо се ми са захвалношћу стогодишњице од смрти нашег првог философа и педагога Доситеја Обрадовића (27. марта 1811.); па ипак као на свима културним пољима, тако је и у васпитању: ми смо још прилично изостали.

Доситеј Обрадовић био је наш први министар просвете у једва заснованој држави почетком XIX. века под Кара-Ђорђејем Петровићем, дедом нашег Краља. Он је нашем народу оставио многе врло корисне поуке, и после њега радили су још понеки способни људи на подизању школа и васпитања. Али они беху већином еклектичари, и зато, по себи се разуме, нису могли створити сигурну основу. Понеки беху само емпиричари без извесног одређеног правца, без сталног убеђења и одређености у науци. Зато педагогика задуго није могла да задобије угледа. Тек откад је у нас јавила се Хербартова педагогика, почела је да тече углед. И данас, да не претерам, смем тврдити да је она извојевала победу, у пркос понекима, који би уопште хтели да игноришу педагогику.

Може се рећи: у нас има данас само Хербартова педагогика и више никаква, пошто емпиричари никад не чине самосталан правац, и зато ја ни наше друкчије не рачунам. Резултати научне педагогике у пракси не смеју се ипак прецењивати. За то говори с једне стране то што они нису тако уочљиви, а с друге стране и то што ова теорија није ухватила дубљег корена код свих школских радника практичара. Сем тога много нам смета што нема концентрације педагошких снага. Сваки од нас ради више за себе. Ми још немамо педагошке везе, која би нас све удруживала. Зато се једва може тачније навести, шта је све и где у духу Хербартовом писано, јер имамо више педагошких часова. Да, сразмерно имамо врло много часописа, у којима поједини школски радници пишу, те није лако темељније проучити и испитати их. Додуше било је неколико покушаја да се сви удружимо као: Архив за философију и педагогику од др. М. Јовановића и др. Ст. М. Окановића (године 1898.), Педагошки преглед од Миленка Марковића и др. Стевана Окановића (1902.—1905.), на којим часописима требали су да се прикупе сви хербартовци, али, на жалост, они се нису могли да одрже. И тако је све до данас доста неугодно за научно обрађивање васпитних проблема, који у нас чекају своје решење.

Али наша педагошка литература у духу Хербартовом ипак је напредовала.

Др. Војислав Бакић, пређашњи управитељ учитељске школе а после професор педагогике на универзитету, ради и данас. У прво време уређивао је и један часопис „Васпитач“, који је само краће време излазио. Поред многих расправа у разним часописима Бакић је написао и два већа дела: општу педагогику и примењену педагогику (године 1897 и 1901.)

Његов је утицај био врло велики и у практичном погледу, јер је више година радио практично у учитељској школи у Београду. Неколико стотина садашњих учитеља основне школе његови су ученици. После њега ради сад

универзитету др. Ст. Окановић, који је у исто време и наставник Женске Учитељске Школе. Он је написао више стичких и педагошких расправа, које су за нашу Хербертову литературу добро дошле. Међу њима су неке пространије и врло важне као: Религијска свест, о мару или интересу, настава историје и т. д. Окановић нам је пружио и неколике добре преводе као: психологију од Х. де Рафа и т. д.

У најновије доба покренуо је Александар Марић, који је наставник у српској учитељској школи у Скопљу (у Старој Србији под Турском), новачко хербертовски часопис „Српска Школа“, која излази тек од године дана. Ако му пође за руком, да се сви хербертовци прикупе око овог часописа, биће драгоцене за остварење наших педагошких идеја.

Марић нам је поред својих лених расправа и неколико важних превода као: педагогика од проф. др. В. Рајна, ово у друштву с Владимиром Стојановићем, дао и Аперценцију од др. К. Лауга, која је ту скоро штампана у Скопљу.

Од пре две године излази код нас и часопис за децу психологију као орган Друштва за децу психологију. Председник је овог друштва др. Душан Рајичић, који је написао и једну специјалну дидактику. Сем тога он ради сад у министарству просвете као рефернат за основну наставу, у ком је положају био раније и извештач. Овде Рајичић ради омет у духу Хербертове науке.

У истом друштву раде и пређашњи чланови јенског педагошког универзитетског семинара: Павле Љотић, управитељ учитељске школе у Неготину, Софроније Симић и Јован Јовановић, професори учитељске школе у Јагодини. Љотић нам је поред тога пружио неколике лепе расправе и преводе; он се особито интересује психологијом. Софроније Симић написао је методичку геометријске наставе, а Јовановић методичку рачунске наставе.

У Хербертовце рачунам ја и др. Милана Шевића, који је поред неколико оригиналних радова као: о Доситеју Обрадовићу, његова докторска дисертација, пружио нам и више добрих превода као од Дилтаја, Кармана и т. д.

На послетку нека су споменути као прилог Хербертовој педагогини код нас и радови извештачеви као: Педагогика, која је ових дана изишла у другом издању и др.

Сви напред споменути школски радници, осим Бакића и Шевића, непосредни су ученици високоуваженог професора др. В. Рајна, који на овај начин има великог утицаја на наше школе и народно васпитање. Зато он и није задужио само нас, своје ученике, да му будемо ваџа захвални, него и све наше учитељство, које од њега директно или индиректно има Хербертову науку.

Јасно је, према горњем кратком прегледу, да хербертианизам код нас све више и више задобија присталица; особито је срећа да су то сви млађи учитељи и учитељице, који се још у свима нашим учитељским школама образују у Хербертовом духу. Последице су тога несумњиво добре. Настава је сваког дана све више васпитна. И школски се живот све боље уређује, и нико више од учитеља не верује да је школи прави и једини задатак давање сухопарног знања из појединих наставних предмета. Све школске установе према Хербертовим идејама примењују се сад и у нас, да би васпитање омладине било боље. Тако су и код нас уведене школске екскурзије, школска путовања, школске свечаности, родитељске вечери и т. д.,

WWW.UNI...ко не свуда у потребној мери. Да ми дакле у васпитном послу напредујемо, сасвим је поуздано. Зато и имамо право да се надамо бољој будућности.

*

Прослава педагошког универзитетског семинара у Јени. —

Познато је да педагогика уопште није омиљена и то не само у нас, већ и у других народа. Није место да узроке томе излажем сад овде. Довољно је да истакнем да се њој често одрче и право да се зове науком! Она зато још ни до данас није могла да извојује себи засебну самосталну катедру на универзитетима. Чак и наш универзитет није јој одао ону пажњу, коју она заслужује, нити јој је признао ону вредност, коју она у истини има. Штета је од тога несумњива и свима разборитим просветним радницима врло добро позната. Требало би да се више не угледамо, што се тиче педагогике и њеног положаја, на многе европске универзитете. Довољно би било тога ради да узмемо за пример универзитет у Јени, који има катедру за педагогику и вежбаоницу, у којој се проба, испитује и усавршава теорија, и вежбају ученици за наставнички посао, који је у филозофском факултету нашег универзитета први и најважнији задатак.

Универзитет у Јени имао је свој педагошки семинар још од 1844. г. у коме су се ученици вежбали у школском раду, теориски и практично, под руковођењем добро познатог професора Стоја, код кога су се учили и неколико Срба. Али 23. јануара 1885. г умре професор Стоја а не остави наследника, који би продужио његов рад у педагошком универзитетском семинару. Зато се његови ученици обратеше молбом министарству просвете у Вајмару да се педагошки универзитетски семинар не затвара, него да се нађе лице, које ће продужити рад у правцу Стојевом, који је дао лепих резултата.

Молба је уважена. За професора је постављен професор д-р Вилхелм Рајн, који је пре тога био десет година управитељ учитељске школе у Ајзенаху, а у исто време и надзорник грађанске и продужне школе у истом месту.

Кад је Рајн дошао за професора универзитета, тражио је да му држава даде и вежбаоницу, школу, у којој ће се ученици из филозофског факултета, учећи педагогику, вежбати у школском раду. Министарство просвете му је то учинило. Код Стоја је служила као вежбаоница друга грађанска школа у Јени „школа Јована Фридриха“, која је тек доцније прешла у државне руке, иначе је била општинска школа, јер ју је издржавала општина.

3. новембра 1886. г. отворио је Рајн свој педагошки семинар говором, у коме је изјавио захвалност влади саксонско-вајмарског великог херцогства на помоћи да академски педагошки семинар не престане, као што је 1883. г. морао, после 22 године рада, да престане онај на универзитету у Лајпцигу, који је основао професор Т. Цилер, јер влада у Дрезди не би предустретљива према молбама за њ да продужи рад и после смрти Цилерове.

Крајем летњег семестра ове године навршило се 25 година обновљења педагошког семинара на јенском универзитету под управом професора Рајна, и 1. јула (по новом) била је лепа прослава у част плодног рада у овој значајној установи у току од 50 семестара.

На свечаност су били позвани сви пређашњи чланови семинара, којих је у овом подужем низу времена било преко 2000 и то из разних држава и свих делова света, а који су данас вредни радници на васпитном пољу, тако важном а још необделаном како треба.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

На свечаност су дошли многи ранији чланови као гости, које је поздравно професор Рајн добродошлицом, исказујући своју радост што су стари пријатељи дошли на омиљено место да оживе старе успомене из minulih дана, а и да појачају мисао педагошког семинара на универзитетима.

„У јенском семинару“, рекао је он, „влада исто схватање дужности као и пређе: да код својих чланова развије право педагошко мишљење и образује објективно, независно суђење. Зато и нема никаквих ограничења у избору чланова; не само разне народе и вере него и све категорије наставника прима семинар и тако пружа слику јединства свих васпитних тежња, свих наставника и школа“.

Свечан говор држао је школски управитељ Е. Шолц из Песнека у Тириншкој. Он је у говору истакао ове три ствари: љубазан поздрав семинару поводом свечаности, захвалност прошлости и жеље за будућност.

Школски надзорник Шуберт из Алтенбурга уз прикладан говор предао је Рајну нову књигу: *Jenaer Seminarbuch*, свечано издање, које су спремили пређашњи чланови семинара у спомен ове светковине. У књизи има 16 чланака, кратка историја семинара и 12 извештаја о хербартнизму у разним државама у Европи и Америци. На стр. 307—309. има кратак извештај под насловом: *Herbartische Pädagogik bei den Serben*.

После главних говора дошли су и други, озбиљне и веселе садржине. Наставник Фак из Вајмара предао је адресу наставничког колегијума учитељске школе из Вајмара, коју је један ученик уметнички израдио.

Садашњи први наставник вежбаонице, А. Бем, сетио се свих пређашњих чланова семинара и захвалио им што су помогли да семинар постане што је данас и што су ширили његове идеје, због чега је и задобио опште признање, које сад ужива.

Академско педагошко друштво предало је проф. Рајну диплому, којом је наименован за почасног члана друштва.

Директор Ј. Трипер и д-р Вилкер посветили су по један свој спис педагошком семинару ради сећања на ову свечаност.

Стари чланови приложили су 2000 марака за Рајнов фонд из кога ће се помагати вредни чланови семинара. Фонд овај износи сад 5000 марака.

Многи стари чланови, који нису могли лично да честитају свечаност, послали су телеграфске и писмене честитке. Али је најлепша била честитка српског министра просвете, коју је послао уз орден Св. Саве, којом је Његово Величанство Краљ Петар одликовао овом приликом проф. Рајна у знак признања његовог корисног утицаја на српске школе, одликујући тиме и педагошки семинар.

Ево како гласи писмо министра просвете, послато на француском језику, а које је професор добио преко српског посланства у Берлину баш на сам дан прославе:

„Високопоштовани господине професоре,

Било ми је веома пријатно кад сам сазнао да ће Академски педагошки семинар јенског универзитета 1. јула о. г. (по новом) прославити педесет семестара делања под Вашом управом.

Ја хитам да Вам овим честитам то лепо славље с искреним жељама да велики принципи науке, којој сте посветили све своје моћи и у којој Ви данас својим радом тако достојно предњачите, постану општом својином просвећених васпитача у целом свету. Ја зато и сматрам да је данашња прослава Академског педагошког семинара у Јени у исто доба прослава Вашег

корисног педагошког рада не само за Ваше земљаке у висококултурној Немачкој царевини, него и за све просвећеније народе и ван ње. Мени је част да Вас данас могу поздравити у толико већа, што су многи моји земљаци из разних српских покрајина, који имају част звати се Вашим ученицима, корисни српском народу.

Моје уверење о значају Вашег рада и моја осећања поштована према Вама наложили су ми те сам, по претходном пристанку царске немачке владе, предложио мом узвишном Господару Петру I Краљу Србије да Вас у знак свог високог признања благоволи одликовати овом приликом за Ваше заслуге, и он је мој предлог усвојио.

Ја имам част уз ово писмо послати Вам орден Светог Саве, везан за име онога великог човека, који је пре осам стотина година јавио се у српском народу као његов први учитељ и просветитељ, и кога славе све српске школе по свима српским земљама, и молим Вас да ово скромно одликовање примите уз изразе високог поштовања, које гаји према Вама потписани министар просвете и црквених послова у Краљевини Србији Јаша М. Продановић. 15. јуна 1911. у Београду“.

На ово писмо министар просвете добио је овај одговор, на немачком језику:

„Ваша екселенција,

Изјављујем овим своју најдубљу захвалност на одликовању, које ми је подарио Његово Величанство Краљ Србије. Ово признање мог педагошког рада на универзитету у Јени причинило ми је велику радост. Ја молим Вашу екселенцију да изволи доставити моју захвалност Његовом Величанству Краљу Вашем. Још раније одговорио бих ја Вашој екселенцији на љубазно писмо. Али сам хтео да сачекам одговор од краљевског српског посланства у Берлину, коме сам се обратио за обавештење. Ну више не могу да одуговлачим а да не замолим Вашу екселенцију да ми и надаље останете наклоњени и да радо примите изјаву моје захвалности. Вашој екселенцији веома одани Lit. D. Dr. В. Рајн, професор на универзитету у Јени. 12. јула 1911“.

*

Кад је свечаност ова била при крају рекао је још проф. Рајн, да ће му указана љубав овом приликом бити нова снага за нов рад. На то се подигло бурно, весело клицање, а то је био нов доказ како велико поштовање ужива професор у кругу својих ученика.

После светковине у засебно штампаном писму захвалио се Рајн свима пријатељима и члановима педагошког универзитетског семинара, и тако се завршила ова лепа светковина.¹

Љ. М. Протић.

*

Споменик у славу стогодишњице Првог Устанка. — Често се чује како наш народ не воли школу. Исто тако говори се да свештеници наши нису пријатељи школе. Међутим ниједно од тога није тачно. Напротив народ наш воли школу, а тако исто и наши свештеници. О томе бих ја могао изнети безброј доказа. Али то ми није намера овога пута. Овде ја хоћу нешто друго: да истакнем како се један део грађана једне сеоске општине одужио успомени стогодишње прославе Првог Устанка; како је

¹ Овај се извештај штампан нарочито због крате историје семинара и писама: министра просвете и В. Рајна.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

веао лепо с корисним и показао се велики пријатељ и дивне историјске прошлости, и школе и народног просвећивања.

*

Тамо на Дрини, према тужној Босни, мало више од Љубовије, општина је азбуковачка, по броју пореских глава доста велика, јер их има преко 700, али по њиховом имовном стању доста сиромашна. Сви грађани њени плаћају на земљиште једва до 1800 динара, и ако оно захвата доста велики простор; земља је доста слаба, а често су и неродне године.

Још кад сам ја требао да пођем у школу, у непосредној близини цркве, у Цапарићима, отворена је привремена школа, за коју је узета онда нова судница, тек начињена, захваљујући увиђавности грађана и општинске управе, која је пристала да поново суди у ранијој, опалој судници старој. Добро се сећам кад је испред нове суднице уклоњена „мацка“, остатак из доба бијења, јер судница постаде школа наша. Иницијатива за овај преокрет била је свештеникова, који је постао *школски старатељ* и који је издржавао школу највећим делом *својим новцем*.

Протекле су године, и привремена школска зграда морала се да замени новом, бољом. Нова школа у истом месту, мало даље од цркве, има два одељења и два стана за наставнике. Али то је мало за ову општину, јер је деце, Богу хвала, доста, а родитељи радо дају да им се синови школују.

Дође 1904. године, кад се прослављала успомена на јуначку борбу наших предака за ослобођење испод туђинског јарма, из турског ропства.

Иницијативом свештеника, који је урадио те се и прва школа отвори у овој општини, скупиле се једног дана неколико сељака из доњег краја да се разговоре: како да и они прославе спомен стогодишњице Првог Устанка. Брзо су се споразумели, јер предлог Милована Протића, свештеника, одмах би примљен: да се *подигне нова школа*, друга у овој општини, а за засеок: Врпоље, Латковиће, Брдо, Симиће и Рогогу, који имају преко 100 домова а на 250 пореских глава.

„Школа ће моћи да представи нашој омладини необичну љубав и пожртвовање наших старих, и да покаже шта све да ради за бољу будућност српског племена и српске отаџбине. Школа ће бити најбољи споменик, којим ћемо се одужити и према нашим јуначким претцима а и према нашој деци, нади нашој. Школа ће осветљавати нашу прошлост и просијати зраке у будућност, која треба да нам буде светла“. Тако рече стари свештеник, и сви га послушаше. Одмах се образова одбор за грађење нове школе, у који уђоше: као председник Коста М. Протић, намесник азбуковачки, и чланови: Срећко П. Васић, пословођа одбора, Драгић Н. Васић, Милић Давидовић, Витор Петровић, Милош Окановић, Михаило Ђунисић и Јован Митровић¹.

26. априла 1904. г. под ПБр. 4915, у министарству просвете одобрена је молба да се може подићи овај најлепши споменик, који су могли да подигну добри људи. Али за њ је требало много средстава, а било је мало њих који су хтели и могли да помогну да се школа почне подизати.

Милован Протић, свештеник, и Драгић Н. Васић поклонили су земљиште, на коме ће се школа подићи (први $\frac{2}{3}$, а други $\frac{1}{3}$, укупно до 1 хектар), које вреди на 1.000 динара. И други дадоше своје прилоге, и то: Витор Петровић дао је земљу и дрва да се испече цигла, а мајсторима, који су израдили циглу, илатили су: Коста М. Протић, свештеник,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBR.BE

Драгић Н. Васић, Срећко П. Васић, Михаило Ђунишић, Витор Петровић, Милић Давидовић¹, Милош Окановић и Тихомир Младеновић. Сваки је дао према свом имовном стању. Унеколико је и дрвенарије добијено као до-бровољан прилог, а приложили су: Коста М. Протић, свештеник, Драгић Н. Васић, Драгић А. Васић, Срећко П. Васић и Витор Петровић. Ну све је ово било мало. У помоћ им је притекао Милорад А. Вујичић, онда окружни начелник у Шапцу, који је израдио скромну помоћ из окружне школске касе, а затим и среска скупштина среза азбуковачког, која је дала помоћ из среског приреза. Грађење је на крају помогла и општина азбуковачка, захваљујући увиђавности Драгића А. Васића, председника општине и Сретена Протића, општинског деловође.

1. августа 1909. г. почета је да се зида школа, за шта се највише заузео Коста М. Протић, свештеник, који је био као предузимач, само да се постигне постављени циљ, и већ у септембру 1910. г. био је комисијски преглед према коме је нова школа као врло добра проглашена за сталну зграду. Почетком ове нове школске године она ће и прорадити.

*

Према жандарској касарни у Босни стоји сад уврх поља на нашој страни величанствена грађевина, лепог споменика у славу стогодишњице Првог Устанка, стоји нова школа, у којој ће се просвећивати омладина и учити да љуби своју лепу земљу и цео српски народ, као што су то радили и наши стари, из чије је крви поникла наша слобода.

Школа је ова украс краја у коме је, она је доиста најбољи споменик, којим се може поносити цела околина, цела општина.

*

Извели смо ово да се види и један леп пример љубави према школи свештеника и народа. За подизање овог споменика највеће заслуге имају: Милован Протић и Коста М. Протић, свештеници, па онда Драгић Н. Васић и Срећко П. Васић са Врпоља, а затим и сви остали горе споменути. Зато нека је свима част и хвала у име деце, која ће се у новој школи учити.

Љ. М. П.

*

Једно непознато дисциплинско средство из прошлости. — Летос сам провео месец дана у свом родном месту, па сам био и на Соколу и Баурићу, граду Петра Молера.

Кад сам се с Баурића вратио кући, рече ми отац: „Видео си оно место на средини града где је била црква. Одмах до цркве била је школа, а и то се место лепо распознаје. Али, слушај, да те упознам с једним дисциплинским средством, о коме до сад поуздано ниси чуо, Пок. поп М..... причао ми је да је учио школу баш у граду на Баурићу за време логора. Али ђаци нису радо ишли у школу, јер је учитељ био опак, и зато су често бежали. Да би се то спречило, учитељ је ђацима, који хоће да беже, везивао *потук* око врата (а то је повећи дрвен ваљак, као што се везује немирним свињама да не иду у штету). „Али, ја, дијете,“ причао је даље пок. попа, „окренем и затурим потук на раме (у место да виси испод врата), па опет утекнем и с потуком“.

Љ. М. П.

¹ Милић Давидовић и Витор Петровић преминули су скоро.

Број ученика у основним школама бугарским, школске 1909 и 1910. године.

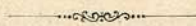
Архивз бугарског Министарства Просвете, у свесци за јуни ове године, донео је опширну (по округима и срезовима) статистику њихових основних школа претпрошле школске године. Из ње доносимо ове важније податке. У Бугарској су 1909/1910. шк. године биле **3272**. школске општине са **378620** ученика, од којих је било 222087 мушких и 156533 женских. По разредима: I 70558 м. и 63447 ж. (св. 134005), II 57727 м. и 39982 ж. (св. 97709), III 53346 м. и 32343 ж. (св. 85689), IV 40456 м. и 20761 ж. (св. 61217). Те ученике је обучавао: 4691 учитељ и 3806 учитељица, свега наставника **8497**.

На једног наставника просечно су долазила по 44 ученика. У једном разреду радило је 4746 учитеља и учитељица, у два разреда 2590, у три 382, у четири 779.

Деце за школовање било је: мушке 256896, женске 231009, свега 487905; од тога броја било их је у школи, као што је горе поменуо, м. 222087 или 86,45⁰/₀ и ж. 156533 или 67,76⁰/₀ у свему 378620 или 77,60⁰/₀; није дошло у школу: м. 34809 или 13,55⁰/₀ и ж. 74476 или 32,24⁰/₀ у свему 109285 или 22,40⁰/₀.

Да би се тај однос боље схватио, треба поменути, да је у целој Бугарској тада било 4.329.108 становника, да је било 11,27⁰/₀ целок. насеља деце за школовање, да је ишло у школу 8,75⁰/₀ (од насеља), а није 2,52⁰/₀.

Највише школских општина имао је софијски округ (404), најмање видински (178); највише ученика било је у трновском округу (49533), најмање у шуменском (17703); највише је наставника било опет у трновском (1097), најмање у шуменском (426); највише је деце изостало од школе у софијском (16874), најмање у шуменском (509).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

1. СПИСИ

Забавник Српске Књижевне Задруге.

II

1. **Обломов** од *Ивана Гончарова*
2. **Рат и Мир** од *Лева Толстоја*

Гончаровљев **Обломов** више је портрет него историја спахије Илије Илића Обломова. Јунак романа је једна слаботиња, да допустим себи један парадокс. Његова је интелигенција бедна: нити има природног дара, нити снажи свој интелекат читањем и размишљањем. Све његове мисли поглавито се врте око уображеног плана за реформе на имању. Па и те убоге мисли човека са стомачним апетитом нису сталне, него се јављају с времена на време, кад притегне невоља. Њих потискује главна и битна особина Обломовљеве природе: беспримерна *леност*. Сав је Обломов у тој једној јединој речи. Све особине његовог меког и нежног срца и све тежње његовог неразвијеног ума успављују се у претераној лености. Због лености Обломов постаје жртва преваре; због ње би му пропало имање, кад не би било Штолца; због ње се гаси љубав према Олги и кладају нежне везе с њом: због ње Обломов ступа у мезалијанс с газдарицом; због лености, најпосле, Обломов и умире у младим годинама. Он припада породици млтаваца око којих узалуд ври живот; пасивних природа које не реагирају акцијом ни на најјаче спољашње утиске; мртвака у којих срце не шаље своје наредбе уму, нити ум издаје заповести ногама и рукама. Као онај успаван витез из гатке, кога вида запахњује непомичношћу, Обломов проводи цео живот на дивану и у халату: мртво као устајала бара и тешко као летња оморина.

Руска критика није једнодушна у оцени романа. Два савременика Гончаровљева, два врло даровита критичара, Доброљубов и Писарев, оба политички и социјално из једне школе, разишли су се при оцени Обломова. Доброљубов је нашао да је у Обломову представљен ништа мање него *руски живот*. Писарев, напротив, налази да у роману нема ничега ни руског ни типског, и да је Обломов *клевета руског живота*. Доброљубов, по навици тадашње младе руске критике да све генерације доводи у везу Обломова са читавим низом јунака из руских поетских производа: са Овечином, (Пушкин),

Печорином (Лермонтов), Руђином (Тургењев) и др. Писарев, напротив, налази међу њима осетне разлике: њихова неактивност долази са утицаја средине, а Обломовљева искључиво са његове личне природе.

И овде, као у многим стварима, истина је у средини. Нити је Обломов слика руског живота, нити је клевета на њ. У Обломову има нешто типских црта руског спахије ондашњег доба. Нехат, алкавост, гурманство, наклоност к беспосличењу, широко гостопримство, необразованост и слаба духовна култура, приврженост старим обичајима и навикама — све је то у истини карактерисало у главном живот већине тадашњих спахија. Али је Обломов у ствари више индивидуалитет него тип. Његова скоро непојамна ленивост долази углавном као резултат породичног наслеђа и васпитања. Њу појачава његово добро, благородно срце, које је чисто његово, и које га оптро одваја од масе себичних, грамзивих, неискрених и лукавих спахија, какви се налазе у Гогоља или Писемскога. Обломов, доиста, није производ своје средине, како би то рекли натуралисти Золине школе. Око њега, сем Захара, нема ни једног млитавца; сви раде; крећу се и јуре за послом од кога живе. Штолц, његов најбољи пријатељ човек је од акције, Олга је жива и свежа природа; Агафија Матвејевна, његова газдарица проводи цео живот у непрекидном раду и кретању: све је живо, а само је он један мртав.

Обломов нема готово никаквих сродничких веза ни с Овјегином ни са Печорином. Ове су две личности изнад своје околине и премашају је и својим умом и својом душевном снагом. Њихов нерад не долази из природне неактивности, него као последица њихове надмоћности над кругом у коме се крећу. За њих нема попришта раду и борби, и они троше фонд своје активности у сукобима ситне природе и у авантурама свакодневног живота. То су Вајроновски типови: скептици и сумњалице, поносити и подсмешљиви; у дну душе, најпосле, егоисти и сујетњаци. Овјегин и Печорин то су, у неку руку, аристократски Базарови, с много мање добротe у срцу, а с много више углађености у онхођењу. Овјегин убија Ленског; Печорин Грушицкога, а Базаров обрађује Павла Петровића. А Обломов? Вечно миран, кротак, снисходљив, он допушта да га вређају ниски људи и сумњиви карактери у његовом сопственом дому. Само један пут Обломов плане и удари Таранћева, али је и увреда била тешка и претешка. И опет после тога изузетног узбуђења постаје онај стари, меки и безлични Илија Илић, каквим се јавља скоро кроз цео роман; лени и дремљив чак и кад је на љубавном састанку....

Међутим Обломов је човек ретке добротe. Ево како га слика његов пријатељ Штолц:

„У њему је нешто драгоценје од сваког ума, а то је: поштено, верно срце! То је његово природно злато; он га је пронео кроз живот неповређено. Он је падао од удара, хладио се, заспао напослетку, убијен, разочаран, изгубивши моћ да живи, али није изгубио поштења и верности. Његово срце није издало ни једне лажне ноте, за њ се није прилепило блато. Њега неће преластити никаква накинћена лаж, и ништа га неће свући на лажан пут; нека се око њега таласа читав океан ђубрета, зла, нека се сав свет отрује отровом и пође наопачке — никад се Обломов неће поклонити идолу лажи, у његовој души биће свакад чисто, светло, часно... То је кристална, прозрачна душа; таквих је људи мало; они су ретки; то су зрна бисера у гомили. Његово срце не можеш ничим поткупити; на њега се можеш свуда и свагда ослонити...¹

¹ Обломов, књ. II део 4. стр. 215. (у издању С. Књ. Задруге).

Такав је по срцу још један јунак из романа: Тургењевљев *Руђин*. Има у животу Обломовљево нечега сличног с овом другом добричним: прекид љубавних веза Руђинових сасвим је налик на прекид између Олге и Обломова, и ако су побуде неједнаке. Па ипак Руђин није из породице Обломовљево. Он има много сујете, и ако је у истини добар и поштен човек. Он је разметљив и брбљив, док је Обломов скроман и ћутљив. Руђин, поред тога, није ленивац, него несрећан човек, који троши енергију, али не ствара ништа. Он се креће с места на место, мења занимања, чини напоре, измишља и предузима планове, али остаје бесплодан, јер му снага не стоји ни у каквој сразмери с горостасним плановима поцрпаним из књига...

Духовну породицу Обломовљево не треба тражити далеко. Она је ту, у Гогољу, који је инспирисао све велике романсијере руске. Његов Андреја Ивановић *Тентетњиков* само је површнице обрађен и овлашно оцртан Илија Илић Обломов. То је Доброљубов напоменуо, али се није задржао на томе. Обломов, међутим, врло јако личи на Тентетњикова, само је питомји и нежнији од њега, с мање отпорне снаге и слабијег осећања. Без сумње су „Мртве Душе“ Гогољево инспирисале Гончарова; и његов Андрија Ивановић — Штолц, личи доста на Константина Тодоровића Констанжогла; само је Гогољев човек јаснији и изразитији, јер је Гогољ ненадмашни портретист, коме мало има равних у свој европској књижевности. Штолц и ако није, као што Писарев мисли, тип вап живота, производ Гончаровљеве маште, ипак је доста блед, магловит и непровидан.

Говорећи о Обломову Доброљубов је рекао једну пророчку реч: да би други приповедач начинио од Обломова кратку, хумористичну приповетку. Таква приповетка поникла је у Русији, па је и у нас преведена (Народни Борац, превод М. Глишића). Илија Илић Обломов претвара се у Ивана Герасимића *Залетајева*, пошто су из њега извадили нежност и златно срце, и из дирљивих ситуација ставили га у комичне. Нема више ни Штолца, ни Олге; место Захара — Тома, а рђавог Таранћева заменио досадни Иван Захарић. Обломов лежи на дивану у халату, а Залетајев седи на балкону у шафроку. Обломов овда онда претера пијукцајући, а Залетајев се већ почиње опијати...

Руска критика, савремена Гончарову, нашла је да је он најобјективнији руски приповедач. Он припада школи која нити мрзи нити воли каже за њега Писарев. А Доброљубов налази да се он не узбуђује ни мало својим личностима и њиховом радњом, него их посматра, проучава и слуша, пртајући их потанко и подробно. „Шта у себи осећа — то се не види“. То је мало претерано, али је донекле тачно. Од свих великих руских приповедача Гончаров је најмирнији. У њега нема ни подсмешљиве бољењивости Гогољево, ни лирике Тургењевљеве, ни страшног заноса Достојевскога, ни персоналности Толстојево, која задахњује његове главне романе, ни видљиве пристрасности Писемскога. Али та епска објективност Гончаровљева крије у себи и његову слабост. Он нема у довољној мери — према другим великим писцима руским те епохе — унутрашње интуиције и није лако причљив за поједине специјалне појаве и особине. Где Тургењев или Достојевски у два три потеза изнесу живу сцену, снажну, истиниту и изразиту, или с две три битне црте обележе цео карактер једне личности, ту Гончарову треба и много описа и много сцена. И он се тако и помаже: ако му сцене нису довољне да се разумеју његове личности, он прибегава опису и тумачењу као да пише мемоаре или историју а не роман. Он свуд трчи за својим личностима, бележи кад седну и кад устану; пази шта једу и пију; како се

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

поздрављају и шта разговарају. Зато су његови описи и сувише детаљни, често развучени а каткад и досадни. Човеку дође воља да му каже: „добро, престаните, разумели смо, осетили смо“. Па ипак сва опширност, све изобиље описа и појединости нису увек у стању дати јаку слику личности и снажне, верне сцене из живота. Сравните само Тургеневљевоу *Бему* („Лашки Снег“) са Гончаровљевом *Олгом*: Гончаров је потрошио много страница на Олгу, па је ипак сумрак обавио њену личност, док се Бема, насликана с неколико мајсторских потеза, креће у пуном сјају сунчаних зракова.

Гончаров је вештак у детаљима. По неки су израђени тако савршено да је немогуће наћи им ма и најмањи недостатак. Први долазак Таранћева к Обломову спада у најлепше и најизрађеније појаве у руској књижевности. Његова прича о тобожњем рођаку Алексијева једино је истински весело место у целом роману. Таранћев је и иначе одртан веома добро, боље још него и сама Агаџија Матвејевна. Његова личност подсећа јако на Гогољеве: у Таранћеву има нешто од Поздрева и Собакевића уједно.

Колико је Гончаров ишао у детаље види се по понављањима. Он на више места бележи невештину Захарову у ношењу посуђа а на два места има једну исту реченицу: Обломов брзо скаче с дивана и „погађа обема ногама у папуче“ (стр. 55 и 96 I књиге). Сцена с почињањем писма понавља се такође (99 и 164 стр. I књ.). Тако је и с читањем књига: о томе се говори на три места. То слаби вредност роману, наравно само донекле. *Роман личи на свог главног јунака: малко је тром и успаван*. Ипак, у њему има много истина; има финијих опажања и дубље размишљања: има местимце одличне психолошке анализе; има, најпосле, драгоцених докумената за познавање руског живота тога доба. Гончаров није уметник Тургеневљеве величине, али није ни обичан копишта ситних појединости и човек без дубоких мисли и осећања за стварност, каквим га је, неправично, хтео представити даровити Писарев!

2.

Кад читалац уђе у роман *Толстојев: Рат и Мир* њега одмах изненади огромност тога дела. Безброј најразноврснијих личности креће се кроз роман, на први поглед без икаквог циља, без везе једних с другима. Читава маса већих и мањих догађаја, сцена и појава налази се растурана тамо и амо без видљиве заједности. Цареви, велики кнежеви, војводе, маршали, официри свих чинова, војници разних родова; Немци, Французи, Руси, Пољаци, Талијани и друге народности; спахије, чиновници, трговци, муџици, госпе, дадиље, служавке — кратко: маса особа оба пола, свих друштвених класа, свих европских нација, свих узраста, свих занимања, све се то креће кроз роман, весели се, тугује, љуби, мрзи, спасава, убија, пали, роби, одушевљава се, страхује — сваки према своме карактеру и по стицају околности у којима живи. Све то изгледа разбацано и растурено, али се кроз ту разнобјност ствари и разноликост особа, кроз те многобројне покрете и помицаје опажа у рукама овога модернога Тесеја клучке Аријаднино, овде онде везано узлима, али ипак довољно да и писца и читаоце доведе до краја овог чудесног романсијеровог лабиринта.

*

И овлашна анализа *Рата и Мира* даће нам четири елемента овог монументалног дела, неједнака по својој важности. Један је од тих елемената Толстојево *размишљање*; други *описи*: трећи, тако да га назовем: *смотра*

Толстојевих личности а четврта: *догађаји и сцене из живота*. Од свих тих елемената најслабији је *философски*, онај који чини његово размишљање о догађајима, критика историчарских тумачења Наполеонових ратова, и Толстојеве идеје и објашњења тих појава. Толстој је полагао врло много на тај елемент свога дела; он је њиме завршио роман, као што се укуским посланицама завршује богата гозба. У позицијим годинама Толстој се одрицао својих романа а узносио се својом филозофијом. Време ће показати да се велики писац варао: Толстој уметник надживеће у слави Толстоја филозофа, и кад се у будућности свет још и даље буде дивно романсијеру, слегаве раменима пред мислиоцем. Толстојев оригинални начин живота дао је његовој филозофији извештај светла ореол, какав она иначе не заслужује. Сама личност Толстојева може послужити као идеалан пример честитости, високе хуманости и јако развијених моралних и социјалних осећања. Његови на страни а симпатични поступци, у вези с његовим рефлекцијама, могу га приказати свету жељном изузетности и оригиналности, као неку врсту ђенијалног апостола нове религије срећнијег живота. Али, одвојена од чари коју одаје његова личност и од дражи која извире из његове уметности, Толстојева филозофија нити је оригинална, ни тачна ни дубока. У *Рату и Миру* Толстој напада на савремене историчаре, али не као трезвен критичар, него као озлојеђен филантроп. Цела његова осуда тадашње историске науке, и ако се непрестано понавља у роману, у тону нескривеног подсмеха, и у епилогу се пространо развија и формулише, показује извесну збуњеност. Толстој је читао много и разноврсних ствари из природних наука, историје, метафизике и тн., али ипак зато нема јасних и одређених погледа и тачних схватања. Он види само поједине одломке, зна неке емпиричке законе, наслуђује важност извесних научних генерализација, али је све то код њега непровидно и магловито, као у тамном вилајету из народних гатки. Има нешто истине у његовим размишљањима, али је она прикривена у маси чудних, необјашњивих и ненаучних рефлексија. Мисао његова да једине велике личности не стварају догађаје несумњиво је тачна, и ако није ни дубока ни оригинална. Али он ту не стаје, и његово даље разлагање нема више научни карактер. Он се тако збуњује и дави у маси нетачних идеја, као што се неумешан човек збуњује у гомили света и као што се рђав пливач дави у дубокој води. Толстој не признаје утицај великих личности на људе и догађаје, а то ће рећи не познаје добро везу између психичких и социјалних сила, и ако су те ствари биле познате у оно доба. Говорећи о власти он се подсмева историчима што је узимају час за узрок час за последицу појединих друштвених појава. Међутим, ствар је врло проста: и власт, и утицај великих личности и све друге социјалне појаве у исто су време и последица и узрок. Извесне физичко-психичке и социјалне силе стварају власт и велике личности, а ове после постају један од узрока другим појавама. Историчи не могу истраживати ни праузроке, јер то је посао филозофа, ни далеке узроке, јер је то дужност социјолога, него тумаче појаве ближим узроцима, као што се пристоји, тако да кажем, њиховој струци.

Нећемо се више задржавати на научним погледима и филозофским размишљањима Толстојевим исказаним у *Рату и Миру*. Они не чине његову снагу ни његову величину. Одвојени од романа, они му не само не би смањили, него би му, напротив, појачали вредност. Стављени у роман без икакве потребе, они му само сметају, претрпавају га и гуше. Све те водњикаве рефлексије стоје на роману као грба на грбавцу, као што је за Игову *Богородичину* *Пркеу* рекао један немачки литерарни историк. Да би штета била још

већа, Толстој често понавља нека своја резонувања, и ставља у душу својих главних личности извесну количину своје савести и свога религиозног мистицизма, којим се још тада обавијају његови погледи на свет и живот. Читалац осећа примеске Толстојева духа у мисаоном процесу његових личности и често му дође да каже Толстоју: „уклоните се мало, Лаве Николајевићу, и од Пјера, и од Андреје и од Марије и пустите их нека мисле, осећају и раде по својој вољи, без вашег суфлерског дошаптавања“. За срећу по роман тих цензурирања Толстојевих над душевним стањем својих личности нема много и концентрисана су само на извесне тренутке главних личности. Она су готово једноставна и лако их је познати, тим пре што се чешће понављају. Све главне личности његове, Пјер и Андреја нарочито, кад њима завлада толстоизам, траже *циљ живота* и не налазе га одмах. Затим, у извесним околностима њима се открије тај циљ и „буде им све јасно“. А кад погледају друге особе око себе, они виде да ови други „неће то разумети“. А то што „они виде јасно“ и „што други неће разумети“ своди се у главном на не морално-религиозне идеје, које ће доцније постати интелектуална страст Толстојева, а које се овде налазе у *status nascendi*, како би то природњаци казали. У тим тренуцима надахнућа толстоизмом може бити да аутор и његове личности доста виде нешто што је нама читаоцима нејасно и неразумљиво. Али нека нам се ипак допусти да у то сумњамо, јер баш кад се Толстоју и његовим јунацима учини да су пронашли прави циљ живота, нама изгледа да су они далеко, врло далеко од њега...

*

Високо изнад Толстојевих размишљања уздижу се његови *описи*. Било да описује природу, било бојниште пре, после и за време битке, било опустошена села и попалене градове, било кретање војске напред и назад, Толстој је један од великих уметника. Сви најбољи руски приповедачи имали су необично јако развијену ту способност описивања. Она им је остала као наслеђе од Гогоља, али су је они још јаче развили и боље усавршили. Толстојеви су описи врло реалистични, али та реалистичност не одузима ништа од њиховог уметничког савршенства. Као што је тачно показао Спенсер, истина има често више поетичности него најлепши проналазак фантазије. Виктор Иго, најмоћнији укротитељ речи и језика има у својим романима и својој поезији силних, узбудљивих и чаробних описа, јединствених по снази уображења и моћи представљања. Али кроз њих силно пробија романтика, и оне се, тако рећи, куцају у фантастичној вештачкој светлости, која им даје облике и покрете различите од стварности. Толстојеви су описи јаки и снажни, увек истинити, понајвише врло подробни, и лепо, врло лепо и ако у њима нема оне топлоте и оне концизности као у Тургенјева. Опис дова на имању Ростовљеву; сликање страшних призора на бородинском реду, снажно као производи Верешчагинове кичице; запаљена Москва, описи природе, нарочито у зимско доба, цртање војничког бивака, самртнички одар старог грофа Безухог, дочек цара Александра у Москви — све је то и још много што шта дело великог романсијера. Нарочито је изразит опис безматка, кошнице која изумире¹:

„Све је запуштено и умрљано. Крадљивице црне пчеле јуре брзо и крадљивачки по сању: домаће пчеле суве, кратке, млитаве као год да су остареле, тумарају лагано, никоме не сметају, ништа не желе и изгубиле су свест да су живе. Трутови, стршљени, бумбари, лептири ударају се лудо о лето и о

¹ „Рат и Мир“, Књ. III, део 3, глава XX, стр. 393/4.

дуваре кошничке. Гдешто се између воштине с мртвим уљевима и меда чује по који пут с разних страна срдито зујање; негде две пчеле, по старој навизи и осећању, чисте ћелијцу и брижљиво залињу и преко своје снаге те одвлаче у страну мртву пчелу или бумбара, не знајући ни саме зашто то чине. У другом куту друге две старе пчеле лено се бију, или се чисте, или хране једна другу, не знајући ни саме да ли то чине из пакости или из пријатељства. На трећем месту нагнула гомила пчела на какву жртву па је бије и дави. И малаксала или убијена пчела пада одозго споро и лако као перје на гомилу лешина“.....

*

Смотра коју Толстој врши над душама својих јунака издиже Толстоја изнад свих великих руских романијера, а тешко да ће му се у томе наћи равна у свој европској литератури. У том погледу највише се великоме писцу примиче његов сународник, злосрећни *Достојевски*. Толстој, како вели *Vogüe* у свом делу „Руски роман“ „показује човека у свим његовим кретањима и радњама. „Један незнакко ступа у салон; писац изучава његов ход, поглед, глас, он нас води у дно ове душе; он аналише поглед који измеђује два саговорника, и ту налази пријатељство, страх, осећање надмоћности једнога над другим, све ниансе односа ова два човека. Никад разнежен, овај ћеније нипа у сваком тренутку пуле свих пролазника које сусреће; он бележи хладно стање њиховог моралног здравља“. Доиста, Толстој се не задржава само на спољашњим манифестацијама радних личности, на сценама и радњама. Он је, тако да га назовем интернист-романијер, који, као што сам некад рекао, иде у проучавању психичког стања својих личности „чак до првог покрета, до ћеличне акције у нервним центрима“¹. Само, ја се не слажем с *Vogüe*-м да Толстој то чини хладно, без узбуђења. Он није ни мало прост регистратор, јер у извесним говорима, а још више у изношењу јачих душевних покрета његових главних личности, Толстој меша своју мисао и свој говор у њихове мисли и говоре. Гончаров је тип најобјективнијег романијера; Толстој није, као што није ни Тургенев, ни Достојевски, ни Писемски....

Од свих душевних особина Толстој у *Рату и Миру* најбоље и највише износи тугу, меланхолију, душевну клонудост и обамрлост, која се карактерише благим скептицизмом, резигнацијом и омежаним болом. Друге емоције много се слабије онајају кроз многобројне странице овог великог дела. Ведро, шумно и весело расположење ређе се сусрећу у *Рату и Миру*. Тамо се не разлиже снажан кикот из груди препуњених радошћу. Али нема ни злобе, ни пакости, ни гнева, ни љубомре, ни мржње у *оној мери* у којој би се могло очекивати с погледом на мношину личности и тешке догађаје. Сам рат показује се поред објективних страхаота у извесном хуманом субјективном тону. Пушке, сабље и топови врше своју убиствену акцију уништавања људских живота, али у срцу непријатеља који се узајамно истребљују има пуно хришћанске тоpline и саосећања. Капетан Рамбал воли свога заробљеника Пјера, а Пјер који се спрема да убије Наполеона спасава свога завојевача Рамбала. Војници у логору братски се односе према заробљеницима. Чак и сам сурови маршал Дау није у Толстоја онако диваљ и крвожедан какав је у Данилевскога, ма да сцена с Пјером у *Рату и Миру* иначе личи на сцену с Перовским у „Пожару Москве“. Росточин, истина, наређује убиство Верешчагиново, али га одмах затим обузима кајање. Пјер,

¹ „Дело“ за 1896. год. књ. XII стр. 531.

одлучен na жену јури за њом с узвиком: „убићу те“, и тера је од себе, али се после мири с њом и ако не мари за њу. Француски војници пошто су стрељали заробљене Русе „иду ћутећи и оборене главе“ а један је од њих „блед као мртвац“ стао крај раке у коју су сахрањени побијени Руси.

Злу, пакосну и крвожедну животињу у човеку, тако омиљену француским натуралистичким романсијерима Толстој или неће или не уме да наслика. Оне страшне сензуалности којом кипти француски роман нема нигде у Толстоју, чак ни у „Крајцеровој Сонати“ у којој се проклиње брачни однос. Ни Борис Дубецки ни Берг нису несимпатични и ако представљају, нарочито први, потпун тип саможивца и аририста. То долази нешто од темперамента Толстојева а нешто од његове методе. Он не концентрише сву своју пажњу само на једну битну особину своје личности, него јој разматра целокупну душу, те тако једна ма и рђава особина, не показује се у свој својој оштрини. Зато читалац не плане гњевом на Бориса који заборавља све своје обавезе према добротворима, зато се чак брзо мири с Николом Ростовим, који одбацује златно срце Соњино. Чак ни Долохов и Анатој Курагин са својим бездушним цинизмом не изазивају велико негодовање. Стављени у разне сцене живота они се показују ублажени, а удеси њихови на бојном пољу још их више измирују с читаоцем. Као што је Христос видео у мртвог пса лене зубе, тако и Толстој у сваком човечу запажа и по неку добру особину. Упоредите за часак Гогољеве типове из „Ревизора“ и „Мртвих душа“ са личностима из „Рата и Мира“! Тамо готово нико добар и честит: сви начети умно или морално; у сваком запажена по једна рђава страна духа или карактера и на њу бачена сва светлост. Код Толстоја у свих главних личности најјаче истакнута њихова туга и бол, или не горка туга и очајан бол који мрви срце, него бол и туга разблажена било размишљањем, било утехама ближњих, било познијим догађајима. У Толстоја ни сама смрт није ни изблиза онако страшна, каквом се јавља у других романсијера, нарочито француских. Роман је мек, елегичан, сентименталан, сетан. У њему је много суза, а оне или изгоне или слабе тугу — „иза плача веселије појеш“, како каже наш највећи песник. У Рату и Миру плачу не само готово све женске, него плачу и људи, и то још какви људи. Што плачу Пјер и стари гроф Ростов ни по јада, али ено суза и у очима Кнеза Андреје и његовог јогунастог и бодљикавог оца, и у Николе Ростова. Плаче чак и Денисов а и Каратајеву засузе очи пред погибију, њему потпуно измиреном са судбином. Плаче и Кутузов, и Цар Александар, и трговци, и спахије, и слуге и ко ти све не плаче у роману! И то је оно што највећма остаје кад се роман прочита. Суровости рата ишчезну из свести после неког времена; људска рђавштина не оставља трага, али сетност и елегичност остаје дуго пошто је читалац испустио књигу из руке....

*

Бавећи се понајвише анализом унутрашњег психичног процеса у својих личности Толстој не заборавља ни сцене из живота, радњу, кретање тих личности. То кретање, та радња, те сцене из живота врло су живе, истините, уметнички израђене. Осим Тургењева ја не знам ни једног писца који га превазилази у вештини да открије по какав, по изгледу незнатан и безначајан покрет, којл намах открива душу и карактер његових личности. Сетите се само Платона Каратајева, најсимпатичније и најдоследније епизодне личности у *Рату и Миру*. Толстој износи како се он изува:

„Кад је отпетљао узице, којима му беше упетљана једна нога, он лепо сави узице, па се одмах прихвати за другу ногу погледајући у Пјера. Док

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

му је једна рука вешала узице, друга се машала да дреши другу ногу. И тако, тачно одмереним, лаганим покретима, који су ишли без оклевања један за другим, тај се човек изу, обеси своју обућу на кочиће побјигне код њега више главе, извади ножић, ореза нешто, склопи ножић, метну га под узглавље, па се боље намести да седи, обухвати своја скупуљена колена обема рукама и правце упили у Пјера“.¹

На први поглед читалац који зна да Толстој претерује с детаљима може рећи: а где, шта ће ми та излишна радња једне споредне личности. А међутим, та незнатна и проста руска душа, тај Каратајев препорађа Пјера Безухпова једну од главних личности романа, а тај цитиран детаљ, по изгледу неважан, најјаче и најбоље обележава природу Каратајевљеву: његово хришћанско спокојство, његову мирноћу и срећеност, коју не ремети ни ропство па чак ни близина смрти.

Ево и другог доказа, још снажнијег и изразитијег. Врши се стрељање руских заробљеника. Долази на ред пети осуђеник, некакав радник:

„Као год и они остали, тако се и тај пети чинио миран: увијао се у халат и чешао једном босом ногом ону другу. Кад му стадоше повезивати очи, он сам поправи на потиљку завезак *који га је жуљбио*; по том кад га прислонише уз окрвављен колац он се устурџи назад, па, *како му би незгодно стојати тако*, он се намести, стаде равно, и згодно се прислони“.

То је прави, истински живот, а не романтично херојство, презирање живота, жртва за неку вишу идеју. Човека је смрт већ стегла за гушу, али он опет несвесно покушава да и у последњем тренутку избегне излишан физички бол и створи угодност, без обзира што „види страшну уру пред очима“. Један истински пример из живота потврђује уметничку истинитост Толстојевог сцене. У Србији, пре неку годину, пред ископаном раком читали су осуђенику смртну пресуду. Дан је био хладан; осуђеник рђаво одевен; пресуда дугачка. У половини читања јадник, цвокоћући од хладноће, обрати се писару који је читао пресуду, с очајном молбом: „*Свршиј господине, смрзох се од зиме*“.

У „Рату и Миру“ је толико много ванредно оцртаних сцена и догађаја да их је тешко и попамтити, а то ли одвојити једну од друге. Управо све је лепо, истинито, изразито и снажно, изузев извесних непотребних појединости о којима ћемо говорити. Ено вам напада Пјерова на Јелену, ено разговора Ане Михајловне с кнезом Василијем у првој глави: ено узбудљивог и у исто време снелбљивог покрета којим грофица Ростова даје новац Ани Михајловној, ено сукоба Андрејиног с оцем. Затим: ненадмашно описивање извештачене меланхоличности накићеног и намирсаног Бориса Друбецког и гојазне, добро нахрањене Жили Карагинове; сцене између књегинице Марије и оца, прво виђење Наташино с књегиницом Маријом и „случајан“ упад старог кнеза у недоруху; зближење Наташино с Анатолом: одмор после лова у чикиној кући; порођај и смрт мале књегинице Лизе; састанак Маријин с осиромашеним Ростовом, а понајвише, чини ми се, она крепка и узбудљива сцена кад Наташа тражи да јој одмах „даду“ кнеза Андрију. Па онда слике из рата: већање у штабу Кутузовљеву; сусрет Андрејин с Краљем Миратом, аудијенција Андрејина код аустриског цара; изасланство Балашевљево код Наполеона; држање смернога а јуначког Тушинова пред Вагратионом и т. д. и т. д.

¹ Књ. IV део 1. глава XX, стр. 57.

*

www.unilib.rs Не може се дати карактеристика Толстојевих личности. Њихов број је огroman, а све су изнесене у пуној светлости. Човек готово не зна на којој пре да се заустави. Код Толстоја тешко је наћи оно што се у другим романима зове главна личност. У *Рату и Миру* има готово три одреда личности: ратне, мирнодопске и мешовите. Прве су изнесене само у ратној акцији а њихов приватан, породичан и друштвен живот не видимо. Друге су представљене само у свом личном животу, и немају без мало никакве везе с епохалним ратним догађајима. Треће личности јављају се и у рату и у миру и међу њима треба тражити главне особе. Такви су кнез Андреја, Пјер Безухи и Никола Ростов. Уз њих су од женских најважније личности: Наташа, кнегиња Марија и Соња. Vogüe изоставља Ростова и Соњу, али су и они зацело знатне личности романа. Карактеришући кнеза Андреју Vogüe га бележи као „горда, хладна, скептична и „атеисту“ То је тачно само донекле, јер Андрејина љубав према онакој Наташи демантује у неколико оцеду Vogüe-ву. Толстој је најпре хтео начинити од Андреје неку врсту Печорина и Овсина, али га је у једном маху доближио јако Литвинову и Саншну¹ У осталом, како се мени чини, кад би се могле симболсати Толстојеве личности кнез Андреја би представљао понос и чврстину карактера, Пјер нежност и доброту срца а Ростов практичан, здрав разум. Од женских: кнегиња Марија се приказује као оличена благод и покорност: Соња као непоколебљива верност и самопрегоравање; Наташа као оличење несталне и променљиве тежње за земаљским уживањима и срећом...

*

Добро је речено: у чему је снага у томе и слабост. *Рат и Мир* је пребогата ризница протумачених докумената из људског живота, неисцрпна као чаробна скровишта драгоцености у арапским гаткама. Али баш то изобиље појединости слаби снагу романа. Објекти нагомилани у њему подсећају на какав велики, несрећен магацин, а личности дају слику збегла или разбијене војске. Види се само гомила света, али се не опажа ни команда ни дисциплина. И као што у тим неорганизованим гомилама млађи истрчавају пред старије и слабији пред јаче, тако и у *Рату и Миру* главне личности покашто су бачене у сенку спореднијих. Оно што је у Тургејева најјаче: сразмерност, одмереност и складост у Толстоја је слабије. Он је мало растурен и разбачен; моћан је у појединостима, силан као проналазач и анализатор, али слаб као организатор и конструктор. У „*Рату и Миру*“ има више битака но што је потребно највећем романсијеру и више личности но што треба за најбољи роман. Има у њему, управо, више засебних романа слабо слепљених једни уз друге. Има појединости не само излишних него и штетних по роман. Распоред на ручку код Ростових подсећа на извештаје каквог новинарског репортера; срачунавање броја ловачких керова у лову Ростовљевој један је детињаст детаљ без икакве вредности; она друга молитва у цркви Разумовских добра би била за какав молитвеник а не за роман. Писма Јулије Карагинове, неке прокламације које помажу историку а сметају романсијеру и друге неке безначајне појединости показују наклоност Толстојеву према детаљисању, као што његова критика историјских писаца показује његову страст за резонавање. То га изазива

¹ Главна личност у Тургејевљевој приповетки „Лањски снег“. Напомињемо ово да га читалац не би због сличности имена помешао са Арцибашевљевим Сабином.

да више пута понавља исте фразе: на више места у *Рату и Миру* говори се о распоредима колона „који се не извршују“; понавља се више пута поређење о „рањеној звери“; израз „насмехи се неприродно“ употребљује се чешће; неколике његове личности у више прилика слушају а „не чују шта им се говори“ а све готово женске у његовом роману „поправљају боре на хаљини“, као да је то какав особито важан детаљ да га треба десетак пута поновити. Тако што дешава се овда онда Гончорову, али никад и нигде Тургењеву и Флоберу.

*

Толстој је почео роман мржњом у браку а свршио ако не љубављу а оно пријатношћу у брачном животу. Однос кнеза Андреје према кнегињици Лизи и Пјеров према Јелени у првим данима њихова брака подсећа читаоца на аутора Крајцерове Сонате. Тек при крају романа као да се Толстој поколебао и показао. Без сјајне апотеозе и шумног величања, готово као кришом и шанатом Толстој указује на крајњи циљ живота: добар брак, у имовном благостању, са добром дечицом и под заштитом божјом. То је још стари Толстој, романсијер, а у познијим делима доћи ће велики филантроп који презире профан земаљски живот. Да би принудио себе на закључак којим се завршује „Рат и Мир“ Толстој се први пут у целом роману одриче да мотивише преображај својих личности, а нарочито Наташе и Николе Ростова. Он нам не даје потребно обавештење о томе: како се Ростов, после једног неуспешног покушаја преокреће онако брзо у велика економа, који готово достиже Гогољева Констанжогла. Ни промену Наташину није ни мало мотивисао, и ако она може да буде сасвим истинска. Изгледа да је при крају романа у перо Толстојево канула која кап мастила Жоржа Онеа или Октава Фејеа. Толстоју је требало да његове личности живе у добром имовном стању, а то не би могло бити, ако Наташа од вилогорке не постане добра домаћица, а Никола од бесне војничине угледан економ.

Ипак, као што је опазно не сећам се који критичар, „Рат и Мир“ не завршује ова проза живота. Последња реч ауторова припада малом Николици, сину кнеза Андреје, његовим сновима о Плутарховим јунацима, и његовој тежњи к вишем и идеалнијем животу, пуном самопрегоревања и жртава за опште добро; какво наслуђује млада, честита и отмена душа једног племенитог дечка....

Ј. М. Продановић.

Korrespondenz-Blatt für die Höheren Schulen Württembergs,
herausgegeben von *D-r H. Planck*, Ephorus des Seminars in Blaubeuren,
und *O. Jaeger*, Oberstudienrat, Rektor der K. Wilhelms-Realschule in Stuttgart.
Година 1911, св. 1, 2/3, 4. Штутгарт (Колхамер). Цена 10 м.
на годину.

Што смо о вредности, коју за нас имају страни школски листови, рекли у овогодишњој март-априлској свесци „Просветнога Гласника“, приказујући орган друштва баварских средњо-школских наставника, потпуно вреди и за лист средњих школа у Виртембершкој. У њему имаде службених саопштења и података о средњим школама, стручних расправа појединих

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIBELGRADE.SR

школских и наставних питања, и у свакој је свесци књижевни преглед (краћи прикази) и библиографски списак нових дела, послатих уредништву. У првој свесци најпре је списак кандидата за наставнике средњих школа од 1. јануара; затим имамо чланке: „Zur Methodik des lateinischen Unterrichts an den Mittelklassen“ од проф. Dr. Дитера, „Der neue Lehrplan für evangelischen Religionsunterricht an höheren Schulen“ од проф. Шела, и „Zum deutsch-amerikanischen Professoren Austausch“ од А. Мосбругера; после расправа долази службена препорука неких дела и онда је литерарни преглед: приказано је десетак књига за школску потребу.

Не подцењујући вредност индукције као и логичкога и језичкоисторискога објашњења при предавању старих језика, писац првога чланка истиче, како је неизоставно потребно за ученике средњих разреда, да не само разумеју већ и добро упамте правила и обрте. С тога је одавно обичај, да у свакој вежбанци после систематски уређених комада дође додаток „ради понављања целокупног градива за вежбање“. Писац приказује сад једно такво дело за наставу латинског језика („Repetitionshefte zur Syntax und Stilistik“, које је саставио професор А. Rühle), методски обрађено, које не служи механичком учењу, тј. учењу без мишљења, већ хоће да помогне, да ученика доведе од голога разумевања до ступња поузданог знања и готовог умења.

Друга расправа већ по свом предмету за нас нема непосредне вредности, те преко ње прелазимо, да бисмо се мало задржали код треће — о размени немачких и америчких професора (ст. 16—26). Познато је, да се од неколико година на овамо између Немачке и Америке размењују одлични представници најразличнијих научних струка. Мосбругер (Moosbrugger) даје о том неколико својих опажања и напомена. Зимвега семестра 1907/8 један од двојице америчких професора, Dr. Schofield са Harvard-университета, био је филолог. Он је хтео своје слушаоце упознати са енглеском књижевношћу од норманског освојења па до владе Јелисаветине, али је због кратког времена дошао само Чосера. Семинарским вежбањима предмет су биле романце из круга прича о Краљу Артуру и округлом столу. Као професор упоредне историје књижевности, Schofield је с тога гледишта и радио у својим предавањима, која је држао на енглеском језику. Ово је добро дошло немачким слушаоцима, и ако можда по неки није разумео сваку ситуацију; Али једини и главни успех оваке размене професора није у слушању енглескога говора, у добијању осећаја за енглеску дикцију. Са предавања поред садржаја, градива, прелази на слушаоце и један део личнога схватања, личнога осећања и тежења говорничкога, пажљивога слушаоцу указују се погледи и начин мишљења као и осећања и хотења у представника туђе народности, и тиме даје му се полазна тачка за разумевање и за оцену духовног гледања и стварања код целог народа. А за боље познавање некога народа необично је добар пут интимна дружба са појединцима, у којима се као у микрокозму огледају особености целине. Мосбругеру није било могуће слушати и предавања, која је, као имацац Рузвелтове професуре, на немачком језику држао председник Yale-университета Dr. Haldey, који је дао упоређење између привреднога развитка у Уједињеним Државама и у Немачкој Царевини, са правне и статистичке стране, а допунио га привредним и социјалнополитичким вежбањима. Са практичног гледишта ово предавање још је важије за познавање и разумевање једнога народа као што је амерички. Кад се још узме на ум, да ће већина слушалаца ових предавања доцније радити на разним положајима и у врло разним

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

крајевима Немачке, може се још боље оценити, колика је корист од ове размене научника једне и друге земље¹.

Као супротно утицају с ону страну океана М. износи утиске једнога Немца, који је у своје време циклус предавања од четири часа завршио прегледом немачке уметности у Америци. Професор историје уметности Dr. Крегер (Kraeger) из Диселдорфа није био „професор у размену“ у ужем смислу речи; он се само одазвао позиву универзитета у Чикагу и ту је у зимњем семестру 1906/07 држао на енглеском језику и са светлим сликама предавање о развитку немачкога сликарства од његових почетака па до данас; уз предавање су ишла и вежбања за студенте и стручњаке. Таква предавања држао је и у другим местима као на пр. у Уметничкој Академији у Чикагу, на Колумбија-Универзитету у Њујорку и др. Не ћемо овде излагати садржај Крегерових предавања; само напомињемо, да и он размењивање професора сматра за срећну мисао, која доноси користи и предавачима и слушаоцима.

Поред размене универзитетских наставника имаде између разних земаља, и нарочито у интересу наставе нових језика, размене наставника средњих школа, па и таквих кандидата. Не треба наглашавати корист и потребу, да наставник и кандидат нових језика проведе неко време у туђини; али и овде је у самој школи њему најбоља прилика за постигнуће сврхе. С тога је веома срећна мисао, што су се владе појединих немачких држава споразумеле са француским министарством просвете, да се старијим студентима и кандидатима даје прилика, да без великих својих издатака остану у туђини дотле, док не стекну довољно знање језика као поуздану основу за цео живот. Они се придају којој средњој школи, имају потпун пансион (ако желе) у заводу и везу са наставничким особљем, а за то су дужни дневно од прилике по 2 часа држати конверсацију са одабраним ученицима, што је у педагошком и наставничком погледу само од користи за почетнике. М. сматра, да је најважније, што се њима даје веза са школом, заједнички рад са ученицима и примање међу наставнике.

М. завршује овим речима: „Кад би новом покрету у универзитету и (средњој) школи било суђено, да угуши последњи остатак можда непријатељских инстинката и да народности доведе ближе метама мирне утакмице, онда би се наше образовање смело донста поносити овим успехом“. —

Двострукој 2. и 3. свесци је, сем приказа 17 књига, службени садржај: службени статистички подаци о виртембершким средњим школама, мушким и женским. На првом је месту статистички преглед средњих школа на дан 1. јануара 1911. године, и то најпре мушких, одакле видимо, да у Виртембершкој има 23 гимназијске школе са вишим разредима, 13 реалгимназијских школа са вишим разредима, 33 реалне школе са вишим разредима и 115 латинских и реалних школа без виших разреда. Изнесен је број ученика по појединим разредима са прегледном таблицом школа и ученика; затим је преглед разреда, наставника и ученика у појединим заводима и онда пре-

¹ Чини нам се згодно на овом месту скренути пажњу на предавања о просветним приликама у Северној Америци, која је зимњег семестра 1909/10 држао омет имаца Рузвелтове професуре на берлинском универзитету. Benjamin Ide Wheeler, председник универзитета калифорнијског, који је у свом излагању такође правио упоређења и показивао утицаје са стране. Ова предавања објављена су у књизи: Unterricht und Demokratie in Amerika. Die Queleen der öffentlichen Meinung, das College, die Universitäten, Studentenleben. Schule und Kirche in den Vereinigten Staaten. Штрасбург. Трибнер, 1910. О овој занимљивој и научној књизи можда ћемо се нарочито позабавити у другој прилици.

глед наставника. Како у 18 места има елементарних школа, које спремају ученике за средње школе, с којима су спојене, то је изнесен и преглед ових школа, па онда преглед виших женских школа, јавних (18) и приватних (6), са бројем ученица и наставничког особља. У додатку је женска гимназија у Штутгарту, приватан завод са државном и градском помоћи, затим завод за учитеље и учитељне гимнастике, а у даљем додатку показано је, каква права дају сведочанства појединих средњих школа и разреда тих школа. После овога је преглед свих школа и њихових наставника и службеника према стању од 1. априла 1911. године: место и врата школе и број разреда и одељења; наставници и службеници, њихова имена, титуле и одликовања. На послетку је списак техничких инспекција једноразредних и дво-разредних латинских и реалних школа и азбучни регистар места, у којима су средње школе. —

Четврта свеска доноси шест расправа и чланчића, а у „Књижевном Прегледу“ има шест приказа.

На првом је месту „Die Bedeutung und Anwendung den Wortes limes“ од А. Метлера. Limes римскога царства у Немачкој предмет је изучавања археолога, историка и филолога, са Момзенем на челу, од пре 20 година; ова расправа је прилог тому, а може специјално интересовати стручњаке. Нестле у неколико редака „Scholae et Vitae“ исправља један натпис у Тибингену, а Е. Ганц у белешци, опет краткој, „Cervigera gens“?, наводи да се под тим разуме Виртембершка, која у свом грбу има јеленске рогове. Cerviger не налази се у класичном латинском. Холбах у „Jahresbericht des Württembergischen Vereins für neuere Sprachen“ излаже укратко предавања држана на скуповима овога друштва. Стручњаке ће занимати кратке расправе: „Beleuchtungsfragen“ од професора Ф. Хага и „Bemerkungen über einige geometrische Aufgaben“ од др. Фербера.

Београд.

М. Ј. П.

Из новије Српске Философије. Радови Др. Бранислава Петронијевића.

I

Историја новије философије: Спиноза.

Ми ћемо показати да оригинални део ауторовог дела, тј. онај део, који аутор није преписао из туђих дела, јесте врло рђав и да би боље било, да је аутор и тај део преписао, било да наводи изворе одакле је преписивао или не.¹

Аутор пише оригинално, тј. не приписујући од других: „Не само да је Декарт са те више формалне стране — стављање ауторитета разума на прво место — отац новије философије, већ је он то и са друге стране, и са ове друге стране он се може назвати не само отац новије, него и отац егзактне философије у опште. Декарт на име први пут одређује тачно појам духа, идентифицирајући дух са свешћу. Он је први међу свима мислиоцима и свима људима, који долази о свести о своје ја, који долази о свести о томе, да је непосредно дато само наше ја, да ми непосредно не онажамо спољне објекте, да је свет првобитно дат само као наша престава, као садржај

¹ Види Учитељ, јануар 1911, стр. 360. Ова је критика наставак из Учитеља.

наше свести. Овим својим основним ставом Декарт је нашао доиста ону једину и јединствену апсолутну истину, коју је његов свеопшти скептицизам тражио: став апсолутно несумњиве егзистенције наше непосредне свести остаје вечити споменик великог духа Декартовог.² Није истина, да је Декарт *први* идентифицирао дух са свешћу, већ један други мислилац, који је неколико векова раније од Декарта живео. Тај мислилац јесте Свети Августин (Aurelius Augustinus), који је поуздано читаоцима познат по својим „Исповестима“ (Confessiones). Да би читалац увидео истинитост нашег тврђења, а по најуре, да би увидео колико далеко иде незнање, игноранција аутора, цитирају уџбенике историје философије, уводе у философију.

„Indem Augustin dem Skeptizismus gegenüber eine unbezweifelbare Gewissheit als Ausgangspunkt aller philosophischen Forschung sucht, findet er als solche... und bereits in der fast gleichzeitigen Schrift De beata vita (с. 7) stellt er den so folgenreich gewordenen Grundsatz auf, an dem eigenen Leben lasse sich nicht zweifeln, der in den unmittelbar hernach verfassten Soliloquia die Wendung erhält, das eigene Denken und daher das eigene Sein sei das gewisseste. Sol. II, 1: Tu, qui vis te nosse, scis esse te? Scio. Unde scis? Nescio. Semplicem te sentis an multiplicem? Nescio. Moveri te scis? Nescio. Cogitare te scis? Scio. In gleichem Sinne schliesst Augustin De lib. arbitr. II, 7 aus dem falli posse auf das Sein und stellt Sein, Leben und Denken zusammen... Augustin hat hiermit den cartesianischen Ausgangspunkt des positiven Philosophierens vorausgenommen.“³

Преведено: Августин, тражећи против скептицизма несумњиву известност као полазну тачку сваког философског истраживања, налази је... и већ у готово истовременом спису О блаженом животу (гл. 7) поставља он основни став, који је имао обилних последица доцније, на име, да се у сопствени живот не може сумњати и који у непосредно за тим написаним само — разговорима добија облик: сопствено мишљење и отуда сопствена егзистенција јесте најизвесније. Sol. II, 1: „Ти, који хоћеш да си себе сазнао, знаш ли, да ли постојиш? Знаш. Откуда знаш? Не знаш. Осећаш ли да си прост или сложен (многострук)? Не знаш. Знаш ли да се крећеш? Не знаш. **Знаш ли, да ли мислиш? Знаш?** — У истом смислу закључује Августин (De libero arbitrio II, 7) из могућности да се греши, vara (falli posse) на егзистенцију и ставља заједно егзистенцију, живот и мишљење... **Августин је овим антеципирао Декартову полазну тачку позитивног философирања.**“

У једном уџбенику историје философије (од Виндлбанда) стоји о Августину између осталог ово: „Mit der Wahrnehmung, zeigt er, ist nicht nur ihr in der einen oder der anderen Richtung anzuzweifelnder Inhalt, sondern zugleich auch die Realität des wahrnehmenden Subjekts gegeben, und diese Selbstgewissheit des Bewusstseins folgt in erster Linie aus dem Akte des Zweifelns selbst. Indem ich zweifle, weiss ich, dass ich, der Zweifelnde bin; und so enthält gerade der Zweifel in sich die wertvolle Wahrheit von der *Realität des bewussten Wesens*: selbst wenn ich in allem anderen irren sollte, so kann ich darin nicht irren; denn um zu irren, muss ich sein.“⁴

Ми преводимо само последње: „Кад сумњам, знам, да ја, који сумњам, постојим. И тако садржи у себи управо сумња драгоцену истину о реал-

² Ист. нов. филос., стр. 113, 114.

³ Ueberweg — Heinze, Grundriss der Geschichte der Philosophie, Bd II, IX Aufl., p. 30.

⁴ W. Windelband, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, 5. Aufl., p. 231, § 22 о Августину.

ности свеснога бића: чак ако бих се у свему другоме варао, не могу се у томе варати; јер да бих се варао, морам постојати.“

У уводу у филозофију од В. Вунта стоји врло јасно о Августину: „Seele ist was seiner selbst bewusst ist. Darum geht Augustin von der Selbstgewissheit des Denkens aus, wie später Descartes, um darauf die geistige Natur der menschlichen Seele zu gründen. Damit ist der *moderne Seelenbegriff geschaffen*“...⁵

Преведено: „Душа је оно, што је самог себе свесно. Због тога полази **Августин од самоизвестности мишљења као доцније Декарт**, да би на томе основао духовну природу човечије душе. Тиме је створен *модерни појам* душе“....

А шта каже аутор у своје уџбенику произашлом из предавања на Великој Школи, која је он као ванредни професор за филозофију држао на истој? Ево још један пут: „Декарт на име **први** пут одређује тачно појам духа, идентифицирајући дух са свешћу. Он је **први** међу свима мислиоцима и свима људима, који долази до свести о своје ја...“⁶ Али, како је читалац видео, то није истина. Ако Декарт није први, који је идентифицирао дух са свешћу, оно је бар аутор *први*, који је, пишући историју филозофије, тако што тврдио. Аутор не зна оно, што је било чак шта више омињена тема за докторске дисертације, на име да је Августин предходник Декартов у ставу: *cogito, ergo sum (dubito, ergo sum)*, о чему се читалац може уверити, ако узме Историју филозофије од Ибервер-Хајнца, где ће наћи те дисертације наведене. Ми потсећамо читаоца и на то, да је аутор, као што смо већ показали,⁷ написао као ванредни професор Велике Школе, да је „Декарт у новијој филозофији и Науци први, који учи субјективитет осећаја,“ а то није истина, већ је Галилеји био први, који је то учио.

Аутор уме необично лепо да пише о својој књизи. Тако пише у предговору: „Осим тога има још нешто чиме се ова књига разликује од других књига ове врсте. Ако историја филозофије треба да буде не прост реферат мишљења појединих филозофа, већ увод у студију самих филозофских проблема, онда је неопходно потребно критички пропатити та мишљења. Тиме се добија двоје. Прво, сама историјска веза између појединих система много нам је јаснија, континуитет филозофских мисли... избија на видик... С тога сам и ја на крају прегледа сваког великог система критички прегледао његову везу са пређашњим системима...“⁸ Свакако је веза „са пређашњим системима“ остала у ауторовом предговору — јер текст показује, као што смо за Декарта већ доказали, скандално незнање. Аутор каже даље: „...да сам при том упоређивао моје излагање са излагањима других аутора није потребно нарочито ни да помињем.“⁹ Могућно је само двоје. Или је аутор поредио или није поредио. Он каже, да је поредио. Дакле, поредио. Одатле следеће, да оно што је поредио, није увидео, јер у делима, које он наводи, да је по њима радио, стоји супротно од онога што он тврди нпр. да је Декарт био први, који је идентифицирао дух са свешћу. Нека читалац поведи Ј. Е. Erdmann, Grundriss der Geschichte der Philosophie 4. Aufl., Bd. I, p. 249, где текст гласи: „...Августин тражи непоколебљиву полазну тачку

⁵ W. Wundt, Einleitung in die Philosophie, Leipzig, 1901, p. 158.

⁶ Ист. нов. фил., p. 114.

⁷ У Учитељу, новембар 1910, стр. 191.

⁸ Ист. нов. фил., p. IV, V.

⁹ Ibid., p. V.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

за све знање, и налази исту у самоизвесности, са којом мислеће биће своју egzистенцију тврди...“ а то је дело, које аутор наводи у предговору под 3) и под општим натписом: „Ево дела, по којима је у главном рађен овај уџбеник.“¹⁰ Пошто морамо аутору поверовати, да је поредио своја излагања са другим, то следује, да није увидео и у потоњем дајемо доказе, да аутор слабо увиђа.

Аутор продужује своје реферисање о главним философским делима. Обичан реферат, који по својој вредности стоји на нивоу обичних студентских извода (експерпта) за личну употребу, дао је аутор о познатоме делу Бенедикта Спинозе (*Benedictus de Spinoza*): *Ethica*. У излагању садржине овога дела, дао нам је аутор најбољи доказ, докле (тј. врло мало) допире оштрина његовог схватања и његових појмова. Ту достижу апсурдности свој врхунац. Сад молимо читаоца, да нас прати на путу тога показивања, и мислимо, да ће читалац донести оштрији суд од нас.

Почнимо. Аутор говори о Спинозиној математичкој методи, и каже: „Као што је познато, математика полази од неколико основних дефиниција, које утврђују основне појмове, управо основне објекте њене, и неколико аксиома, које изражавају основне ставове, основне истине, или основне особине тих објеката и на основу тих основних ставова она изводи све посебне ставове своје, идући при томе од онога што је простије ка ономе што је сложеније.... Тако исто и Спиноза у сваком од чет делова своје *Етике* поставља најпре по неколико дефиниција и аксиома па на основу њиховом изводи даље пропозиције“ итд.¹¹ Управо је „познато“ да је то синтетичка метода Евклидова, којом се он послужио у својим „Елементима“ на коју је се Спиноза и угледао (Натпис Спинозиновог главног дела гласи: *Ethica, ordine geometrico demonstrata*). Аутор и не спомиње нигде Евклида. Али уску везу између методе Спинозине и самог система аутор није увидео, као што ћемо после показати, где ће бити говора о ауторовом разумевању четвртог аксиома првог дела *Етике*, јер сама веза ствари то изискује.

Није истина да Спиноза „у сваком од чет делова своје *Етике*“¹² поставља дефиниције и аксиоме, јер:

1. *Трећи део је без аксиома а садржи постулате, које аутор и не спомиње.*¹³

2. *Пери је део без дефиниција.*¹⁴

Читаоцу је познато, да и Евклид у својим *Елементима* има постулате. И други део Спинозине *Етике* има поред дефиниција и аксиома још и *постулате* (*postulata*).¹⁵

Аутор износи све дефиниције и аксиоме првог дела *Етике* и то оригинал (латински) и српски. Мање ћемо погрешке изнети најпосле а сад ка крупним и веома озбиљним стварима.

Четврти аксиом, који је основан по Спинозин систем аутор је *изврнуо*. У оригиналу он гласи: „*Effectus cognitio a cognitione causae dependet et eandem involvit*“.¹⁶ А то значи: **Сазнање последице зависи од сазнања**

¹⁰ Ibid., p. VI.

¹¹ Ист. нов. фил., p. 146.

¹² Ист. нов. фил., p. 146.

¹³ Упореди: *Benedicti de Spinoza opera quae supersunt omnia*, ed. Bruder, vol. I, Lipsiae, 1843, p. 271 sequ.

¹⁴ Упор. *ibidem*, p. 391.

¹⁵ Упор. *ibidem*, p. 238 sequ.

¹⁶ *Spinoza, Ethica, pars I, axioma 4.*

узрока и обухвата исто. Аутор пак каже: „Познање узрока зависи од познања последице и обухвата је у себи“.¹⁷ Као што се види, аутор је ствар сасвим изврнуо. С помоћу таквог аксиома треба читалац, ученик, да буде уведен у Спинозин систем и да исти разуме! Тај четврти аксиом *биган* је по Спинозин систем. У њему лежи основ Спинозине методе. Покажимо то.

Као што из појма као *разлога* (*ratio*) следује нужним начином *последница* (*ratiatum*) тако и из појма апсолутне супстанције мора следовати цела стварност. Појамни разлог је код Спинозе исто што и стварни разлог — узрок. Каузалитет код Спинозе јесте логичко — математички однос разлога и последице. Стварна завистност је појамно следовање (*sequi*). Стварно следовање јесте логичко следовање. Као што из суштине простора следују геометријски ставови, тако следује стварност из суштине супстанције. Као што је у геометрији однос невремен, тако је и однос између супстанције и ствари невремен. Све крајне, поједине — вечне ствари у природи следују из супстанције, она је њихов узрок, сазнање тих ствари зависи од сазнања супстанције (*effectus cognitio a cognitione causae dependet* = сазнање последице зависи од сазнања узрока), а супстанција се може схватити с помоћу афекција (појединих ствари) само што то схватање није више *sequi* (нужно следовање), јер за образовање појма супстанције није потребан никакав други појам (... *hoc est id, cuius conceptus non indiget conceptu alterius rei a quo formari debeat, definitio III, par I*) и та мисао налази израза у другом делу четвртог аксиома: *et eandem involvit* (и обухвата исто). Као што је аутор изнео четврти аксиом: да познање узрока зависи од познања последице, долази се до апсурдног тврђења са становишта Спинозиног система: **да су поједине ствари (modi) узрок супстанције.** У ствари је обрнуто.

Али аутор у *опште* није смео рећи: да познање узрока зависи од познања последице, јер је сазнање узрока из последице *неодређено* — последица може имати различите узроке.

С помоћу четвртог аксиома, који је аутор изврнуо, доказује Спиноза, као што ћемо видети, и свој чувени став: „*Ordo et connexio idearum idem est, ac ordo et connexio rerum*“¹⁸ (Ред и веза између идеја исто је што ред и веза међу стварима).

Седми аксиом аутор није **разумео**. Аксиом гласи: „*Quiquid ut non existens concipi potest, eius essentia non involvit existentiam.*“¹⁹ Аутор каже: „Све што се може схватити да не егзистира, **не егзистира**.“²⁰ А Спиноза каже: „Све што се може појмити (схватити) да не егзистира, **његова суштина (биће) не обухвата егзистенцију.**“ Дакле, Спинозина је мисао ова: Ако могу замислити, да једна ствар може не постојати, онда њен појам не садржи (не обухвата) у себи нужним начином саму егзистенцију; она може и постојати, али њена егзистенција није нужна. По Спинози не може се замислити, да супстанција може не постојати, јер њен појам (њена суштина — *essentia*) обухвата егзистенцију, стварност у себи; али се може замислити, да н. пр. човек не егзистира, у опште све ствари, које је Бог (апсолутна супстанција) произвео, јер њихов појам не обухвата и егзистен-

¹⁷ Ист. нов. фил., р. 149.

¹⁸ *Ethica, pars II, propositio VII.*²

¹⁹ *Ibidem, axioma VII, editio Bruder p. 188.*

²⁰ Ист. нов. фил., р. 149.

цију. Тако каже Спиноза: „*Resum a Deo productarum essentia non involvit existentiam*“²¹ (Суштина ствари, које је Бог произвео, не инволвира, не обухвата егзистенцију). Даље: „*Hominis essentia non involvit necessariam existentiam, hoc est, ex naturae ordine tam fieri potest, ut hic et ille homo existat, quam ut non existat.*“²² (Човекова суштина [есенција] не обухвата нужну егзистенцију, т. ј. по природном реду може се исто тако десити, да овај или онај човек егзистира, као да и не егзистира) Затим: „*Substantiae vero affectiones modos voco, quorum definitio, quatenus non est ipsa substantiae definitio, nullam existentiam involvere potest. Quapropter, quamvis existant, eos ut non existentes concipere possumus.*“²³ (Афекције пак супстанције називам модусима, чија дефиниција, у колико није сама дефиниција супстанције, никакву егзистенцију не може обухватити. Због чега, и ако егзистирају, можемо замислити, да не егзистирају).

Човек је по Спинози Богом произведена ствар; човек је *modus*. Дакле може се замислити, да не егзистира. Али зар следује из тога, да човек не егзистира? Тако *није* мислио Benedictus de Spinoza, већ је мислио: Све што се може замислити, да не егзистира, његова егзистенција *није* нужна, оно *не егзистира нужним начином*. А аутор каже као Спинозини мисао: „Све што се може схватити да не егзистира, не егзистира“! Ми можемо само потврдити ауторову сопствену реч:... „тако да читање Спинозиног дела спада у најтеже послове на пољу философске студије“²⁴ За то нам сам аутор даје непосредан доказ.

Аутор пише даље: „Један од аргумената које Спиноза овде (пропоз. XI) употребљава не разликује се ни мало од онтолошког доказа Анзелмовог и Декартовог за егзистенцију највишег бића“²⁵.

Пре свега аутор нигде не помиње, да Спиноза *causa* и *ratio*, т. ј. узрок и разлог, не разликује а што је сасвим битно и што мора стојати у једној Историји философије, која чак шта више треба да буде и некакав уџбеник. Дакле, где је говор о онтологизму код Спинозе, требало је рећи, да овај не разликује логички разлог од стварног узрока: *causa seu ratio*²⁶ (узрок или разлог). Познато је, да Спиноза дефинише супстанцију као оно, што је у себи и што се схваћа (појма) самим собом. То значи, да појам исте не инволвира други појам. Ако В инволвира А, онда се В не може појмити (дефинисати) без појма А. Да бих В дефинисао морам употребити А. По Спинози је онда А узрок за В. В зависи узрочно од А као ствар. Ако ли се пак једна ствар може *дефинисати* без помоћи друге ствари, т. ј. ако се један појам може дефинисати без другог појма, дакле самим собом, онда сам такав појам инволвира и егзистенцију, т. ј. он је *causa sui*, појам и егзистенција јесу исто (*essentia-existentia*). Оно, што се самим собом дефинише, појма, егзистира самим собом. Одавде се види, шта значи идентифицирање разлога и узрока. Кад један појам дефинишем самим собом, т. ј. кад не постоји какав виши појам као разлог за исти, онда егзистира сама ствар собом, т. ј. нема узрока, који би је произвео. То је значај идентифицирања: *causa*

²¹ *Ethica*, pars I, prop. XXIV.

²² *Ethica*, psrs II, axioma I.

²³ *Epistola* XXIX, editio Bruder, vol. II, p. 211.

²⁴ Ист. нов. фил., p. 146.

²⁵ Ист. нов. фил., p. 151.

²⁶ Упор. *Ethica*, pars I, prop. 11, dem.

seu ratio, на којој почива Спинозин систем. Појам апсолутног бића, супстанције, или, што исто значи, дефиниција тога бића изражава егзистенцију. Из дефиниције супстанције следује егзистенција, јер су разлог и узрок једно и исто. Али аутор није нашао за вредно, да каже, да Спиноза не разликује (логички) разлог од (реалног) узрока, и да је то неразликовање темељ његовог онтологизма. За то Спиноза и употребљава Еуклидову методу, која није само средство за јасније излагање, већ лежи као основ целом систему. Из апсолутне супстанције следује цела стварност, све што постоји, постоји у тој супстанцији (Богу) и без ње не може постојати нити се може без ње схватити²⁷. „Као што из појма троугла вечито следује, да три угла у троуглу износе два права, тако следује из бескрајне природе Божије бескрајно много на бескрајно много начина“.

Аутор није изнео разлику између онтологизма Анзелмовог, који је, као што је познато, односно универзалних појмова био реалиста, док је Спиноза у том погледу био номиналиста а ипак онтолог. Те суштинске ствари не ћемо овде излагати, већ ћемо износити такве ствари, да само поређење од стране читаоца може бити довољно, да се увиди, шта је све аутор написао. Време пролази, дужност зове на другу страну, те ћу се ја латити другог оружја против научности једног човека, који је написао једну књигу, у којој је једна *трећина* готово преписана из других дела, делимиче садржи пак и плагијат и који је још имао смелости да каже у једном штампаном писму, како је критичар крив, што није, божем, казао, да је он, т.ј. писац, преписао читаву трећину свога дела из туђих списа!

Аутор пише: Главна је разлика између модуса и атрибута та што је *модус крајан а атрибут бескрајан*. Из те главне разлике²⁸.

Али, на жалост, Спиноза учи, да има *бескрајних модуса*: *infiniti modi*, као што су: *intellectus infinitus Dei* и *motus et quies*. Према томе главна разлика не може у томе постојати.

Ово што сад долази, превазилази свако у опште опростиво незнање. Аутор пише: „Све што следује из вечне природе Божије, мора бити вечно и бескрајно, према томе само атрибуту могу бити непосредно проузроковани самом Војанском супстанцијом (пропов. XXI-ва)“²⁹.

Из овога цитата види се, да аутор каже, како по Спинози супстанција може проузроковати атрибуте. На жалост, и овде је играла ауторова „непосредна интуиција“ највећу улогу. По Спинози, на име, супстанција и њени атрибуту јесу једно и исто. *Deus sive Dei attributa*³⁰ а тако и *substantia sive attributa substantiae*. Из *самих дефиниција супстанције и атрибута* следује, да *супстанција у опште не може проузроковати атрибуте*. Ево шта каже Спиноза: „*Per substantiam intelligo id, quod in se est, et per se concipitur, hoc est ejus conceptus non involvit conceptum alterius rei. Idem per attributum intelligo, nisi quod attributum dicatur respectu intellectus, substantiae certam talem naturam tribuentis. Haec, inquam, definitio satis clare, quid per substantiam, sive attributum intelligere volo, explicat*“³¹

²⁷ Quidquid est, in Deo est et nihil sine Deo esse neque concipi potest (Ethica, pars I, prop. 15).

²⁸ Ист. нор. фил., р. 156.

²⁹ Ibid., р. 156.

³⁰ Види Ethica, pars I, coroll. prop. XX.

³¹ Epistola XXVII; Opera, ed Gfroerer, р. 565.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Преведено на српски: „Под супстанцијом разумем оно, што је у себи, и што се самим собом појима (схвата), то јест оно, чији појам не инволвира појам друге ствари. Исто разумем под атрибутом, само што се атрибут каже у односу на интелект, који придаје супстанцији извесну такву природу“.

На другом месту каже Спиноза: *Nam cum per substantiam intelligam id, quod per se et in se concipitur, hoc est, cuius conceptus non involvit conceptum alterius rei... Per attributum enim explicui id, cuius conceptus non involvit conceptum alterius rei*³². Преведено: „Јер кад разумем под супстанцијом оно, што се самим собом и у себи појима, то јест, чији појам не инволвира појам друге ствари... Под атрибутом изразио сам оно, чији појам не инволвира појам друге ствари“.

Из наведенога види се, да је и атрибут по Спинози *causa sui* т.ј. узрок самог себе, јер се појима самим собом, другим речима, појам атрибута не инволвира појам неке друге ствари. Само онда, кад би то било случај, могао би атрибут бити проузрокован³³. По Спинози су Бог (апсолутна супстанција) и атрибути те супстанције идентични а наш учени аутор каже, да „Божанска супстанција проузрокује атрибуте“. Откуда може онда бити атрибут узрок самог себе (*causa sui*), кад може бити проузрокован? Је ли читао аутор Спинозину Етику?³⁴

Аутор прелази на други део Спинозине Етике. Износи дефиниције тела и адекватне идеје. Дефиницију ове последње изнео је аутор непотпуно: „Под идејом адекватном (ср. разуме Спиноза) пак ону идеју (т.ј. апстрактни појам — деф. 3), која посматрана за себе и одвојено од објекта на који се односи, садржи у себи све особине или ознаке истините идеје“³⁵. Али Спиноза каже: *унутрашње* ознаке истините идеје: *denominationes intrinsecas*³⁶, па додаје у објашњењу те дефиниције: „*Dico intrinsecas, ut illam secludam, quae extrinseca est, nempe convenientiam ideae cum suo ideato*“³⁷. Преведено: „Кажем *унутрашње*, да искључим ову, која је *спољашња*, наиме слагање идеје са својим предметом“.

³² Epistola. IV: Opera, ed Gfroerer, p. 526.

³³ Упор. горе о *causa* и *ratio*.

³⁴ Као што је читаоцима „Учитеља“ познато, аутор, Бранислав Петровијевић ванр. проф. геогр. Унив., штампао је једно писмо у Учитељу (св. за дец. 1910), где каже, да његовом критичару, т.ј. мени, треба давати поуке из разних наука. Пошто је то лични испад, т.ј. тврђење без доказивања, то ја одговарам ученоме госп. професору, да сам ја поуке из разних наука добио на Лајпцишком Универзитету и сматрам за добро, што се као студент нисам служио таквим удебеником Историје Философије, који је, као што сам аутор каже, произашао из предавања на Великој Школи. И кад аутор у своме поменутом писму каже, да ми треба давати поуке, онда ја на то одговарам, на основу *већ изнетих факата*, да господин професор Петровијевић треба да оде некуд у Немачку, да слуша какво добро предавање из Историје Философије, те да не учи друге: да је Декарт први у новијој Науци и Философији учио субјективитет осећаја а у ствари је Галилеји; да је Декарт први поставио као неопоричљиву известност: у egzистенцији самог мишљења не може се сумњати а у ствари је Августин; да по Спинози супстанција проузрокује атрибуте а у ствари је атрибут по Спинози узрок самог себе, т.ј. не може бити проузрокован другим нечим, итд. — Имаће аутор да чује још нешто више.

³⁵ Ист. нов. фил., p. 159.

³⁶ Ethica, pars II, def. 4.

³⁷ Ethica, pars II, explicatio def. 4.

Говорећи о аксиомама другог дела Етике каже аутор:... „и на почетку пета и најважнија аксиома (којих има свега пет у овом делу),...“³⁸

Али то је аутор сам измислио. Други део Етике Спинозине има „свега“ десет аксиома. Па како је то могућно запитате се можда читалац, да неко каже има свега пет а у ствари има десет аксиома у другом делу Етике Спинозине? У овом случају можемо дати и објашњење те погрешке. Аксиоми стоје у Етици Спинозиној у почетку оних делова где их има, а у другом делу има их, који стоје у почетку и који не стоје у почетку. Учени аутор отворио, свакако, Спинозину Етику где је почетак другог дела и видео ту, доиста *свега* пет аксиома поређаних један за другим. Али после (чак!) тринаесте пропозиције долазе *joш* пет аксиома³⁹, за које је господин професор морао знати, да постоје, ако их није баш одмах у почетку нашао! Шта каже аутор за своје дело Ист. нов. Философије? Ево: „У колико је овај главни део⁴⁰ оригиналан, можда више оригиналан, но што је то морало⁴¹ да буде.“⁴² Читалац већ види у чему је ствар. Према ономе што смо ми изнели, излази, да појам оригиналности овде не значи само: не преписати из других дела (аутор каже, истина, мало блаже: „радити по“), већ казати нешто, излажући систем једног философа, што код овога не постоји! То значи писати оригинално како не би *требало* да буде.

Аутор нише: „Бог није свесан својих идеја, јер би морао бити себе свесан, а то је немогуће. Спиноза први учи, да је Божански разум несвесан...“⁴³ Ја опет питам: је ли читао у опште учени аутор Спинозину Етику? Јер Спиноза каже: „In Deo datur necessario idea, tam ejus essentiae, quam omnium, quae ex ipsius essentia necessario sequitur.“⁴⁴ Преведено: „у Богу постоји нужно идеја, како његове есенције⁴⁵ тако свега, што из његове есенције следује“. Овим каже Спиноза, да је Бог свесан самог себе, да има самосвест. Да је Бог личност, овим није казато. На жалост, аутор не зна ни шта значи: *infinita idea Dei* код Спинозе: „Deus enim... ideam suae essentiae et omnium, quae necessario ex ea sequuntur, formare potest“⁴⁶ Српски: „Бог може образовати идеју своје есенције и свега, што нужно из ње следује“. Дакле, кад Бог образује идеју о своме бићу, онда је он свесан себе. И то не зна учени аутор. А шта зна аутор, да нам каже о *Спинозином* учењу? Како Спиноза није схватио принцип апсолутног реалитета непосредне свести а што је основ Петронијевићеве Философије. Тако читамо: „Откуда да Спиноза није увидео ту просту истину? Он није схватио како треба сам принцип апсолутног реалитета непосредне свести, он није постао свесан његовог правог значаја“.⁴⁷

Спиноза је сматрао универзалне појмове (*Gattungsbegriffe*), да припадају конфузном сазнању. Под тим појмовима разуме сваки оно, каже Спи-

³⁸ Ист. нов. фил., р. 159.

³⁹ Види Opera, ed. Gfroerer, р. 317 sequ.

⁴⁰ Под главним делом има да се разуме онај део, који аутор није преписао из туђих дела.

⁴¹ У оригиналу курсив.

⁴² Ист. нов. Фил., р. V.

⁴³ Ibid., р. 161.

⁴⁴ *Ethica*, pars II, prop 3.

⁴⁵ Есенција суштина, биће.

⁴⁶ *Ethica*, pars II, dem. prop. 3.

⁴⁷ Ист. нов. фил., р. 165. sequ.

ноза, на што он највише пажњу обрати, они се могу различно дефинисати, тј. бити нужни. Аутор излаже Спинозине мисли о томе и каже: „...тако да различни људи имају различне појмове о таким стварима, према томе, која им се од особина учинила главном (тако једноме ће човек бити *животиња без перја*, другоме разумно биће ит.д.)“⁴⁹ Спиноза помиње овде Платонову дефиницију човека речима: *animal bipes sine plumis*⁵⁰ што значи: *двоножна животиња без перја* и то је мало друкчија дефиниција него што је аутор износи, као да ју је, божем, Спиноза навео!

Д-р Светомир Ристић

(Наставиће се).

⁴⁹ Ibid., p. 167.

⁵⁰ Ethica, pars II, prop. XL, schol.

„Просветни гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништву (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.